

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Zuzana Brovjáková

Česká filologie

**Porušování zdvořilosti v talk-show ve veřejnoprávní a
komerční televizi**

Violation of politeness in talk-shows of commercial and statutory
television stations

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.

Olomouc 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jsem pouze uvedenou literaturu. Rozsah mé práce činí 184 000 znaků včetně mezer

V Olomouci 9. května 2012

.....

Poděkování

Děkuji doktorce Jindřišce Svobodové za ochotu a trpělivost při vedení mé práce, za její podnětné nápady, poskytnuté rady, připomínky a zapůjčené materiály. Dále bych na tomto místě chtěla poděkovat Katce Danielové za pomoc s anglickým textem, Michalovi Boturovi za morální a psychickou oporu a trpělivost a svým rodičům za podporu při studiu.

Obsah

Úvod	1
Seznam transkripčních značek	3
1 Mediální dialog a talk-show	5
1.1 Konverzacionalizace v českém mediálním prostředí	7
1.2 Orientovanost na diváka	9
1.3 Komunikace s publikem	11
1.4 Rámec mediálního dialogu talk-show Všechnopárty, Show Jana Krause a Mr.GS	12
1.4.1 Všechnopárty	12
1.4.1.1 Struktura pořadu Všechnopárty	13
1.4.1.2 Pořad Všechnopárty v kontextu ostatních talk-show v českých médiích	14
1.4.1.3 Vyjadřování moderátora	16
1.4.2 Mr.Gs	17
1.4.2.1 Vyjadřování moderátorů pořadu Mr.GS	18
1.4.2.2 Vulgarismy	20
1.4.3 Show Jana Krause	21
1.4.3.1 Late night show	21
1.4.3.2 Struktura pořadu Show Jana Krause	22
1.4.3.3 Vyjadřování Jana Krause	24
1.4.3.4 Vzhled studia pořadu Show Jana Krause	25
2 Zdvořilost	27
2.1 Počátky zájmu o jazykovou zdvořilost	27
2.2 Řečová etiketa	28
2.3 Vymezení pojmu zdvořilost	29
2.4 Model zdvořilosti Robin Lakoffové.....	31
2.5 Zdvořilostní princip	33
2.5.1 Konverzační maximy	33

2. 5. 2 Leechův zdvořilostní princip	35
2. 6 Koncept tváře	37
2. 6. 1 Pozitivní zdvořilost.....	40
2. 6. 2 Negativní zdvořilost	41
2. 6. 3 Přímé jednání	42
2. 6. 4 Nepřímé vyjadřování	42
2. 6. 5 Reakce na koncept pozitivní a negativní tváře	42
2. 7 Primární a sekundární zdvořilost, diskurzivní pojetí nezdvořilosti ...	43
2. 7. 1 Práce s tváří	44
2. 8 Nezdvořilost	44
2. 8. 1 Výzkum nezdvořilosti	46
2. 9 Porušování zdvořilostních strategií ve vybraných talk-show	49
2. 9. 1 Porušování zdvořilosti v pořadu Mr.GS.....	50
2. 9. 1. 1 Porušování maxim	50
2. 9. 1. 2 Pozitivní a negativní nezdvořilost v pořadu Mr.GS	54
2. 9. 1. 3 Porušení negativní zdvořilosti	61
2. 9. 1. 4 Nezdvořilost, škádlení a komika	61
2. 9. 2 Nezdvořilost v pořadu Show Jana Krause	63
2. 9. 2. 1 Porušování maxim zdvořilosti	64
2. 9. 2. 1 Pozitivní nezdvořilost v pořadu Show Jana Krause	69
2. 9. 2. 3 Negativní nezdvořilost v pořadu Show Jana Krause.....	72
2. 9. 3 Porušování nezdvořilosti v pořadu Všechnopárty.....	74
2. 9. 3. 1 Nedodržování zdvořilostního principu	75
2. 9. 3. 2 Pozitivní nezdvořilost	76
2. 9. 3. 3 Negativní nezdvořilost.....	79
4 Rozbor porušování zdvořilostních strategií	82

4. 1 Rozbor nezdvořilosti v pořadu Mr.GS.....	83
4. 2 Rozbor nezdvořilosti v pořadu Všechnopárty	84
4. 3 Rozbor nezdvořilosti v pořadu Show Jana Krause	85
4. 4 Ironie jako prostředek nezdvořilosti	88
4. 4. 1 Příklady ironie v pořadu Všechnopárty	94
4. 4. 2 Příklady ironie v pořadu Mr.Gs	94
4. 4. 3 Rozbor ironických prvků	95
4. 5. Typy odpovědí	97
4. 5. 1 Rozbor typů odpovědí hostů v talk-show.....	99
Závěr	100
Summary	103
Anotace	106
Bibliografie	108
Příloha	113

Úvod

Fenomén zdvořilosti je v posledních letech řazen k významným tématům oblasti pragmlingvistického výzkumu. Zároveň lze v současné době sledovat poměrně intenzivní lingvistický zájem o problematiku mediálního prostředí, zejména o pořady typu talk-show, pro něž je příznačný inovativní a neotřelý způsob vedení rozhovoru a celkově nový pohled na komunikaci. Zvýšená obliba tohoto tématu je ovlivněna také vzrůstající diváckou popularitou žánru, který poskytuje bohatý materiál k dalšímu zkoumání.

Předkládaná práce si klade za cíl sledování projevů nezdvořilosti moderátorů a jejich komunikačních strategií, a to v kontextu mediálního diskurzu a žánru zábavné talk-show. Tematicky navazujeme na bakalářskou diplomovou práci s názvem Dodržování a porušování zdvořilosti v pořadu Uvolněte se, prosím, jež byla obhájena v roce 2010 a která se věnovala projevům nezdvořilosti pouze v jednom pořadu, magisterská práce je obohacena o analýzu dalších pořadů z obou sfér televizního mediálního diskurzu (tedy z veřejnoprávní České televize a soukromých komerčních televizních stanic).

První část práce bude věnována charakteristice mediálního dialogu, jeho vývoji a současným tendencím. Mediální dialog vykazuje rysy odlišné od dialogu běžného, naše pozornost se zaměří na konstitutivní vliv mediálního prostředí na formování a povahu rozhovorů jednotlivých talk-show, které charakterizujeme jako žánr. K analýze jsme zvolili tři druhy zábavných pořadů, Všechnopárty s moderátorem Karlem Šípem reprezentuje talk-show veřejnoprávní instituce, pořady Mr.GS a Show Jana Krause představují divácky nejoblíbenější zástupce formátu tzv. late night show. Uvedené pořady popíšeme a uvedeme je do kontextu českého mediálního prostředí. Výběr těchto tří pořadů zajišťuje větší pestrost a rozmanitost, které pramení zejména z odlišnosti charakterů moderátorů a jejich různorodých komunikačních strategiích. Dále budeme sledovat vyjadřování a specifické prvky nezdvořilosti v projevech a promluvách moderátorů.

Druhá, stěžejní, část práce se zaměří na oblast lingvistické zdvořilosti,

nejprve budou shrnuty a popsány dosavadní přístupy k této problematice. Naše pozornost bude zaměřena na nezdvořilost a porušování zdvořilosti, projevům zdvořilosti se ve vybraných pořadech věnovat nebudeme, na jejím základě ale vymežíme nezdvořilost. Jednotlivé koncepce zdvořilosti nám poslouží jako teoretický podklad pro posuzování a třídění případů porušování zdvořilosti v analyzovaných dílech, zároveň budou na jejich základě klasifikovány druhy porušování zdvořilostních strategií. Výsledky tohoto rozboru budou vyhodnoceny, podrobeny interpretaci a okomentovány. Získané hodnoty porovnáme a určíme tendence a inklinace jednotlivých pořadů. Dále se budeme zabývat ironií jako prostředkem zesměšnění vedoucím k nezdvořilosti. Na základě této analýzy určíme povahu komunikačního jednání jednotlivých moderátorů a jejich strategií.

Jako materiál pro excerpce a následný rozbor nám posloužilo 36 dílů všech tří pořadů, zastoupených následovně: 10 dílů Všechnopárty, 10 dílů Show Jana Krause a 16 dílů pořadu Mr.GS, náš korpus pro analýzu představuje celkem 22, 2 hodin odvysílaných pořadů. Data a seznam použitých dílů jsou uvedeny v tabulce Výskyt porušování zdvořilostních strategií, která se nachází v příloze. Díly jsme volili tak, že jsme ze stejného období analyzovali deset, resp. 16 po sobě jdoucích relací.¹

¹Pořady jsou dostupné na těchto adresách:
<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10090925908-vsechnoparty/video/>,
<http://voyo.nova.cz/porady/3863-mr-gs> a <http://www.iprima.cz/showjanakrause>.

Seznam transkripčních značek

Při prepisech rozhovorů byly použity transkripční symboly z publikace s názvem *Mluvená čeština v autentických textech* (1992) autorek Müllerová, Hoffmannová, Schneiderová, dále pak z článku Světlý Čmejrkové *Od partnerského rozhovoru k talk-show* (2007, s. 60):

- pauza, zaznamenány jsou slyšitelné pauzy bez měření délky, výrazně delší pauza je pak značena dvěma značkami

e, ee hezitační zvuk

:

 prodloužení samohlásky

[] současně pronesené úseky replik (tzv. overloap)

? stoupavá intonace

.

 klesavá intonace

,

 pokračovací intonace, tzv. polokadence

= okamžité, až překotné navázání na repliku partnera

((smích)) komentář autora transkriptu

- ◊ mluvčí hovoří se smíchem
- (člověk) předpokládaný, ale nesrozumitelný výraz
- () nesrozumitelné místo
- (...)(...) vytržení repliky z kompletního rozhovoru

Pro potřeby naší práce jsme odhlédli od fonetické transkripce a zaznamenali jsme v přepisech pouze jevy uvedené výše.

1 Mediální dialog a talk-show

Dialog jakožto primární forma komunikace má konstitutivní vliv na charakter pořadů, kterým se budeme dále věnovat. Podle Čmejkové (1999, s. 247) dialog slouží k bezprostřední výměně informací, adresát je v takovém případě aktivní a ze své role příjemce přechází střídavě do role mluvčího, informace proudí obousměrně mezi účastníky rozhovoru. Přímý, okamžitý kontakt komunikačních partnerů je významný znak dialogu mluveného. Komunikanti jsou při něm přítomni současně na stejném místě, mohou odkazovat na jevy konkrétního prostředí, reagují na sebe spontánně, jejich komunikace je vázána na tutéž situaci (Čmejková 1999, s. 251).

Pojem veřejný projev, do něhož mediální dialog spadá, by mohl inklinovat podle Čmejkové (2003, s. 80) k přiřazení k útvarům monologickým, vývoj pořadů v 90. letech ale posunul tento žánr z jednosměrného monologu k dialogu, ten pak získává podobu interview, dialogu, debaty, diskuze, či polemiky. Taková proměna veřejné promluvy ji aktualizovala, učinila ji pružnější, flexibilnější a přístupnější nově vznikajícím podnětům. Čmejková (2003, s. 80) dále uvádí, že tento žánr ovlivnil tzv. infotainment (tj. information and entertainment, tedy informace a zábava), resp. confrontainment, tedy konfrontace pro pobavení, konfrontační charakter přispěl k oblíbenosti tohoto druhu mediální zábavy. Pravdová (2003, s. 206) pojmenovává současné dění v médiích jako kulturu věku „-tainmentů“, zdůrazňuje potřebu médií bavit, zábavnost se stala klíčovým pojmem úspěšnosti.

Současná média formují povahu nejrůznějších řečových žánrů, ty se realizují jako studiový rozhovor moderátorů s hosty, dialog tak nabírá na významnosti, stává se často užívaným, v mediálních pořadech dominuje a převládá nad projevy monologickými. Čmejková (2007, s. 48) poukazuje na určitou problematičnost v pojmenování mediálních rozhovorů, v nichž se střetává jejich autenticita s institucionalizovanou formou dialogu. Institucionalizovaností pak Čmejková (tamtéž) nerozumí ustálenost, konvenčnost či stereotypnost, ale omezuje ji na fakt, že: „moderátor přijímá ve studiu hosty a vede s nimi před kamerou řeč.“ Jako optimální se jeví progresivní a médii stvořený pojem talk-show, kterým se běžně

označuje televizní zábavný pořad, jeho definice a přesné formální vymezení však zůstává problematické, důvod spatřuje Čmejrková v jeho nevyhraněnosti. O jeho profilaci a rozšíření do širšího laického povědomí se zasloužili zejména v 80. letech v anglosaských zemích, mezi jeho největší průkopníky se řadí David Letterman v amerických médiích a Terry Wogan v britském mediálním prostředí. Tolson (1991, u nás pak Čmejrková 2007, s. 50) určil tři hlavní vlastnosti žánru talk-show: 1. tematický posun k osobnímu a soukromému v opozici k institucionálnímu a veřejnému, 2. posun k vtipnosti, zábavnosti, a to prostřednictvím např. aktualizovaného využití polysémie, dvojsmyslnosti výpovědi, jazykových hříček, 3. porušování norem a konvencí a stírání žánrových rozdílů. Všechny tyto rysy talk-show vymezené Tolsonem lze sledovat v námi vybraných pořadech a jsou pro ně příznačné. První bod je patrný v tématech rozhovorů, moderátoři se zcela běžně ptají hostů na soukromí, neváhají se ptát na intimní a privátní záležitosti hostů, bod dva explicitně pramení z povahy pořadů, které jsou označeny jako zábavné, humor je cílovou složkou a je důvodem sledování talk-show. Do bodu tři lze promítnout nedodržování zdvořilostních principů, dále přítomnost jiných forem (např. zpěv, skeče, pantomima apod., což je nejvíce patrné v pořadu Mr.GS), či fakt, že host klade otázky moderátorovi. Čmejrkovou (2007, s. 50) všechny výše uvedené okolnosti vedou k následující úvaze o vymezení tohoto žánru: „zatímco partnerské rozhovory s osobnostmi mají funkci sdělovací, komunikační, v talk-show je tato funkce potlačena ve prospěch funkce kontaktní, ale především metajazykové a poetické.“ Takové pořady pak nemají za cíl přinášet divákovi informace, obohatit jej, ale pobavit jazykovou hrou, chytáním za slovo a přestřelkami, nebo jen jednoduše rozesmát, a to nezřídka za každou cenu. Tím se námi vybrané talk-show přibližují konverzačním komediím, v nichž hraje hlavní roli pohotovost moderátorů, tato hranice bývá často překročena a vede ke klaunské show a „estrádovitosti“.

Ptaszek (2007, u nás Hoffmannová 2011, s. 107) vymezuje tři funkce talk-show: informativní, zábavnou a ludickou, ty jsou uplatňovány v různých poměrech a s odlišnou intenzitou. Tyto funkce může ještě doplňovat asymetrie, tj. rozdílnost pozic účastníků, která nabývá podle typu talk-show různé výraznosti. Míra asymetrie se navíc v průběhu pořadu může pozměňovat, což je typické pro

Show Jana Krause, Hoffmannová (tamtéž) hovoří o „vyjednávání pozic“, dále uvádí, že důležitou úlohu v talk-show sehrává také humor, vtip, ale i manipulace a mystifikace.

1.1 Konverzacionalizace² v českém mediálním prostředí

Jedním z příznačných rysů vývoje médií v českém prostředí od 90. let až do současnosti je proces tzv. bulvarizace. Čmejková (2008, s. 87) uvádí teorii mediálních odborníků, která tvrdí, že „vliv médií na společnost závisí na její kulturní úrovni a soustavě hodnot, jimž se média snaží vyjít vstříc, a že tedy média vlastně jen uspokojují poptávku po tématech i způsobu jejich prezentace.“ Tento názor v podstatě vysvětluje povahu námi vybraných zábavných talk-show. Každá z nich se snaží vymezit oproti jiným pořadům svého typu a zaujmout nové místo v již relativně přeplněném českém mediálním prostředí. Potřeba vymezit se a představit nový formát a způsob vedení talk-show je charakteristická pro všechny tři námi vybrané pořady. Tato snaha o inovativnost a originalitu se promítá do obsahové stránky, např. v tzv. nastolování témat, kde se projevuje příklonem k soukromým tématům, která často porušují intimní zónu hosta. Pořady ovlivňuje i po formální stránce. Čmejková (2008, s. 88) sleduje konverzacionalizaci jako projev demokratizace diskurzu, ta „vede k sbližování komunikace ve spisovném jazyce s běžným, každodenním vyjadřováním.“ Mezi průvodní projevy demokratizace patří především neoficiálnost, neformálnost, uvolněnost, nenucenost, familiarizace, kolokvializace aj.

Fairclough užívá pojmu demokratizace jazyka ve své lingvistické teorii a uvádí tři vlivné tendence, které vycházejí z politických a kulturních změn; jsou jimi demokratizace, komodifikace a technologizace. Čmejková (2008, s. 89) upozorňuje na markantní vliv těchto tendencí na mediální komunikaci v českém diskurzu a tyto trendy interpretuje a převádí do českého mediálního prostředí. Komodifikaci vidí Čmejková (tamtéž) jako marketizaci, tedy transformaci sociálních institucí, v našem případě médií na výrobní podnik či firmu a jejich pořadů na produkty, které

2 Pojem konverzacionalizace/kolokvializace zde chápeme jako užití takové formy vyjadřování, která je blízká příjemci, resp. divákovi, zejména ve sféře jeho mluveného vyjadřování a soukromého diskurzu.

podléhají ekonomickým zákonům trhu. Ze čtenářů, diváků a posluchačů se tak stávají konzumenti, klienti. V systému takových ekonomických mechanismů se uplatňují i zákony marketingu, tj. poptávka určuje nabídku, Čmejková (tamtéž) aplikuje marketingovou maximu: „Dej zákazníkům, co si přejí“ na mediální diskurz, sledovanost se stala hlavním kritériem, na němž jsou závislé zisky a komerční úspěch v tržním prostředí. Technologizací je pak míněna potřeba komunikačních poradců, trenérů, public relations, reklamních a marketingových agentur. Taktiky a strategie, kterých je při takové manipulaci užito, vědomě a cíleně pracují s demokratizací diskurzu. Demokratizace je Faircloughem popsána jako „odstranění asymetrií v diskurzích právech, povinnostech a prestiži jednotlivých skupin uživatelů“ (1992, u nás pak Čmejková 2008, s. 90). Tyto tendence jsou markantně znatelné v českém mediálním prostředí, v zahraničí takový vývoj nastával postupně, proměna tedy nebyla tak náhlá, jako tomu bylo v české mediální praxi od 90. let.

Konverzacionalizace veřejného/mediálního diskurzu se projevuje tím, že konverzační diskurz je promítnut ze své původně privátní sféry do sféry veřejné. Nebo naopak do prostoru veřejného vyjadřování, který byl původně dominantní sférou oficiálního a formálního způsobu sdělování, proniká uvolněnost. Tímto způsobem se projevují sklony oslabit dojem institucionální autoritativnosti, eliminovat znaky nadřazenosti, které si chtějí získat diváka (srovnej Čmejková 2008, s. 90). Příkladem takové přátelské vlídnosti a přívětivosti jsou uvítací formule: „*Dobrý večer, vážení diváci tady v divadle Semafor i vy, vážení diváci u televizních obrazovek. Přátelé, možná si ještě vzpomínáte (...)*“ (Všechnopárty), nebo závěrečné rozloučení: „*Milí diváci, přeji Vám pěkný večer a dobrou noc a mějte se prima*“ (Show Jana Krause) a „*Přátelé, to je pro dnešek všechno a chovám takovou naději, že si odnesete, vážení diváci, z dnešního posezení s odborníky nějaké to poučení, byl bych velice rád, kdyby tyto léčivé účinky to na vás dneska zanechalo. A jinak samozřejmě těším se za týden na setkání s vámi*“ (Všechnopárty). Poslední fráze je ve své podstatě pouze zdvořilostní klišé, protože k fyzickému setkání moderátora a televizních diváků nedojde, kontakt je pouze zprostředkovaný, neprobíhá ve stejném čase (jednotlivé díly jsou předtočené) a na totožném místě, a moderátor se tak nemůže z přítomnosti diváků těšit.

Konverzacionalizace, resp. demokratizace jazyka poznamenává vyjadřování moderátorů námi analyzovaných pořadů, projevuje se nápadným pronikáním nespisovných variant jazyka, zejména pak prvků obecné češtiny do promluv moderátorů. Podle Krause (2003, s. 14) je vysoké zastoupení prostředků běžně mluveného (nespisovného) jazyka motivováno tendencí mluvčího: „manifestovat nekonformní vztah k dosavadní oficiální kultuře“, nebo také „snahou navodit důvěrnější atmosféru mezi řečníkem a jeho posluchači“. V pořadech lze zaznamenat oslabování oficiálnosti, autoritativnosti a formálnosti mediálního vyjadřování ve prospěch neoficiálnosti, neformálnosti a spontánnosti. Zde je tato tendence nastíněna ve své obecnosti a v celkovém shrnutí, konkrétní projevy budou analyzovány v kapitolách charakterizujících jednotlivé pořady.

1.2 Orientovanost na diváka

Všem třem námi vybraným pořadům je společná přítomnost diváků v natáčecím studiu, resp. divadle, čímž je vytvořen dvojitý okruh posluchačů. Publikum významně participuje na komunikaci mezi moderátory a hosty, vyjadřuje své emoce, sympatie, projevuje souhlas či opačný postoj, často i údiv a překvapení, podílí se tak na atmosféře daného dílu. Přítomnost diváků je součástí taktiky dramaturgů pořadů, publikum totiž svými reakcemi povzbuzuje a umocňuje divákovy emoce. Jedná se o promyšlené a cílené psychologické ovlivňování diváka a jeho pocitů, které využívá jevu známého z mnoha sitcomů, kde se pro podkreslení humorných okamžiků užívá smích. Inscenovaný smích zde má za cíl strhnout adresáta a „vsugerovat“ mu vtipnost dané situace.

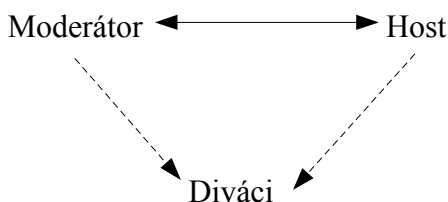
Orientaci na diváka a publikum lze označit za konstitutivní faktor televizních pořadů založených na dialogické interakci (v našem případě talk-show). Mediální dialog tak není dialogem v pravém slova smyslu, komunikace v něm neprobíhá za účelem výměny informací mezi mluvčím a adresátem, resp. moderátorem a hostem, hlavním recipientem rozhovoru je divák, k němuž je celá rozmluva směřována. Komunikačním záměrem se tak stává pobavení diváka, snaha jej zaujmout a získat na svou stranu je primárním cílem obou účastníků komunikace. Moderátor i host se

snaží získat jeho sympatie a v případě konfrontačního rozhovoru udržet si svou tvář a „vyjít z dané slovní přestřelky jako vítěz“. Mukařovský (1948, s. 195) vystihuje podstatu divadelních her a v našem případě mediálního dialogu tak, že třetí osoby se mohou svou existencí účastnit komunikace, a dokonce představovat hlavní cíl replik, které si moderátor s hostem vyměňují: „takový dialog má vlastně triadickou strukturu, nikoli nepodobnou dialogu jevištnímu. Diváci jsou těmi, komu je jevištní dialog, odehrávající se zdánlivě mezi jednajícími osobami, určen“ (Čmejrková 2008, s. 24).

Přítomností diváků je dialog rozšířen o další okruh adresátů, čímž vzniká tzv. dvojité komunikační konstelace, která v sobě obsahuje „vnější komunikační okruh“, tj. televizní diváky „vnitřní komunikační okruh“, tedy okruh studia (Linkeová 1985, u nás pak Čmejrková 2003, s. 85). Náčrt klasického komunikačního schématu „tradičního“ dialogu dvou komunikantů lze znázornit takto:

Mediální dialog našich talk-show je obohacen o diváky (u televizních obrazovek a diváky v hledišti), což komunikační schéma proměňuje:

Obr. 1 (Čmejrková tamtéž)

V případě pořadů Všechnopárty a Show Jana Krause jsou všichni hosté ve studiu zároveň, přičemž nastávají situace, kdy se moderátoři obrací na všechny přítomné hosty, nebo se hosté vyjadřují k rozhovoru moderátora a jiného hosta a sami komentují dané téma. Hosté pak reagují na promluvu moderátora i jiného hosta, odvolávají se na sebe, často se vyjadřují k tématům rozhovoru předchozích hostů, odkazují se na sebe, komunikují mezi sebou. V takových případech by se komunikační schéma rozšířilo o vzájemnou komunikaci mezi hosty. Tím by vznikala

tzv. dvojité interview (Čmejrková 2003, s. 85). Takové případy jsou však sporadické, ve většině případů promlouvá jen moderátor a host.

Komunikační schéma je možné také obohatit o reakci publika, ani ono není v komunikaci pasivní, svou odezvou nepřímo (implicitnost a nepřímost je ve schématu naznačena přerušovanou čarou) ovlivňuje komunikaci (smíchem lze daného mluvčího povzbudit, potleskem odměnit). Host nebo moderátor může hodnotit chování publika („*Čemu se jako smějete? Dyť je to úplně normální, hrát si s panenkama.*“; „*(...) vy ste ale blbí.*“ Mr.GS).

1.3 Komunikace s publikem

V samém úvodu pořadů Všechnopárty a Show Jana Krause moderátoři vítají diváky a pronáší úvodní vstup, v němž komentují současné dění (Show Jana Krause) nebo vysvětlují téma daného dílu talk-show (Všechnopárty), tyto monologické zahajovací projevy současně vykazují i různé stupně dialogičnosti, jež je založena na možnosti zpětné vazby publika, která je součástí dialogu a napomáhá dialogizaci monologu (Hoffmanová, Müllerová 1994, s. 13). Dialogičnost je rozvíjena také řečnickými otázkami, které moderátor pronáší, aniž by byla očekávána odpověď (např. „*Já nevím, jak vy, milí diváci, ale já bych občas takovou pomoc potřeboval*“; „*Přátelé, jak na sobě poznáme, že už je třeba z psychiatrického hlediska léčit*“ Všechnopárty). Řečnické otázky jsou klasickým rétorickým prostředkem, který slouží ke zdůraznění tvrzení, má funkci expresivní, kontaktní a zvyšuje přesvědčivost (Čmejrková 1999, s. 250).

Role moderátorů v našich pořadech je rozdělena mezi složku institucionální, když reprezentují určitou instituci (danou televizní stanicí, tj. Českou televizi, TV Prima, TV Nova); interakční, v níž se účastní dialogů, a roli soukromou, v níž prezentují svou osobnost, své názory, postoje a sympatie (Müllerová 2003, s. 117).

V komunikaci s publikem a ve způsobu oslovování diváků Čmejrková (2008, s. 91) vidí další rys konverzacionalizace. Vnější dialogický okruh zde v tomto případě představuje komunikaci instituce (tj. Česká televize) a konzumenta (diváka), vnitřní dialogický okruh se odehrává přímo ve studiu. K propojení vnitřního a

vnějšího okruhu pak slouží oslovování diváků a repliky jim adresované: „*Pokud se vy, vážení diváci, rozhodnete pro sledování dalšího dílu Všechnopárty (...)*“ „*Dobrý večer Vám divákům zde v divadle Ponec i Vám, divákům u televizních obrazovek*“; „*I vy, diváci, jakožto voliči můžete ovlivnit dění zde, v České republice*“. Takové výzvy vtahují diváky do komunikační interakce, ačkoli jsou určeny celé skupině, na diváka toto oslovení působí osobně, jako kdyby byl každý divák osloven zvlášť. Fairclough (1989, s. 62, u nás např. Čmejrková 2008, s. 91) pojmenovává takovou snahu vyvolat dojem jedinečného oslovení každého jedince v masovém publiku jako „syntetickou personalizaci“. Oslovování adresáta, navázání a simulace privátního kontaktu je převzata z marketingových strategií a zaznamenala znatelný úspěch i v mediálním prostředí.

1.4 Rámec mediálního dialogu talk-show Všechnopárty, Show Jana Krause a Mr.GS

V následující kapitole se budeme zabývat charakterizováním jednotlivých pořadů v kontextu českých televizních talk-show.

1.4.1 Všechnopárty

Pořad Všechnopárty nese oficiální podtitul: „zábavná talk-show Karla Šípa“³ a je vysílán od roku 2005 na České televizi s frekvencí jednou týdně, do podzimu roku 2011 byl zařazen do programu pravidelně v úterý přibližně od 20.55, od roku 2011 se pořad přesunul na pátek v čase 21.20, na místo původního Uvolněte se, prosím. Každý díl je dlouhý asi 42 minut. Z námi vybraných pořadů je Všechnopárty jediná talk-show vysílaná veřejnoprávní televizí.

Moderátor postupně promlouvá zpravidla se třemi hosty, kteří jsou do tohoto pořadu vybíráni na základě společného tématu daného dílu, hosté jsou spojeni profesí, zájmem, koníčkem či jiným rysem (např. děti herců apod.), všechny tři rozhovory jsou tedy propojeny společným zastřešujícím tématem a dohromady o něm vypovídají. Hosté jsou obvykle osobnosti veřejného a společenského života,

3 <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10090925908-vsechnoparty/> [20. 11. 2011]

navíc se rozhovoru na dané téma účastní jeden odborník v určité oblasti. Pořad Všechnopárty je natáčen v divadle Semafor, diváci jsou přítomni i v divadle, podílejí se na vytváření atmosféry.

Hosté jsou usazeni v samostatných křeslech, Karel Šíp sedí ve stejném křesle nasměrován na hosta. Všichni tři hosté po své části rozhovoru zůstávají ve studiu. V usazení hostů nelze vnímat žádnou asymetrii.

Název Všechnopárty jako neologismus se snaží divákovi evokovat invenčnost a originalitu, slovo vzniklo kompozicí, tento způsob tvoření zachovává plnohodnotnost obou složek, význam obou částí zůstává pro recipienta zachován, „všechno-“ odkazuje k libovolnosti, variabilitě a nezávaznosti, navíc podle oficiální anotace pořadu: „moderátor se ptá na všechno možné v rámci daného tématu, „párty“ plní funkci nevázané zábavy, během které je všechno povoleno.“⁴ Druhá část „-párty“ vyvolává dojem oddechu a rozptýlení, odkazuje se k zábavnému charakteru pořadu.

1. 4. 1. 1 Struktura pořadu Všechnopárty

Moderátor se nejprve přivítá s diváky, vždy důsledně zdraví diváky u televizních obrazovek i diváky v divadle Semafor. Následuje stručné, průměrně tříminutové představení tématu daného dílu, které je vždy doprovázeno vtipnou příhodou či anekdotou. V této části moderátorova projevu je patrná připravenost monologu, Karel Šíp v této části neimprovizuje, i když reaguje drobnými poznámkami na smích publika. Předem nastolené téma také vyžaduje moderátorovu informovanost o dané oblasti, již moderátor prokazuje svými znalostmi o projektech a současných aktivitách konkrétního hosta. To vše s ohledem na diváka, kterého důsledně informuje a nabízí mu tak přehled v tématu.

4 <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10090925908-vsechnoparty/> [20. 11. 2011]

1. 4. 1. 2 Pořad Všechnopárty v kontextu ostatních talk-show v českých médiích

Hoffmannová (2011, s. 107) označuje atmosféru pořadu jako přátelskou, uvolněnou, humor moderátora Karla Šípa charakterizuje jako dobrosrdečný a tolerantní. Hoffmannová hodnotí projev moderátora a náladu a povahu pořadu ve srovnání s jinými talk-show, zejména s Uvolněte se, prosím Jana Krause a Na plovárně s Markem Ebenem. Pořad Uvolněte se, prosím stojí na opačné straně než pořad Na plovárně, jedná se o naprosto rozdílné přístupy k vedení rozhovoru. Pořad Na plovárně představuje tzv. partnerský rozhovor, v němž moderátor poskytuje dostatek prostoru k prezentování osobnosti hosta, jeho úspěchů a zásluh, vybízí ho k tomu, aby představil své životní postoje a výsledky své práce, nešetří komplimenty a snaží se o vytvoření co nejlepšího, pozitivního obrazu hosta. Talk-show Uvolněte se, prosím si klade naprosto odlišné cíle, divácká obliba tohoto pořadu pramení z komunikačních konfrontací hosta a moderátora, Jan Kraus zde neváhá ohrozit hostovu tvář, nevyhýbá se urážkám a přímým útokům. Hoffmannová (2011) se rozhodla pro hodnocení Všechnopárty komparací s výše uvedenými talk-show a tento pořad klade na pomyslné škále doprostřed. Navíc Hoffmannová (tamtéž) připouští moderátorovy prohřešky proti zdvořilosti a jeho „snahu někoho na něčem nachytat“, ale omlouvá je: „není to hra nemilosrdná a usvědčující, spíš jen takové přátelské a dobromyslné pošťuchování“, moderátorovo chování hodnotí jako empatické, a dále uvádí: „bulvární subtémata týkající se účastníků využívá pouze okrajově“ (Hoffmannová 2011, s. 108).

S tímto závěrem kontrastuje naše zjištění, zaznamenali jsme poznámky se sexuální podtextem (jakožto nejfrekventovanější a nejnápadnější zástupce bulvárního tématu), které se nejčastěji realizovaly jako dvojsmysly, komentáře, narážky apod., např.:

Höschl: (...) a z toho se dá vyvodit, kde a jak ho máte narušený

Šíp: Co?

Höschl: Ten spánek

Šíp: Si říkám, co se všechno nevyšetřuje při tom spánku no, kde ho mám narušenej,

jste chtěl říct

Dále se Karel Šíp nevyhýbá ani nastolení stejného tématu při rozhovoru s psychotronikem Františkem Libicou:

Šíp: Jste léčitel, přijde ženská v minisukni a vy nejste vůbec schopnej slova

Libica: Né, to jsem neřekl

Šíp: No řek jste to v podstatě

Libica: Né, já jsem jenom řek, že jí požádám, ať se jde převlíknout

Šíp: Až popadnete dech, tak jí řeknete, že se má jít převlíct, no honem pryč, no co si vo vás asi taková ženská ale pomyslí? Jak má po tom k vám důvěru, po tom přijde jak jeptiška

Libica: To je právě vo tý důvěře, tuhle tu důvěru můžete velmi rychle ztratit

Šíp: Ale léčitel, kterýho rozhodí, že má vona minisukni

Celkově jsme zaznamenali sedm obdobných poznámek, což je jednoznačně nejnižší počet z námi analyzovaných pořadů (SJK 15, Mr.GS 51 narážek sexuálního charakteru). Zde je možná úvaha, nakolik jsou taková témata přípustná ve veřejnoprávní instituci, jakou představuje Česká televize, a zda je tento počet nízký nebo naopak příliš vysoký. Obecně lze však konstatovat, že sexuální témata nejsou pro tento pořad primární a častá, humornost pořadu není založená na bulvárních tématech, i když jejich výskyt byl zaznamenán. V porovnání s ostatními pořady se Všechnopárty z tohoto hlediska jeví jako jednoznačně nejméně bulvární.

Existence takových jevů jako témata bulvárního charakteru v pořadu veřejnoprávní televize dokazuje výše popsanou konverzacionalizaci. Po obsahové stránce je zde patrná inklinace k osobním tématům. Moderátor se ptá na soukromí hostů, mnohdy je to dokonce tématem celého pořadu, např. díl odvysílaný 13. února 2011 Jak skloubit kariéru a mateřství. I v případech, kdy je avizováno jiné téma, např. písničkářství (25. 2. 2011) nebo astrologie (15. 4. 2011), se některé otázky týkaly privátních záležitostí hostů. V této talk-show se však nejedná o programové zaměření, na němž by stála celá koncepce pořadu, existence takových témat se nese v duchu názvu Všechnopárty.

1. 4. 1. 3 Vyjadřování moderátora

Styl mluvy moderátora Karla Šípa lze charakterizovat jako jednoznačně jazykově neformální, uvolněnost vyplývá z povahy dialogu, většina promluv moderátora je spontánní a nepřipravená, což se promítá do všech jazykových plánů.

Karel Šíp volí výhradně obecnou češtinu se všemi jejími prvky, objevuje se protetické „v“ téměř ve všech slovech typu: vona, vono, von, voko, vokno (vodejde, no vod vás, no co si vo vás asi taková ženská ale pomyslí, má vona minisukni, tam vokno jako kráva, vopačně, voraženej), dále pak nahrazení ý ej (Nebo jste nad tím přemejšlela; jste narušenej; jdete rejt zahrádku), nedůsledná výslovnost (nevím, myslím, ňáký Italky, vyfotíte). Dále se projevuje nejméně substandardní zakončení adjektiv (mám nachystanej; jsem doblbnutej, v nějakým bulváru; sedět na tý zahradě; To není možný!; divný poznámky). Mluvený projev však nejvíce poznamenal vrstvu syntaktickou, výpovědní perspektiva se zkracuje, mluvčí často reformuluje svou výpověď, doplňuje ji a opravuje (Si říkám, co se všechno nevyšetřuje při tom spánku no, kde ho mám narušenej, jste chtěl říct asi; Dokonce někde jsem čet, v nějakým bulváru, ale to jsou ty bulvární nesmysly, že už jste přemejšlela, že byste s tím něco udělala, asi ne, proč taky, že jo, co?; Ale tak já jsem si myslel, že vy hodiny musíte sedět na tý zahradě a koukat do toho! A vy to jenom a vy to jenom vyfotíte, jdete rejt zahrádku?), substantiva jsou provázena ukazovacími zájmeny, slovosled je neuspořádaný. Formulační potíže jsou provázeny častým užitím vycpávkových slov (no, jako, jakože, teda, vlastně). V oblasti lexikální se moderátor nevyhýbá expresivním výrazům (*prácička; to jsi musel čumět; ale tys často hrával sukničkáře, že jo:?*).

Moderátorův projev v úvodu pořadu vykazuje rysy připravenosti, promluva je celistvější a uspořádanější, nicméně i zde se moderátor přiklání k obecné češtině (bysme, s kolegama z branže). Karel Šíp volí obecnou češtinu, i když host mluví spisovně a jeho výpovědi opakuje: „*Höschl: (...) a z toho se dá vyvodit, kde a jak ho máte narušený, Šíp: (...) co se všechno nevyšetřuje při tom spánku no, kde ho mám narušenej.*“ Volba výše popsaného rejstříku projevu vyplývá ze snahy přiblížit se divákovi, vytváří dojem blízkosti, familiárnosti, důvěrnosti a je rysem

demokratizace.

1. 4. 2 Mr.Gs

Divácky oblíbená talk-show Uvolněte se, prosím podnítila vznik obdobného pořadu na soukromé televizní stanici, jedná se o late night show zařazenou do programu komerční televizi Nova ve večerních hodinách (po 22. hodině). V současné době je vysílání tohoto pořadu přerušeno, poprvé byl uveden na televizní obrazovky v roce 2008 a vysílán byl pravidelně jednou týdně do konce roku 2011. Název pořadu je složen z iniciál jmen moderátorů Michal Suchánek a Richard Genzer, vhodné pořadí písmen a umístění tečky vytváří vtipnou zkratku, která připomíná anglické oslovení mister, název je pak čten jako „mistr gé es“.

Inspirace americkými talk-show i českou obdobou late night show Uvolněte se, prosím, která byla uvedena na televizní obrazovky o tři roky dříve, je patrná už ze vzhledu a dispozice studia. Opět se setkáváme s kulisami nočního velkoměsta, pódium i celkové pojetí pořadu oživuje přítomnost hudebníka Václava Kopty s bicími a elektronickými klávesami, který vstupuje do rozhovoru a promluví moderátorů hudebními doprovody v podobě nejrůznějších jinglů, signalizací divákovi, že vtip byl povedený, a zvyšujících tak komický účinek. Václav Kopta také nečistě komentuje rozhovor, nahrává vtipy moderátorům a účastní se scének. Moderátorská dvojice Michal Suchánek a Richard Genzer usedala za masivní psací dřevěný stůl, podobně jako Jan Kraus ve své talk-show.

Každý díl (s výjimkou speciálů) trvá 27 minut, hosté bývají zpravidla dva a na křesle naproti moderátorům se střídají. Moderátoři sice sedí za stolem, ale ve stejné úrovni jako host, ten je usazen do rozložitého křesla, které se jeví jako komfortní, ale pouze pro jednu osobu, pokud se rozhovoru účastní dvojice hostů (jako např. v díle s Martinou Sáblíkovou a jejím trenérem Petrem Novákem), tísní se a nastává asymetrie v jejich usazení vůči moderátorům. Natáčení probíhalo v divadle Metro a také v tomto pořadu jsme se setkávali s dalším prvkem typickým pro talk-show, resp. late night show, a tím je přítomnost diváků ve studiu.

Moderátorský tandem je známý svým působením v pořadech zábavné

povahy (např. Tele, tele), které nekladou velké intelektuální nároky na diváka, v podobném duchu se nese i humor talk-show Mr.Gs. Moderátoři neaspírují na serióznost, ani se nesnaží v divákovi vyvolat pocit, že sledováním pořadu získá nové informace, informační přínos jde zcela stranou. Moderátoři často sahají po komických kostýmech, oblékají se např. do různých obepínajících převleků (viz díl s Martinou Sáblikovou). Neváhají předvádět bláznivé skeče, ukazují taneční kreace, do nichž zapojují i hosty. Divák tak není baven pouze slovně, různé stupně estrádovitosti mají za cíl upoutat jeho pozornost i za cenu obscénnosti a nízkosti. Pořad tak v určitých chvílích připomíná klaunskou manéž, jeho těžiště se přenáší z roviny slov do oblasti výrazové komiky a scének. Takové vizuální „předvádění se“ klade na recipienta mnohonásobně nižší nároky než mluvené slovo, při němž je divák nucen soustředit se (sice v různé míře, ale stále se od něj vyžaduje pozornost a určitá míra přemýšlení), pouze sleduje a je tak po něm vyžadována mnohonásobně nižší intelektuální námaha. Talk-show v podání moderátorské dvojice Michala Suchánka a Richarda Genzera nabývá nových rozměrů, ubývá slov a přibývá performance, což celkově zvyšuje dynamiku pořadu. S určitou snahou o co největší akčnost a živost pořadu, která se promítá do atraktivity pro diváky, souvisí i krátká stopáž a vystoupení hned dvou moderátorů, jejichž působení má větší kadenci a je obohaceno o další rozměr, a to komunikaci moderátorů mezi sebou, ti vzájemně rozvíjejí své vtipy a komentují se navzájem.

Hosté se účastní vystoupení podobně jako moderátoři, nakolik je jejich aktivita dobrovolná a zda jim podobné výstupy činí problémy, není jednoznačné, zaznamenali jsme mírné rozpaky a určitou vyhýbavost a zdráhavost, tyto jevy však lze jen těžko objektivně hodnotit, protože se jednalo nejčastěji o gesta a výrazy ve tvářích hostů.

1. 4. 2. 1 Vyjadřování moderátorů pořadu Mr.GS

Moderátoři promlouvají výhradně obecnou češtinou, což se promítá do všech jazykových plánů, užití nespisovné formy jazyka koresponduje s uvolněným a velmi neformálním charakterem pořadu, rušivě ale působí zásadní prohřešky proti

ortoepické normě, jejich výslovnost je nedbalá, konce slov zanikají, některá slova bylo náročné identifikovat. Posлуhač je nucen si domýšlet a rekonstruovat příslušný tvar na základě kontextu. Zejména Richard Genzer mluví nesrozumitelně, v některých úsecích až překotně, zadržává se. Celkově lze kulturu vyjadřování moderátorů označit za velmi nízkou a neprofesionální.

S častým užíváním vulgarismů souvisí i další aspekt pořadu Mr.GS, a to preferování bulvárních témat a komentářů, které jsou těžištěm prvoplánové komiky této talk-show. Naše ukázka demonstruje, jakým způsobem se moderátoři snaží pobavit diváka:

Genzer: Nebo mě se ptaj', mě se ptaj' kolikrát: „Pocem, Geňo, kde máš toho malýho?“ a já říkam: „No, ve slípech.“

Suchánek: Mě jediná uniforma, kerá mě přitahuje, je uniforma zdravotní sestřičky, jako, to jí ještě musí být mezi osmnácti a dvaceti a nesmí mi dělat nic, co je mi nepříjemný.

Vladivojna La Chia: (...) nebo jsem vyfotila kozu =

Suchánek: = svoji?

Takové poznámky nevznikají ojediněle, a jak se ukázalo v díle s Martou Jandovou⁵, komentáře a vtípy na daného hosta už mají předem připravené: „*Jak jste se seznámili? Jak? Vzala si výstřih a bylo po Sashovi.*“ Bulvární témata, konkrétně narážky sexuálního charakteru jsou tedy explicitně programově plánované, o čemž svědčí i celkově zaznamenané množství obdobných průpovědek (51) oproti nepoměrně nižšímu výskytu v pořadech Show Jana Krause (15) a Všechnopárty (7).

Osobní témata, která přerůstají do intimní sféry, markantně převažují nad neutrálními tématy, např. profesními. Jako hosté jsou do pořadu nejčastěji zvány hvězdy show businessu, celebrity a sportovci. Jiná povolání se objevují minimálně, moderátoři však při takových příležitostech nevyužívají možnosti zvýšit informační přínos z rozhovoru s osobnostmi odborné sféry. V díle s lékařem Pavlem Bočkem nebo ještě výrazněji v pořadu, jehož hostem byl kastelán Karlštejna Jaromír Kubů, téma zlehčují a neváhají hosta urazit:

Suchánek: (mírně opovržlivě) Můžete mi říct, co jako kasteláni děláte jako?

⁵ Marta Jandová vylákala na Richardu Genzerovi kartičky z jejich stolu a přečetla divákům obsah, vyšlo tak najevo, že moderátoři si některé vtipné komentáře předem připravují.

Kubů: Tak především jako se staráme o ten svůj památkový =

Suchánek: =né, já myslím na tý konferenci

Kubů: tak tam ta byla po dvaceti letech a bylo to docela zajímavý v tom, že jsme se všichni sešli=

Suchánek: = a řeknete nám, co ste, co tam děláte, na tý konferenci?

Kubů: éé: no tak bylo to na dva dny, tak první de=

Suchánek: =a dneska byste nám to řek'?

Kubů: takhle, ono to=

Suchánek: =ted', myslím, dneska, ted'ka

Kubů: Ono jde o to, jestli veřejnost například chce živého průvodce, to znamená s výkladem, poznávat ten=

Suchánek: =je to příjemnější, když už nám umře, nó tak jako ((krčí rameny))

Kubů: Víte co =

Genzer: = Jako sice si ho nesete, ale stejně vám nic neřekne, takže vono, když je mrtvej

Kubů: Na druhou stranu můžete mít mrtvý audiogate

V ukázce je patrná hostova snaha přiblížit povolání kastelána, moderátoři toto úsilí opakovaně sabotují, informační hodnota ustupuje snaze o vtip. Moderátoři neváhají hostovi skočit do řeči, aby pronesli „vtipnou“ repliku, což je pro projev moderátorů Mr.GS typické. Navozování bulvárních témat a přesah do intimní oblasti hostů souvisí s porušováním zdvořilostních strategií. Zevrubněji se tomuto postupu moderátorů budeme věnovat v kapitole 2. 9. 1 Porušování zdvořilosti v pořadu Mr.GS.

1. 4. 2. 2 Vulgarismy

Nejnápadnějším rysem ve vyjadřování Richarda Genzera a Michala Suchánka je užívání vulgarismů s tak vysokou frekvencí, která svědčí o jejich programovém a nikoli jen náhodném užití. V námi analyzovaných dílech jsme zaznamenali jednak expresivně zabarvené výrazy (pracháč, sežral, počůral, pošahaný, storka, čorka, šutr, huba, pindík) a dále výskyt hrubých vulgarismů (např.

atributy: vožralý, blbá; oslovení a prostředky referenčního a apelového typu: čuráku, hovado, hajzle, pičo; slovesa: šoustal, posereš, jebnul; frazeologismy: jdi do hajzlu, tak s tím jdi do prdele; substantiva: kurva, hovno, kaďák, prdel, buzeranti, píčoviny, děvka; adverbia: kurevsky). Vysoká míra užívání vulgarismů je pro tento pořad typická, jednalo se o jednoznačně nejvyšší výskyt v námi vybraných pořadech. V ostatních pořadech se vulgarismy vyskytovaly poměrně zřídka (SJK 14, Všechnopárty 10, přičemž vulgarismy užívané Janem Krausem a Karlem Šípem nedosahovaly takové intenzity „hrubosti“ jako právě v pořadu Mr.GS), v talk-show Mr.GS jsme zaznamenali 44 nadávek a sprostých slov. Výrazy z oblasti pornolálie a koprolálie, tedy hrubě expresivní výrazy z oblasti sexu a vyměšování nebyly v ostatních pořadech zaznamenány.⁶

1. 4. 3 Show Jana Krause

Pořad Show Jana Krause je pokračováním talk-show Uvolněte se, prosím, která byla dříve vysílána veřejnoprávní Českou televizí (první díl byl uveden 14. listopadu 2004, poslední v červnu 2010)⁷. Od 3. září roku 2010 se Jan Kraus se svou late night show přesunul na soukromou stanici Prima. Pořad je vysílán jednou týdně po 22. hodině. Délka jednoho dílu se pohybuje kolem 48 minut.

1. 4. 3. 1 Late night show

Show Jana Krause explicitně navazuje na tradici tzv. late night show, standardního světového formátu, pro nějž je typické vysílání v pozdních večerních hodinách a je spjato s osobou dominantního moderátora. Historie vzniku late night show sahá do 50. let 20. století ve Spojených státech, své kořeny má ale už v rozhlasovém vysílání. Jedná se o kombinaci talk-show (ta je uplatňována v největší míře), stand-up comedy⁸ (její náznaky se realizují zejména v úvodu

6 Podle Uličného (2009, s. 45) je výskyt vulgarismů důsledkem mj. likvidace sociálních bariér a uvolňování striktních mezilidských vztahů.

7 <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1176221164-uvolnete-se-prosim/> [20. 2. 2012]

8 Stan-up lze charakterizovat jako druh komediálního vystoupení, kdy performer promlouvá k divákům, baví publikum jen pomocí svého umu a mikrofonu, zpravidla předvádí předem připravené nebo improvizované skeče

pořadu), hudebních a tanečních vystoupení. Za otce tohoto divácky velmi oblíbeného žánru je považován Steve Allen, který proslul svým pořadem Tonight!, vysílaným americkou stanicí NBC. V současnosti platí za celosvětově nejznámějšího reprezentanta late night show David Letterman. V Show Jana Krause se inspirace žánrem late night show promítla do mnoha formálních aspektů pořadu, jedná se například o kulisy velkoměsta v pozadí, kapelu zdůrazňující každý vtip moderátora i hosta, okázalé vyvolávání jména hosta i stylizace moderátora do pózy „nejbystřejšího člověka na světě“⁹.

Foltýn (2008¹⁰) poukazuje na mírný posun žánru late night show od klasických talk-show: „Late night show se snaží hosta ukázat v trochu jiném světle než ostatní pořady a média. Moderátor může v uvolněné večerní atmosféře pokládat otázky, které by si žurnalista nedovolil. Pokud během dialogu najdou zábavné téma, připravené otázky klidně zamíří do koše, protože kouzlo formátu tkví právě v improvizaci. Zatímco cílem talk show je dozvědět se informace od hosta, v případě late-night show to jsou spíše informace o hostovi. O jeho pohotovosti, hravosti, smyslu pro humor. Proto do dialogu vstupují další prvky. Když si třeba Kraus pozve zarytého vegetariána Petra Vachlera, láduje se před ním vepřovým kolenem.“ Dále využívá podobných postupů promítáním „mladických hříchů“ a jiných více či méně reprezentativních projektů jednotlivých hostů, obrazovka přispívá k interaktivnosti (např. v díle s Janem Hřebejkem a Petrem Jarchovským jsou během rozhovoru uveřejněny fotky dokumentující přátelství obou hostů za gymnaziálních let).

1. 4. 3. 2 **Struktura pořadu Show Jana Krause**

Za hudebního doprovodu a potlesku diváků vstupuje Jan Kraus do studia, natáčení probíhá v Divadle Archa, po přivítání s publikem i televizními diváky moderátor v pozici stand-up (ve stoje) komentuje aktuální společenské dění a glosuje vybrané události. V této části bývá Jan Kraus velmi adresný k divákům, oslovuje je (*„Nevím, jak vy, vážení diváci, ale na tohle já žaludek fakt nemám“*), klade jim řečnické otázky (*„A vám to jako nevadí?“*, *„To se jako všichni budete*

9 <http://www.advojka.cz/archiv/2006/8/cesko-po-setmeni> [20. 2. 2012]

10 <http://www.advojka.cz/archiv/2006/8/cesko-po-setmeni> [20. 2. 2012]

dívat, jak vám to před vašima očima rozkrádaj'? Řekněte mi, kdy s tím někdo něco udělá?'"), reaguje na jejich projevy („*No počkejte, vás ten smích přejde*“) apod.

Po úvodu se přesouvá ke svému masivnímu dřevěnému psacímu stolu a zde je místo pro tzv. headlines (tj. komentované novinové titulky a články). Tato část pořadu je založena pouze na osobnosti moderátora, na jeho umu a vtípnosti jeho komentářů. V kontextu českých zábavných talk-show je Show Jana Krause řazena do poměrně výjimečné pozice, a to především díky četným politickým tématům, glosám a poznámkám moderátora, ten se vyjadřuje k otázkám kultury a politiky, které vyžadují přehled a znalost o současném politickém dění, moderátor tím pořad obohacuje ještě o jinou dimenzi, vedle více méně osobního zájmu o hosta projevuje zájem i o témata politická¹¹. Projev této části pořadu je připravený a vykazuje rysy monologu, pro který je typická souvislá, nepřetržitá řečová aktivita, přenos informací se v této fázi uskutečňuje pouze jedním směrem (Hoffmannová, Müllerová 1994, s. 13). Po tomto monologickém úseku už následuje samotný rozhovor s hosty, který bývá prokládán hudební produkcí kapely, resp. hostů.

Úsek, v němž probíhá rozhovor s hosty, je rozdělen do tří částí, hosté bývají zpravidla tři, ale někdy je pozvána dvojice hostů (moderátor jim pak věnuje poměrově stejný čas, jako by promlouval jen s jedním hostem). Výběr hostů je poměrně ustálený, ale zároveň různorodý, jedná se nejčastěji o osobnost veřejného života (zástupce kulturní sféry, popř. „show bussinesu“, sportovec apod.), veřejně činný jedinec (politik, ekonom apod.), třetí host vykazuje pro diváky prvky originality, jedná se o osoby s netradičním povoláním, zvláštními schopnostmi, výjimečnými zálibami.

Pořad vyniká výrazným konfrontačním charakterem¹², moderátor opakovaně útočí na hosta, nevyhýbá se tvrdému a nesmlouvavému střetu s hostem, neklade si za cíl vytvářet příjemnou a pohodovou atmosféru, což ovlivňuje jeho chování a celkové ladění pořadu.

11 Jan Kraus byl časopisem Forbes zařazen mezi 50 nejvlivnějších mediálních osobností České republiky. <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/media-a-technologie/159306-nejvlivnejsi-lide-v-mediich-podle-forbesu-sarbu-smuclerova-a-dvorak/> [28. 2. 2012] Dále o jeho vysokém postavení v českém mediálním ratingu svědčí i fakt, že se stal představitelem časopisu Kraus.

12 Povahu late night show lze postihnout termínem confrontainment, tedy konfrontace pro pobavení, který vystihuje metafora Eddy Weigandové (1999, u nás Čmejrková 2003, s. 80) mediální dialog (talk-show) jako moderní gladiátorské hry.

1. 4. 3. 3 Vyjadřování Jana Krause

Moderátor Jan Kraus si zakládá na svém neformálním a svébytném projevu, z jednotlivých útvarů národního jazyka volí obecnou češtinu (se všemi jejími prvky a aspekty), a to i tehdy, když host promlouvá spisovnou češtinou (velmi frekventované jsou situace, v nichž moderátor opakuje předchozí výpověď hosta, v níž bylo užito spisovných tvarů, ale při reformulaci už nikoli, např. *Kraus: Vo co měl zájem?*; *Paroubková: No tak samozřejmě o erotické pasáže*; *Kraus: Vo erotický pasáže?*), neubrání se ani floskulím a vycpávkovým slovům (zvláště typické je užívání čili, jako, jakoby, tak jako). Čmejková (2007, s. 49) vymezuje talk-show na základě srovnání s pořadem *Na plovárně* Marka Ebena, na základě této komparace charakterizuje moderátorovo konverzační chování jako agresivní, ironizující, břitké a zároveň zdůrazňuje skutečnost, že host není předem seznámen s tématem konkrétního dílu (na rozdíl od *Všechnopárty* a *Na plovárně*), což hosta uvádí do nejistoty. Moderátorovo lexikum pak Čmejková (tamtéž, s. 57) hodnotí jako „uvolněné, barvité, šťavnaté, jadrné a pokleslé“. Na druhou stranu oproti nejrůznějším expresivním výrazům (blbec, nosánek, úplatička, chlív, dobytek, debilní atd.) používá Jan Kraus i spisovné až knižní lexikum (etabloval, reminiscence, fundovanej, vypreparovaná, pozitivní, resumé, transparentní, prezentuje se, autenticky atd.).

V oblasti volby témat se *Show Jana Krause* ocitá někde uprostřed vybraných pořadů, výskyt (15 celkově zaznamenaných případů) bulvárních témat není zanedbatelný, avšak netvoří hlavní předmět rozhovorů. Jedná se např. o otázky typu: „*Jak je to jaksi s tebou v oblasti sexu?*“; „*Vy jste pil v jednom období víc, né?*“. Tyto otázky lze zároveň označit i jako netaktní a jsou jedním z prostředků porušování zdvořilosti, proto se jimi budeme zabývat v kapitole 2. 9. 2 Porušování zdvořilosti v pořadu *Show Jana Krause*.

1. 4. 3. 4 Vzhled studia pořadu Show Jana Krause

Na první pohled je zřejmá asymetrie v usazení hosta a moderátora. Jan Kraus sedí na otáčecím křesle za mohutným stolem, zatímco hosté sedí na pohovce, která je o poznání níže než moderátorovo křeslo, tím se jeho oči dostávají nad úroveň očí hostů, což podle Křivohlavého (1988, s. 52 - 54) ovlivňuje komunikaci, dochází tak k „sugestivnímu vlivu nadřazenosti a podřazenosti“, Jan Kraus upevňuje svou dominantní pozici pouhým prostorovým uspořádáním a organizací zasedacího pořádku hostů ve vztahu k sobě samému.

Host se ocitá v nedůstojném postavení z několika důvodů. Jednak se na moderátora musí otáčet, protože sedí vůči němu bokem, ale čelem k divákům, jednak nemá samostatné místo a musí se o sezení na společné pohovce dělit s dalšími hosty pořadu. Zpravidla na gauč usedají tři hosté, někdy se však tísňí i čtyři, na to diváci zpravidla reagují smíchem, hosté mají výrazněji méně osobního prostoru než moderátor. Mezi hostem a moderátorem je opěradlo sedací soupravy, což vytváří jakousi překážku mezi oběma účastníky komunikace, na druhou stranu Jan Kraus sedí poměrně blízko hosta¹³, nicméně občasným nakloněním se nad opěradlo jednoznačně narušuje jeho osobní zónu, čímž může znejistit osoby vnímavější a citlivější na svůj osobní prostor. Společné usazení hostů pak jednoznačně porušuje privátní zónu. Moderátor svou polohu opakovaně mění, často výrazně a razantně, např. při prudké gestikulaci, křeslo je navíc na kolečkách, a to mu umožňuje rychle se přesouvat a popojíždět za stolem. Čmejrková (2007, s. 51) si dále všímá moderátorových mimoslovních projevů, největší pozornost upoutá moderátorova gestikulace, mimika a intonace, kterou neváhá použít proti hostovi a je zdrojem komiky, příznačným prostředkem pro pobavení je parodování intonace a hlasových kvalit hosta, což zvláště v případě napodobování žen vyvolává smích u diváků.

Dalším několikrát komentovaným¹⁴ prvkem se stala absence sklenice s vodou pro hosta, resp. hostova žádost o ni, čehož moderátor využije jako možnost pro

13 Názory na tuto vzdálenost se liší, v Křivohlavého (1988, s. 51) pojetí se jedná o tzv. horní hranici osobní sféry, již jedinec dodržuje při setkání s neznámými lidmi, Lotko (2004, s. 77) už ji považuje za širší osobní vzdálenost, která je určena lidem, jež známe a s nimiž máme dobrý vztah.

14 Čmejrková 2007, Čmejrková 2008

vyvolání smíchu, vzniklou situaci komentuje, *např.: Svoboda: Nedáte mi trošku vody?*

Kraus: Uvidíme až podle rozhovoru.

Obdobný případ nastává opakovaně i v dalších dílech: *Kraus: Chcete napít taky?*

Novotný: Né:, závidím vám to sice

Kraus: Já s vám piju s obzvlášť velkou chutí, protože jste říkal, že se hodně potíte, tyhle lidi i hodně pijou. No tak vyprávějte!

(...)

Kraus: ((pohrává si s vodou, dělá gesta)) Chcete napít? Já vám, čoveče, budu muset dát napít.

Vytváření asymetrického vztahu mezi moderátorem a jeho hostem je základním charakteristickým a signifikantním aspektem pořadu, díky němuž se vymezuje oproti jiným talk-show v českém mediálním prostředí.

2 Zdvořilost

Vymezení zdvořilosti nám poslouží k definování a následnému zkoumání nezdvořilosti. Samotnými projevy zdvořilosti ve vybraných pořadech se v práci primárně zabývat nebudeme.

2.1 Počátky zájmu o jazykovou zdvořilost

Rozvoj intenzivnějšího zájmu o jazykovou zdvořilost se klade na konec 60. a začátek 70. let 20. století a většinou se spojuje s pragmatickým a sociolingvistickým přístupem (Trubačová 2010, s. 106), a to zejména pod vlivem sociální antropologie a sociolingvistiky, která se zaměřovala na kategorie osoby při vymezování sociálních rolí, s nimiž je zdvořilost spojena (ESČ 2002, s. 563). Trubačová (2010, s. 106) zmiňuje s odkazem na Gudruna Helda i tzv. předpragmatické přístupy k jazykové zdvořilosti, sem autorka řadí „idealistickou školu“¹⁵ a ženevskou školu, podle které je „zdvořilost považována za sociální modalitu, které je přisouzena objektivní hodnota a která determinuje jazykový systém relevantní pro společnost zvenčí jako nadřazená hodnota ... zdvořilost není pod kontrolou jednotlivce, je složena ze sociálních omezení považovaných za součást kolektivního národního charakteru, což vylučuje její strategický a intenční rozměr – typický pro mnohé současné teorie“ (Gabelentz, Held, citováno podle: Trubačová 2010, s. 106). Výzkum jazykové zdvořilosti není omezen pouze na euroamerickou oblast, dlouholetou tradici zájmu o tuto problematiku můžeme sledovat v Asii, především v Číně (zdvořilost jako fenomén v rámci teorií rétoriky) a Japonsku (teorie národního jazyka).

Dnes je jazyková zdvořilost oblastí pragmatické lingvistiky, protože důraz je kladen především na účastníky komunikace a kontext, oproti gramatickému popisu v užším slova smyslu (ESČ 2002, s. 563). K zvýšenému zájmu o tuto oblast lingvistiky dochází na přelomu 60. a 70. let díky tzv. komunikačně-pragmatickému obratu v jazykovědě, pozornost se obrací na oblast, v níž se bere v potaz komunikační situace jako komplexní útvar a která chápe užívání jazyka v sepětí

15 Jako reprezentanty „idealistické školy“ uvádí Trubačová (2010, s. 106) Spitzera, Beinhauera, Lercha, mezi příslušníky ženevské školy pak zmiňuje Ballyho, Gabelentze, Brunota, Kainze aj.

s konkrétním prostředím a podmínkami a zabývá se jazykem z funkčního hlediska (Berger 2002, s. 189; Chejnová 2006, s. 140). Těžiště se tedy přenáší z oblasti languové (do té doby upřednostňované) na sféru parolovou. Rozvoj věd orientovaných na člověka (sociologie, psychologie, etologie, fyziologie, antropologie apod.) a jejich následné propojení s lingvistikou umožňuje vznik nových pomezích disciplín, které pak: „mohou lépe postihnout jevy, které mají svou jazykovou realizaci, ale jejich kořeny jsou v biologické či psychické podstatě člověka (psycholingvistika, sociolingvistika, neurolingvistika)“ (Chejnová 2005, s. 412). K těmto fenoménům se řadí i zdvořilost.

Podle Trubačové (2010, s. 107) pramení většina současných přístupů ke zdvořilosti z pragmatického přístupu a výzkum se odvíjí od tří centrálních teorií, a to teorie Penelope Brownové a Stevena C. Levinsona, Robin T. Lakoffové a Geoffreyho Leech, které posloužily empirickým i teoretickým výzkumům jako „ideová a metodologická platforma“ (Trubačová 2010, s. 107).

2.2 Řečová etiketa

S oblastí zdvořilosti souvisí tzv. řečová etiketa, ta si klade za cíl deskripci a částečně i preskripci výběru a formy takových lexikálních a gramatických prostředků výpovědi v daných komunikačních sférách, které by v daných komunikačních sférách byly okolím vyhodnoceny jako adekvátní a vhodné vzhledem k situaci, resp. zdvořilé (Hirschová 2006, s. 176).

Barbapostolová (2012, s. 90) charakterizuje řečovou etiketu jako „konvencionalizovaný soubor jazykových prostředků a mechanismů, jejichž uplatňováním v komunikaci realizujeme vhodné řečové strategie“. Řečová etiketa se realizuje při navazování a ukončování kontaktu, oslovování, prosbách apod. Podle Encyklopedického slovníku češtiny (2002, s. 563) je v českém prostředí v 80. letech zdvořilost označována v pracích některých autorů (Rulfová, Vachek) jako řečová etiketa. Řečová etiketa bývá podle ESČ ztotožňována se zdvořilostí a její opak se označuje jako tzv. verbální agrese (viz kapitola 2. 8 Nezdvořilost). Švehlová (1994, s. 36-61) do řečové etikety řadí mikrosystém vyjadřování, do kterého spadají

stereotypní formule a výrazy, včetně neverbálních projevů. Jedná se tak o kombinaci jevů z oblasti lexikální, frazeologické, obecně formulační a komunikačně strategické. Otázkami rozdílnosti či totožnosti pojmů jazyková zdvořilost a jazyková etiketa se zabývá Trubačová (2010, s. 398), řečovou etiketu definuje jako: „soubor pravidel společenského chování“, přičemž dospívá k závěru, že „vztah etiketa – zdvořilost obecně můžeme naznačit jako vztah existujících zaznamenaných pravidel společenského chování a jejich znalost jednotlivce a jeho schopnost prezentovat, manifestovat, či dodržovat je v určité míře.“

2.3 Vymezení pojmu zdvořilost

Zdvořilost v širším slova smyslu je spojována se slušností a taktem, respektem a úctou k ostatním, Guth-Jarkovský (2009, s. 8) chápe obecně zdvořilost jako záměrnou a vědomou redukci a potlačování vlastního ega a osobnosti, určitou sebe-zdrženlivost, jedná se o dobrovolné podřízení se platným normám a pravidlům společenského života, jako hlavní projev zdvořilosti na veřejnosti upřednostňuje zdrženlivost a skromnost.

Relativita a nesnadná uchopitelnost pojmu zdvořilost komplikuje jeho přesné vymezení, danou situaci dokáže jedinec vyhodnotit jako zdvořilou či nezdvořilou, jedná se však o intuitivní rozhodování, které lze těžko odůvodnit a popsat. Stejně tak lze v konfrontaci dvou situací víceméně pocitově vybrat, která byla zdvořilejší, avšak explicitně určit a definovat jednotlivé rysy zdvořilosti je problematické. Berger (2002, s. 189) se při obecné definici zdvořilosti opírá o výše uvedený postoj Gutha-Jarkovského a zdvořilost vysvětluje jako adekvátnost spočívající ve výběru vhodných jazykových prostředků s ohledem na situaci a vztah mezi účastníky komunikace, přičemž volba daného vyjadřovacího rejstříku signalizuje adresátovi postoj, který k němu mluvčí zaujímá.

Zdvořilost je obecně chápána jako žádoucí vlastnost komunikace (např. Hirschová 2006, s. 170; Barbapostolová 2012, s. 81), přispívá k efektivitě komunikace a splnění komunikačních cílů, „usnadňuje získávání a výměnu informací, podílí se na ovlivňování postojů adresáta“ (Hirschová, tamtéž).

Usnadňuje spolupráci, protože uvádí v soulad adresáta i mluvčího, přestože jsou jejich komunikační cíle rozdílné. Zdvořilost vedle gramatické a obsahové faktické správnosti participuje na korektnosti formulace a promluvy celkově. Zdvořilost má dva aspekty: projev ohledu či respektu k ostatním a dodržování společenských norem spojené s volbou vhodných prostředků (Pokorný 2010, s. 292). Ovládání norem, jež byly výše popsány jako řečová etiketa, vede ke komunikační úspěšnosti a patří do oblasti komunikačních kompetencí. Podle Barbapostolové (2012, s. 81) může být jako dovednost pěstována, je získána výchovou a je formována kulturně a společensky. Normy zdvořilosti jsou podmíněny společensky a odvíjejí se od širšího historického společensko-kulturního kontextu, nejsou tedy univerzální, proměňují se (Hirschová 2006, s. 170).

Encyklopedický slovník češtiny (s. 564) redukuje definici zdvořilosti na: „aktualizované užití zvláště gramatických a lexikálních prostředků, které signalizuje respekt mluvčího vůči adresátovi ... Zdvořilost výpovědi závisí i na volbě útvarového kódu vzhledem k typu interakce a sociální příslušnosti mluvčích.“ Čermák (1997, s. 402) ztotožňuje zdvořilost s konvenčním společenským postojem, vymezuje ji jako projev úcty a nekonfliktní přijatelné chování.

Ve smyslu pragmalingvistickém charakterizuje Hirschová (2010, s. 273) zdvořilost jako: „soubor řečových strategií, způsobů užívání jazyka, které jako svůj hlavní cíl mají nejen bezproblémovou komunikaci, ale zejména seberealizaci a sebeobranu komunikujícího individua v interakci s jinými komunikanty“. Tyto strategie usnadňují komunikaci, podílejí se na seberealizaci a sebeobraně mluvčího v komunikaci.

Zdvořilé jednání se blíží k opisné, nepřímé formě vyjadřování, při zdvořilé výpovědi je často užívána nepřímost a některé výtky a připomínky či kritické názory, které má mluvčí na mysli, nevysloví, upřímnost je potlačena a ustupuje tak cílům mluvčího, proto může být vnímána i jako druh manipulativního chování, mluvčí jí dokonce může užít za cílem získání výhod pro sebe, zdvořilost je také v častém rozporu s upřímností jednání.

Jak už bylo výše uvedeno, fenomén zdvořilosti je svázán s historickým, kulturním a společenským vývojem, v současnosti je velmi diskutována

univerzálnost tohoto jevu. Samotná zdvořilost je považována za jazykovou univerzálií společnou všem jazykům. Liší se konkrétní realizace a její pojetí v příslušných kulturách¹⁶. Jako univerzální lze označit pohnutky vedoucí k užití zdvořilosti, specifické jsou prostředky, jimiž miní mluvčí zdvořilosti dosáhnout (Hirschová 2010, s. 273). Chejnová (2005, s. 413) vyslovuje názor o implicitní tendenci k harmonické komunikaci a jasné organizaci interakcí vyskytující se u všech národů, což vedlo k vytvoření různých forem zdvořilosti ve všech společnostech, tyto příčiny jsou univerzální. Barbapostolosová (2012, s. 81) zmiňuje některé negativní vedlejší produkty zdvořilosti, mezi něž patří bezobsažnost zdvořilých sdělení, naučené a umělé „příjemné“ chování, neupřímnost, formálnost a lhaní. Autor zdvořilostního principu Geoffrey Leech (1990, s. 82) zastává názor, že reálné přesvědčení mluvčího hraje vedlejší roli, podstatné je, jaký dojem chce svou promluvou vyvolat.

2.4 Model zdvořilosti Robin Lakoffové

Robin Lakoffová přichází roku 1973 v příspěvku *The Logic of Politeness* na setkání Chicagského lingvistického spolku s první koncepcí zdvořilosti z pohledu pragmatické lingvistiky, autorka vychází z generativní sémantiky (Trubačová 2010, s. 107). Zdvořilost v jejím pojetí představuje prostředek pro redukci konfliktu (Lakoff 1973, dále pak Trubačová 2010, s. 400). Autorka jako první přichází s myšlenkou popisu zdvořilosti pomocí souboru pragmatických zásad (Hirschová 2010, s. 273) a celkově začlenění pragmatického komponentu do lingvistických výzkumů (Trubačová 2010, s. 107).

Lakoffová stanovuje (1973, s. 296) tzv. pravidla pragmatické kompetence, která zní: **vyjadřuj se jasně** (be clear) a **bud' zdvořilý** (be polite). Tato pravidla klade na stejnou úroveň jako dodržování syntaktické či sémantické správnosti. První doporučení vychází z Griceova kooperačního principu (viz dále), druhé pak

16 Zítková (2008, s. 29-30) shrnuje dosavadní polemiky o univerzálnosti zdvořilostních teorií, mezi výrazné kritiky všeobecnosti teorií anglofonních autorů patří lingvisté z asijské kulturní oblasti (japonská lingvistka Matsumotová a Y. Gu, indiští jazykovědci Subbarao, Agnihotri aj.), ale i polská lingvistka Wierzbická, která srovnává zdvořilostní tendence mluvčích na území Polska a Velké Británie.

zohledňuje zdvořilost v komunikaci. Komunikační cíle rozhodují o tom, ke kterému pravidlu se rozhodne mluvčí inklinovat. Pro udržování přátelských vztahů je vhodnější první pravidlo, pro získání konkrétní informace je příhodný Griceův princip (Chejnová 2005, s. 421).

Lakoffová (1973, s. 298) formuluje tři zásady zdvořilosti:

- 1) Formálnost - nikomu nic nevnucuj, nenaléhej;
- 2) Ohled – dej možnost volby;
- 3) Přátelskost – snaž se být přátelský, aby se adresát cítil dobře.

Tyto zásady jsou obecnější než Leechovy maximy zdvořilostního principu (viz dále) a uplatňují se v různé míře podle charakteru konkrétní interakce. V neosobní a emočně nezapojené komunikaci, jakou může být např. obchodní jednání, je přirozená tendence k pravidlu formálnosti a tzv. neosobní zdvořilosti. Pravidlo ohledu dopřání možnosti volby by mělo platit za všech okolností, autorka ho však definuje s ohledem na situace, v nichž je vyžadována tzv. neformální zdvořilost, třetí pravidlo přátelskosti je formulováno s ohledem na komunikaci účastníků, mezi nimiž převládají blízké a důvěrné vztahy.

Zítková (2008, s. 19) vytýká přístupu Lakoffové určitou dogmaticnost, zatímco gramatická pravidla jsou jednoznačná a především preskriptivní, pragmatická pravidla nemají potenciál přikazovat a „diktovat“, mohou pouze usměrňovat, proto považuje za přesnější užívat termín maxima než pevná pravidla.

Lakoffová si rovněž uvědomuje mírnou rozpornost obou pravidel, nastávají totiž situace, v nichž jasnost, resp. přímost je v rozporu se zdvořilostí, naopak pro nepřímé vyjádření je typický postup, ke kterému se mluvčí uchyluje, chce-li být zdvořilý (viz dále). Autorka v takových případech ilustruje volbu mezi jasností vyjádření (tedy pravidlem prvním) a zdvořilostí užitím metafory o Skylle a Charybdě (1973, s. 297). Pokud stojí tato dvě pravidla proti sobě, tedy pokud nastane situace, v níž je současné užití jasnosti a zdvořilosti v rozporu, Lakoffová (1973, s. 297) se přiklání k volbě zdvořilosti, tím se mluvčí vyvaruje uražení adresáta.

Lakoffová ve svém modelu pracuje spíše s různou realizací zdvořilosti podle charakteru situace, kdežto Leechovy maximy jsou spíše jednotlivé dílčí složky

zdvořilostního principu, jejichž dodržováním docílíme zdvořilého chování, porušením jakékoli maximy se mluvčí dopouští nezdvořilosti.

Zítková (2008, s. 21) uvádí na základě předchozích reakcí lingvistů¹⁷ některé sporné momenty a nedostatky teorie zdvořilosti Robin Lakoffové, mezi něž řadí určitou vágnost, nejednoznačné vymezení a nejasné použití zásad zdvořilosti a nerozlišení neformální, formální a důvěrné zdvořilosti. Trubačová (2010, s. 107) zmiňuje dominantní zaměření teorie výhradně na hovořícího, to je ovšem nedostatkem i ostatních pragmatických modelů, a dále implicitně vytýká nevyhraněnost charakteru zásad zdvořilosti, podle Trubačové (tamtéž) totiž není jasné, nakolik jsou zásady preskriptivní a deskriptivní, ovšem tento spor se vyskytuje i u následujících principů.

2.5 Zdvořilostní princip

V pojetí pragmalinguistiky se v komunikaci uplatňují dva výrazné principy: princip spolupráce definovaný konverzačními maximami a princip zdvořilosti (Hirschová 2010, s. 274).

2.5.1 Konverzační maximy

H. P. Grice ve své studii *Logic and conversation* (1975, s. 47) stanovil čtyři maximy, které vytvářejí tzv. princip kooperace. Princip spolupráce podle Pokorného (2010, s. 288) představuje: „očekávání participantů výpovědi, že každý z nich učiní svůj příspěvek ke konverzaci takovým, jak je v dané chvíli požadováno, na základě přijatého směru či účelu výpovědi.“ Hlavní tezi Griceova obecného komunikačního principu lze postihnout požadavkem „spolupracuj s komunikačním partnerem“, mluvčí by měl formulovat svou promluvu tak, aby zohlednil danou komunikační situaci (viz Hoffmannová 1994, s. 194).

Kooperační princip je pak obecně definován: „Tvůj příspěvek k rozhovoru má být takový, jak to v daném okamžiku vyžaduje přijatý (zřejmý) účel nebo zaměření rozhovoru, jehož se účastníš“ (Grice 1975, s. 45). Spolupráce je základním

¹⁷ K. Jaszczoltová 2002, B. Fraser 1990

předpokladem pro smysluplnou a racionální komunikaci. Toto obecné pravidlo je pak doplněno čtyřmi konverzačními maximami:

1) maxima **kvality** – mluv pravdu, nelži, a proto:

- a) Neříkej nic, o čem víš, že to není pravda.
- b) Neříkej nic, pro co nemáš dostatečné důkazy.

2) maxima **kvantity**

- a) Řekni dostatečné množství informací, tvá replika má být natolik informativní, nakolik to vyžaduje situace.
- b) Neříkej více, než je nezbytné.

3) maxima **relevance** – Mluv k věci, buď relevantní, řiď se účelem diskuze.

4) maxima **způsobu** – mluv jasně, srozumitelně

- a) Vyhni se nejasnosti.
- b) Vyhni se dvojnáčností.
- c) Vyhni se mnohomluvnosti.
- d) Uspořádej svou promluvu.

Konverzační maximy slouží jako vodítko pro přiměřenou komunikaci a liší se od gramatických pravidel tím, že při jejich porušení nedochází k defektní a nesrozumitelné výpovědi, vyjadřují určitý záměr mluvčího, jejich nedodržením vznikají konverzační implikatury (Zítková 2008, s. 10).

Konverzační maximy by měly vést k maximálně efektivní komunikaci. Podle Chejnové (2005, s. 418) stojí v protikladu k manipulativnímu jednání, nicméně konfliktu nezabrání (v případě přílišné přímosti dochází ke kolizi se zdvořilostními strategiemi).

Některé interpretace kooperačních maxim jsou v rozporu se zdvořilostí, zdvořilejší vyjádření nelze popsat jako úsporné vyjádření, dostává se tak do sporu

s maximou kvantity i způsobu, protože zdvořilejší varianta vyjádření nemusí být vždy jednoznačná a přesná¹⁸. Podle Hirschové (2010, s. 273) se stala ústředním objektem zkoumání zdvořilosti právě nepřímost vyjádření, které vyplývá ze snahy: „najít rovnováhu mezi komunikačním cílem mluvčího a snahou dosáhnout tohoto cíle s ohledem na (předpokládané) zájmy adresáta“.

V našem rozboru jsme se rozhodli sledovat maximu kvality, relevance a způsobu. Maximu kvality, tedy skutečnost, zda host či moderátor promlouvají pravdivě, jsme pomíjeli pro absenci objektivních důkazů pravdivosti. Maxima kvantity a relevance se do jisté míry prolíná se způsobem klasifikace odpovědí podle Mluvnice češtiny 3 (viz kapitola 4. 5 Typy odpovědí hostů). Maxima způsobu pak bývá záměrně porušována v rámci tzv. parazitických řečových aktů, zejména při ironii, hyperbolickém vyjádření apod.

Stejně jako jiné teorie pragmatické kompetence, konverzační maximy podléhají určité kritice, Pokorný (2010, s. 290) vidí jejich problematičnost ve vágnosti a relativnosti kooperačního principu, aplikace tohoto fenoménu se liší napříč jazyky a kulturami.

2. 5. 2 Leechův zdvořilostní princip

Geoffrey Leech na počátku 80. let navazuje na Griceův komunikační princip a přiřazuje k němu tzv. princip zdvořilosti, jehož dodržování či porušování klade na stejnou úroveň závažnosti, oba principy se komplementují, vzájemně se doplňují, čímž vzniká systém paralelních specifikujících maxim. Leech dokonce považuje zdvořilostní princip za důležitější, podílí se totiž na sociální rovnováze a vytváření přátelských vztahů, při absenci zdvořilosti podle Leeche dochází k selhání komunikace a jejímu následnému ukončení (Leech 1990, s. 104). Trubačová (2010, s. 108) uvádí příklad propojenosti a návaznosti obou principů: „pokud je porušena jedna z maxim principu kooperace, signalizuje to zapojení některé z maxim principu zdvořilosti“. Leech myšlenku kooperačního principu respektuje, ale samotný kooperační princip nevysvětluje, proč dochází k tak frekventovanému nepřímému

¹⁸ Jako příklad lze uvést kritiku adresáta či jiné negativní informace, v těchto situacích je voleno nepřímé vyjádření, které je v rozporu s maximou kvantity i způsobu.

vyjadřování, které vyžaduje větší úsilí a je zdlouhavější a náročnější než přímé a prosté vyjádření, navíc k dešifrování záměru musí adresáti použít implikatury.

Leech obecně formuluje zdvořilostní princip: „Minimalizuj vyjádření nezdvořilých přesvědčení a maximalizuj vyjádření zdvořilých přesvědčení“ (Leech 1990, s. 132), jemuž jsou podřízeny tyto maximy:

- 1) Maxima taktu, ohleduplnosti: a) minimalizace nároků na adresáta a jeho ztrát
b) maximalizace výhod a prospěchu
- 2) Maxima velkorysosti, šlechetnosti: a) minimalizace svého prospěchu
b) maximalizace svých nákladů
- 3) Maxima chvály, ocenění: a) minimalizace kritiky adresáta
b) maximalizace chvály adresáta
- 4) Maxima skromnosti: a) minimalizace sebechvály
b) maximalizace kritiky sebe sama
- 5) Maxima souhlasu, shody: a) minimalizace nesouhlasu s adresátem
b) maximalizace souhlasu s adresátem
- 6) Maxima účasti, sympatie: a) minimalizace antipatií
b) maximalizace sympatií

Podle Hirschové (2006, s. 157) je z dvojice členů důležitější člen a), který představuje to, co lze ztotožnit s negativní zdvořilostí, čemu se má produktor vyhnout. Negativní forma „minimalizace vyjádření nezdvořilých přesvědčení“ je tedy primární, má přednost před pozitivní formou „maximalizace zdvořilých

přesvědčení“ (Leech 1990, s. 133).

Základem těchto maxim je protiklad ve vztahu mluvčí – adresát, jehož podstatou je, že adresát je kladen v tomto vztahu výše, mluvčí níže (Chejnová 2005, s. 419), relace je tedy podle Leech asymetrická, a to ve prospěch adresáta.

Maximy vytvářejí systém a komplementární vztahy jednak s kooperačním principem, jednak mezi sebou, souvislosti nacházíme i mezi zdvořilostními teoriemi Levinsona a Brownové a zásadami zdvořilosti podle Lakoffové. Maximy taktu a velkorysosti se ve svých submaximách zrcadlí, jejich smyslem je převést veškeré úsilí a „náklady“ na produktora, stejně tak se promítá pojetí pochvaly a kritiky do maximy chvály a skromnosti. Jednotlivé maximy nejsou na stejné úrovni důležitosti, Hirschová (2006, s. 157) připisuje větší váhu prvním čtyřem maximám, první a třetí jsou nejvýznamnější, týkají se totiž adresáta, na nějž je zdvořilost orientovaná nejvýrazněji.

Maximy zdvořilosti stejně jako maximy kooperace nejsou principy regulativními, nelze je dodržovat důsledně, např. při pochvalě jsou v rozporu maxima skromnosti, podle níž bychom pochvalu neměli přijmout, a souhlasu, v takových případech by docházelo k absurdním situacím. Rovněž urputné dodržování maximy chvály by adresáta přivádělo do rozpaků, takové chování by vyústilo v servilitu. Podle Chejnové (2005, s. 420) může vést striktní lpění na maximách až k narušení kooperace, k tzv. hypertrofii zdvořilosti, která může způsobit konflikt. Leech (1990, s. 40) nedoporučuje oba principy chápat jako regulativní, přiklání se k jejich pojetí jako „negativních cílů“, kterým je vhodné se vyhnout.

2.6 Koncept tváře

Další významnou teorií univerzální zdvořilosti, jejímiž autory jsou Penelope Brownová a Stephen C. Levinson, ovlivnil koncept tváře Ervinga Goffmana, amerického sociologa, který rozvinul teorii interakce v 50. a 60. letech (Trubačová 2011, s. 78). Goffman definuje tvář jako: „pozitivní sociální hodnotu, kterou pro sebe dotyčná osoba požaduje podle linie, o níž ostatní předpokládají, že ji přijala

v daném kontaktu“ (Goffman 1967, cit. podle Trubačová 2011, s. 78). Tyto linie si je podle Trubačové (tamtéž) možno vybírat, ale jejich počet je omezený. Tvář není statická a konstantní, ale vyvíjí se podle situace a interakce, Goffman ji popisuje jako proměnlivou nestabilní, variabilní a mnohostrannou entitu, jež je pouze „zapůjčena od společnosti“, nicméně pro jedince je velmi podstatná a vstupuje do každé interakce (Trubačová, tamtéž). Pojem tvář je všeobecně a laicky znám jako součást frazeologických spojení: zachovat si tvář, ztratit tvář, do pragmalinguistiky byl přejat ze sociální psychologie (Hirschová 2006, s. 171). Právě „tvář“ se svým těsným sepětím s psychologickým intuitivním vnímáním a vzhledem k biologickým předpokladům stala ústředním pojmem sebevnímání, sebeprojekce a teorie zdvořilosti. Podle Goffmana řídí komunikaci dvě pravidla: pravidlo sebeúcty a pravidlo ohleduplnosti.

Tvář je utvářena interakcí, vyvíjí se, je dynamická a tváří jako sebeprojekcí může jedinci příslušet hned několik (Hirschová 2010, s. 275). Tak je tomu např. v námi vybraných pořadech. Interakce probíhá na několika úrovních – host a moderátor a diváci. Moderátor může být vnímán jednak hostem, s nímž rozhovor primárně probíhá, jednak diváky. Každý člen této komunikace může mít jinou projekci moderátorovy tváře, host ji může vnímat jinak než diváci.

Goffman přisuzuje každému jedinci jen jednu tvář, a to s pozitivní i negativní složkou. Vedle Goffmanovy koncepce Brownová a Levinson vycházejí z Austinovy a Searlovy teorie řečových aktů, odkud pochází hlavní myšlenka nepřímých řečových aktů jako prostředku zdvořilosti, která podlehla kritice za tendenci ztotožňování zdvořilosti s řečovými akty, a dále z díla Grice (Zítková 2008, s. 9, 26). Brownová a Levinson v roce 1978 vydávají publikaci *Politeness. Some universals in language usage*, zde reinterpretovali tvář jako „veřejnou vlastní image, kterou pro sebe požaduje každý člen společnosti“ (Trubačová 2011, s. 87), Hirschová (2010, s. 274) pak tváří míní: „sebehodnocení a sebeprojekce účastníků komunikace, které však mohou být uspokojivě realizovány pouze v interakci s jinými osobami“, Pokorný (2010, s. 292) pojem tvář vysvětluje jako pozitivní společenskou hodnotu, o níž jedinec usiluje a která je mu okolím přisuzována na základě jeho chování a jednání.

Tvář sestává ze dvou souvisejících aspektů: z negativní a pozitivní tváře, které má každý účastník komunikace. Negativní tvář představuje „základní požadavek na prostor, zachování sebe, právo na nepřerušování, tedy na svobodu konání a osvobození od povinností“ a pozitivní tvář je prezentována jako „pozitivně konzistentní vlastní image, touha po schválení, respektování a ocenění tohoto obrazu“ (Brown, Levinson 1987, s. 61, Trubačová 2011, s. 87). Hirschová (2006, s. 172) negativní tváří míní to, co si příslušná osoba nepřeje, co nechce, a především fakt, že nechce být svým okolím k ničemu donucována, pozitivní tvář je odůvodněna přáním „zachovat si autonomii a svobodu jednání“ (Pokorný 2010, s. 293), pozitivní tvář je pak „tvořena okruhem zájmů, tužeb a konceptů komunikanta, o nichž si komunikant přeje, aby je uznávalo a pozitivně hodnotilo jeho okolí“, je motivována touhou jedince být okolím oceňován a respektován. Možnost „zachovat si tvář“ by měla být vlastní všem účastníkům komunikace, usnadňuje cíle jejich komunikace. Právě dostatečný ohled a respektování negativní zdvořilosti je součástí standardní formální zdvořilosti, kdežto pozitivní tvář není tak samozřejmá a automaticky prosazovaná, je spjata s touhou po uznání a schvalování jejich záměrů a cílů komunikantů ostatními účastníky interakce. Zdvořilost je tedy strategie, která má chránit tvář, což je podle Pokorného (2010, s. 293) poměrně úzké chápání, tvář by měla být považována za širší a obecnější pojem, resp. by bylo vhodné rozlišit více druhů tváří než dvě, a celkové pojetí zdvořilosti by mělo zahrnovat více než jen stupeň formálnosti řeči. Podle Hirschové (2010, s. 275) je obecně v zájmu všech účastníků komunikace umožnit si vzájemné zachování tváří. Chejnová (2005, s. 422) spojuje pozitivní tvář s příslušenstvím ke skupině, která sdílí stejné hodnoty, a s prostředím, kde panuje familiarita a přátelské vztahy. Podle Chejnové (tamtéž) vzniká mezi pozitivní a negativní tváří neustálý rozpor, negativní tvář mluvčího „touží“ po svobodě a neomezování, ale pozitivní tvář adresáta ho nutí ke kompromisům. Tímto názorem autorka bere v potaz i mluvčího a jeho tvář, většina přístupů zohledňuje pouze adresáta, jemuž se musí mluvčí plně podřídit. Akty poškozující tvář mohou dosahovat různých stupňů závažnosti, jež je posuzována podle tří sociologických proměnných: sociálního odstupu, moc adresáta nad mluvčím a hodnocení naléhání v dané kultuře.

Tvář v pojetí Brownové a Levinsona je podle Zítkové (2006, s. 12) statictější než Goffmanovo chápání, dále ji považují za univerzální. Na základě teorie o modelové osobě klasifikovali jednotlivá jednání ohrožující negativní a pozitivní tvář (Brown, Levinson 1987, s. 65), nicméně sami dodávají, že tato jednání se mohou vzájemně překrývat, čehož využívají kritici této koncepce a ptají se, nakolik vůbec lze pozitivní a negativní tvář rozlišovat. Zítková (tamtéž) se přiklání ke Goffmanovu pojetí tváře, pozitivní a negativní tvář, resp. snahu získat uznání okolí a touhu nebýt omezován chápe jako „dvě strany téže mince“. Mezi další kritiky modelu tváří Levinsona a Brownové patří Richard J. Watts a Konrad Werkhofer, kteří vytýkají autorům lineární postup při volbě strategií a „nemožnost korekce strategií na základě zpětné vazby“, opomíjení podmínek sociální interakce a neproměnlivost a statictost sociologických proměnných (Zítková 2006, s. 24).

Na základě pozitivní a negativní tváře jsou analogicky odvozeny dvě formy zdvořilosti. Pozitivní zdvořilost související s pozitivní tvář se projevuje jako její ocenění a ztotožnění se s ní, vyjadřování zájmu o adresáta, vyjadřování náklonnosti, zdůrazňování reciprocity, solidarity, tedy pozitivním hodnocením a komplimenty uznáním a vyjádřeným respektem od okolí. Negativní tvář se do negativní zdvořilosti promítá možností nechat na výběr, nepřímostí a vyhýbavostí, zahrnuje především nevytváření nátlaku a vyloučení donucování. Brownová a Levinson (1987, s. 92) dále formulovali čtyři základní typy zdvořilostních strategií, které lze klasifikovat do skupin Pozitivní a Negativní zdvořilost, Přímé jednání, Nepřímé jednání.

2. 6. 1 Pozitivní zdvořilost

Podle Hirschové (2006, s. 173) je pozitivní zdvořilost v interakci, jejíž účastníci jsou v blízkém vztahu, nepříznačková, dochází při ní k utvrzení vzájemného vztahu. Naopak za příznačkovou ji lze považovat v případě, že mezi komunikanty existuje určitá sociální distance. Příznačkovou se stává v takové komunikaci, v níž dochází ke zveličování, přehánění, lichocení, neupřímnost. Podobné chování lze zařadit mezi tzv. parazitické řečové akty.

Dalším jevem, který souvisí s pozitivní zdvořilostí a určitým způsobem i s podstatou talk-show, je tzv. Pollyanin princip, obecná tendence mluvčích inklinovat k výběru neutrálních a pozitivních témat, která nejsou nikterak sporná a problematická, a jejich upřednostňování před diskutabilními a nepříjemnými náměty hovorů. Takový výběr tématu je způsoben určitou sociální empatií a snahou eliminovat konflikty, předcházet sporům a vyhýbat se konfrontacím. S Pollyaniným principem souvisí například zásada přátelskosti R. Lakoffové: chovej se přátelsky, nebo Leechovy maximy shody, souladu a do určité míry i maxima účasti, sympatie. Dalo by se obecně předpokládat, že moderátoři talk-show budou volit témata neproblematická, nicméně v současných trendech vývoje tv-show se ukazuje pravý opak, právě konfrontace a dotazy na nepříjemná témata jsou zdrojem zajímavosti pro diváky.

Za příklad pozitivní zdvořilosti ze strany moderátorů lze považovat úvodní představování hostů v pořadech Show Jana Krause a Všechnopárty. Pro obě dvě zmíněné talk-show je typická stručná prezentace hostů divákům, právě v těchto pasážích moderátoři vyzdvihují dosavadní úspěchy hosta oceňují jeho pozitivní tvář. Konkrétní realizace a příklady následně uvedeme v příslušných kapitolách.

Pozitivní zdvořilost je vázána na konkrétní společenství, protože se předpokládá předchozí znalost adresátových názorů, činů, tedy jeho pozitivní tváře, a podle autorky je užívána v prostředí, kde se účastníci znají (Chejnová 2005, s. 424).

2. 6. 2 Negativní zdvořilost

Vyhýbavost a tolerance vůči negativní tváři adresáta, tedy tomu, co si nepřeje, je podstatou strategie negativní zdvořilosti. Ta je podle Hirschové (2010, s. 174) společností nejvíce osvojena, propracována z hlediska formálního společenského chování, etikety a „nejvíc konvencionalizovaná z hlediska jazykového vyjadřování“.

Právě tato strategie je kompromisem mezi komunikačním cílem mluvčího a ohledem na adresáta, a to proto, že nebude do ničeho nucen, ačkoli by takové

nátlakové jednání bylo snadnější pro splnění zájmů producenta. Výsledkem je konvencionalizované nepřímé vyjadřování, konvencionalizovanost se projevuje často jako idiomaticnost (realizovaná jako modalita: Mohl byste? Byl byste tak laskav? Mohl bych vás poprosit o...?), nepřímost souvisí s respektováním negativní tváře.

Podle Chejnové (2005, s. 425) je užívána v komunikaci s cizími lidmi a s lidmi vyššího společenského postavení a ve vztazích asymetrických. Je tedy otázkou, zda lze rozlišovat oba typy zdvořilostí jak v komunikaci, kde panuje sociální distinkce, tak v komunikaci blízkých osob. Oba typy nalezneme zároveň i v intimní komunikaci i běžné formální, ačkoli míra jejich projevů se bude lišit.

2. 6. 3 Přímé jednání

Jednání přímé se vyznačuje přímou příkrostí, mluvčí pomíjí zdvořilostní formule, protože situace takové jednání vyžaduje, jedná se např. o varování, za urgentních podmínek, komunikaci velmi blízkých osob, rozhovor u lékaře (otázky na věk).

2. 6. 4 Nepřímé vyjadřování

Výpovědi využívající této strategie jsou záměrně nejednoznačné, čímž se liší od výše zmíněné konvencionalizované nepřímosti. Mluvčí tak většinou porušuje některou z konverzačních maxim. Do této skupiny jsou řazeny prostředky jako ironie, řečnické otázky, neúplné výpovědi.

2. 6. 5 Reakce na koncept pozitivní a negativní tváře

Model Brownové a Levinsona byl podroben analýze a následně kritice, jako sporná se především jevila proklamovaná univerzálnost koncepce, kterou napadali nejen asijské lingvisté, ale např. i polská lingvistka Wierzbická. Podle Wattse (2003, s. 65) je problematický rovněž binární systém možností, který je zdlouhavý

a komplikovaný. Pokud by mluvčí chtěl zvolit optimální strategii, musí se propracovat celým modelem, aby došel k patřičné výpovědi.

2.7 Primární a sekundární zdvořilost, diskurzivní pojetí nezdvořilosti

Richard J. Watts přichází roku 2003 s poměrně odlišným přístupem k jazykové zdvořilosti. Dosavadní koncepce pracovaly s laickým vnímáním zdvořilosti v rámci dané kulturní oblasti. Watts odlišil ne odborné, lidové výklady nezdvořilosti od lingvistických a odborných teoretických termínů, které mají základ v pragmatických a sociolingvistických disciplínách (Trubačová 2010, s. 400). Zavádí tedy pojmy primární (ne)zdvořilost a sekundární (ne)zdvořilost. Zdvořilost primární (někdy též prvního řádu) zahrnuje právě laický pohled na zdvořilost včetně způsobů, jak je v daném společenství pojímána. Sekundární zdvořilost (druhého řádu) je omezena na zdvořilost v abstraktním teoretickém chápání, je pojímána jako vědecký konstrukt v lingvistických teoriích zdvořilosti. Teorie zdvořilosti, tedy sekundární zdvořilost by měla mít základ v primární zdvořilosti, měla by vyrůstat z chápání přijatého v daném společenství, tedy být diskurzivní, předpokládá se sepětí s kontextem a danou reálnou situací (Watts 2003, s. 9).

Tímto rozlišením se pokouší napravit dřívější zaměňování a následný vznik nesprávných úsudků, jako například vznik abstraktních systémů bez podložení praktickými situacemi a reálnou percepcí (Zítková 2008, s. 44). Watts (2003, s. 12) takto reaguje na tvrzení o univerzálnosti konceptu tváří Brownové a Levinsona, podle něj vycházeli ze zdvořilosti druhého řádu, nikoli z primární, neboť se nezajímali o skutečný stav a realizaci zdvořilosti.

Zítková (tamtéž) vyjadřuje pochyby o nalezení univerzálního a prediktabilního modelu zdvořilosti, resp. nezdvořilosti, jelikož teoretický konstrukt nemůže obsáhnout okolnosti zdvořilosti, aniž by odrážel situaci a „nevedl by k vyvozování povrchních závěrů“. Z tohoto pohledu nelze popsat všechny situace a charakterizovat je, lze jen vymezit základní podmínky a klasifikovat je, i když se tak dopustí zjednodušení a zploštění problematiky. Z výše uvedených důvodů vyplývá, že vznik a definování univerzálního modelu zdvořilosti je nemožné, protože by nezahrnovaly vliv situace a zároveň kulturní aspekty daného společenství.

Watts (2003, s. 255) přesunul těžiště svého zájmu na způsob, jak vznikají vzájemné postoje komunikantů, a to návratem ke Goffmanovu pojetí tváře – jako dynamické projekce, která se během interakce pozměňuje, opětovně utváří. Watts (2003, s. 117) rozlišuje tvář a zdvořilost, pojmy nejsou plně totožné, ačkoli se překrývají, jak formuluje Zítková (tamtéž): „ne každou práci s tváří lze klasifikovat jako zdvořilost“.

2. 7. 1 Práce s tváří

Watts (2003, s. 260) rozlišuje útočnou, agresivní a podporující, kooperativní práci s tváří, první strategie ohrožuje tvář adresáta, ta druhá ji podporuje a snaží se ji chránit.

2. 8 Nezdvořilost

Harmonický průběh komunikace není jejím automatickým a zcela samozřejmým předpokladem, obecně se sice očekává kooperace a vstřícnost, zdvořilé vyjadřování a respektování řečové etikety je vnímáno jako bezpříznakové, tedy neutrální, existují však i takové interakce, jejichž důsledkem je poškození tváře. Výsledek může být chtěný a záměrný, a tím vědomě konfliktní, nebo nechtěný vzniklý omylem či náhodou. V tradičním a klasickém chápání vzniká nezdvořilost jako důsledek absence zdvořilosti a nepojímá se jako strategie, ale jak poznamenává Hirschová (2010, s. 275) jako: „nedostatečná, malá nebo nulová zdvořilost“, důsledkem takové nepřítomnosti je právě nezdvořilost, která ale nabývá spíše nekonfrontačního a nekonfliktního charakteru. Nicméně existuje rovněž nezdvořilost koncepčně používaná, kterou označujeme jako tzv. programovou nezdvořilost, která nejen že nebere ohled na adresátovu tvář, ale klade si za cíl její ohrožení. Nezdvořilost lze tedy klasifikovat podle gradace její útočnosti následujícím způsobem:

- 1) Nezdvořilost nezáměrná – jejím určujícím rysem je neúmyslné užití nezdvořilosti, k nezdvořilému výsledku dochází omylem, např. zbrklostí

mluvčího, neuvážeností, nebo neplánovanou dvojsmyslností výroku, neuvědomělou potenciálně nezdvořilou interpretací. Pokud si mluvčí svůj prohrěšek uvědomí, zpravidla následuje omluva a závisí na adresátově míře velkorysosti, šlechtnosti a zároveň na intenzitě napadení, zda tuto omluvu přijme.

- 2) Nezdvořilost chtěná – je produktorem zamýšlená jako nezdvořilá, lze ji dále rozdělit na a) nezdvořilost z absence zdvořilosti – ta vzniká, pokud mluvčí z jakéhokoli důvodu rezignuje na zdvořilou komunikaci; b) nezdvořilost útočná – je motivována psychickými, osobnostními a emočními stavy mluvčího a vyjadřuje jeho postoj k adresátovi. Cílem této nezdvořilosti je urazit adresáta a explicitně vyjádřit nesympatie k němu, vyvolat konflikt, jedná se o vědomé a chtěné komunikační jednání; c) nezdvořilost programová – není motivována problematickým vztahem komunikantů. Jejím konstitutivním aspektem je záměr mluvčího být apriori nezdvořilý, a to nezávisle na tom, kdo je adresátem. Bývá zpravidla součástí pózy a image produktora. Postoj mluvčího, který se uchyluje k tomuto druhu nezdvořilosti, nesouvisí s osobou, k níž je programově nezdvořilý. Jedná se o určitý druh schématického jednání. Tento typ nezdvořilosti je příznačný pro chování Jana Krause v jeho show.

Hirschová (2010, s. 276) popírá názor, který tvrdí, že nezdvořilost souvisí s uplatňováním moci, resp. s manipulací, a odmítá omezit vnímání nezdvořilosti na pouhý „nedostatek zdvořilosti“, jak ji vnímá např. Leech, podle něj v běžné „normální“ komunikaci nezdvořilost zastává okrajovou roli, což je tvrzení relativní a lze jej zpochybnit definicí „normálu“.

Akt napadení tváře adresáta představuje současně riziko ztráty tváře produktora, protože takové jednání je v rozporu s jeho vlastní pozitivní tváří. Posouzení nezdvořilosti závisí na adresátovi a má perlokučního povahu. Projev nezdvořilosti a napadení tváře může být proveden přímo, explicitně, nebo narážkou, tedy nepřímou a implicitně, pak bývá užito implikatur a ironie či metafor. Takové jednání posiluje dominanci a převahu jedince působivěji než pouhá přímá invektiva.

Tohoto postupu bývá často použito v politických diskuzích, jejichž cílem je získání sympatií diváka, k čemuž slouží právě humor. Podobné urážky za účelem dehonestace protivníka jsou pro politické duely typické, ale vyskytují se i v jiných typech televizních pořadů, např. v talk-show. Příkladem nepřímé zdvořilosti, která je však velmi intenzivně urážlivá, je např. oslovení Báry Štěpánové moderátorem Michalem Suchánkem, v době rozhovoru jí bylo 53 let: *Dobry večer, mladá dámo*. Pro posuzování a identifikaci nezdvořilosti je zcela zásadní znalost kontextu, situace, společenské ukotvenosti v dané komunikaci a sociální distance panující mezi komunikanty.

2. 8. 1 Výzkum nezdvořilosti

Jonathan Culpeper obrací svou pozornost od dosavadních preferencí zájmu o udržování a posilování sociální rovnováhy a přátelských vztahů (Leech) a vnímání nezdvořilosti jako marginální entity (Brownová a Levinson) na oblast doposud opomíjenou, a to na výzkum takových strategií, které se věnují tématům ohrožování tváře a verbálních útoků na komunikačního partnera (Culpeper 1996, s. 349-367). Nezdvořilost je pro některé diskurzy charakteristická, Culpeper (tamtéž) zmiňuje armádu, v níž platí hierarchizace, rozkazy a povely, dále je lze doplnit školským diskurzem (zejména v asymetrickém vztahu žáka a učitele) a dalšími svébytnými prostředími, k nimž patří i mediální diskurz. Politické debatní pořady poskytly bohatý materiál pro výzkum nezdvořilosti a strategií, jak ponížit a devalvovat politického soupeře, a tím upevnit svou pozici. A námi sledované late-night show, z jejichž konfrontační povahy pramení divácký zájem, lze považovat za další ukázkou pestrosti mediálního diskurzu, v němž nezdvořilost nemá marginální zastoupení.

Culpeper (1996, s. 355-356) rozvíjí koncepci Brownové a Levinsona o aspekt nezdvořilosti, která je ve své podstatě převedená ze zdvořilosti, zavádí tedy pojem pozitivní a negativní nezdvořilost. Na základě práce Levinsona a Brownové formuluje pět strategií (Culpeper 1996, s. 356), kromě výše uvedené pozitivní a negativní nezdvořilosti je to přímá nezdvořilost, při níž je tvář ohrožena přímo a jednoznačně, falešná zdvořilost, při níž bývá užito sarkasmu a ironie, tedy

nepřímých vyjádření, poslední strategií je nepoužití zdvořilosti tehdy, kdy je očekávána a předpokládána normami, například nepoděkování, nepozdravení apod. Do strategie mířící k oslabení adresátovy pozitivní tváře řadí: nezájem o téma nastolené komunikačním partnerem, směřování ke konfliktu, zmiňování adresátovi nepříjemných témat, zlehčování a ponižování, používání urážlivého oslovení. Negativní nezdvořilost obsahuje: bagatelizování, zesměšňování, ale i využívání nonverbální komunikace – narušování osobního prostoru, které může mít za následek znejistění komunikačního partnera a snížení jeho koncentrace. Jedná se však stále o interpretaci závislou ve velké míře na kontextu. Jako porušování pozitivní tváře lze vyhodnotit také: kritiku, napadání adresátovy práce, její znevažování, urážky a popírání názorů komunikačního partnera, typickou ukázkou je tato replika Jana Krause: *Vy si skutečně myslíte, že to tak je? Tak to si myslíte blbě.* Negativní nezdvořilost pak může být realizována například jako kladení otázek, na něž adresát nechce odpovídat, nucení do něčeho, co si protějšek nepřeje.

Nezdvořilost je signalizována reakcí adresáta, právě jeho odezva rozhoduje, zda upozorní na vzniklou nezdvořilost, příkladem je tato situace:

Štěpánová: No ale patnáct let zase není tak dlouhá doba

Suchánek: No ale s tebou!

Suchánek: Michale, hele, poďme si to říct úplně, dyť my se v podstatě neznáme, jakože jsem nějaká kráva nebo nebo

V tomto případě se rozhodl host, že vzniklou situaci nepřejde bez povšimnutí, ale upozorní na zcela nevhodné chování moderátora.

Culpeper (1996, s. 350) dělí nezdvořilost na inherentní, která poškozují tvář, a žertovnou, jejímž cílem není druhého urazit. Jako příklad inherentně nezdvořilé a zároveň žertovné výpovědi uvádíme žádost Michala Suchánka pronesenou ke kolegovi Richardu Genzerovi: *Mohl bys přestat klást ty své zbytečné otázky?* Ačkoli je výpověď formulována slušně a zdvořile, svým důsledkem je inherentně nezdvořilá, v případě, kdyby byla určena hostu, nicméně tato replika patřila moderátorovi, ke kterému má přátelský vztah, takže ji lze interpretovat zároveň jako žertovnou, protože cílem bylo vyvolat komický účinek.

Hirschová (2010, s. 278) zmiňuje tendence současných koncepcí

nezdvořilosti (Bousfield a Terkourafiová), které rozlišují přímou a nepřímou nezdvořilost a diferencují ji od hrubosti. Jako nezdvořilá je interpretována taková výpověď, která porušuje normy, a to i vlivem nižší komunikační kompetence, resp. sociální inteligence. Pro hrubost je příznačné užití příznakového lexika, a to nejčastěji vulgarismů, dále se vyznačuje „neskrývanou hrubostí“, urážkami a ponižováním. Takový způsob jednání nalezneme v pořadu Mr.GS, hrubost se projevuje zejména ve vzájemné komunikaci moderátorů, např. Genzer k Suchánkovi: *O čem si tak asi, ty idiote, můžou povídat.* Suchánek ke Genzerovi: *Jasně, to museli být z takovýho magora úplně na střeše.* Moderátoři neváhají užit vulgarismů, a to i vůči hostům: Suchánek: *To jsem ti říkal, že jsme měli v Sobotce pošahanýho kastelána?* Genzer: *A co si říkali, když viděli takovýho šulina?* Hirschová (tamtéž) hodnotí jako hrubé i jiné druhy komunikace, v nichž se vyskytuje velká míra nezdvořilosti, takové situace jsou však sporné, intenzita nezdvořilosti je silně relativní a subjektivní kritérium, proto jsme se omezili na vymezení hrubosti tam, kde je užito signifikantních jevů, lexika, resp. vulgarismů. Hrubost je také vlastnost komunikátu, nikoli strategie.

S hrubostí hraničí i další pojem, a to verbální agrese, což je podle Hirschové (tamtéž) pojem širší, může tak být označeno jakékoli vědomé jednání vedoucí „k atakování osobní integrity – tváře, a to i takové, které není vulgární“, její podstatou je úmysl mluvčího promluvou urazit. Agresivní je především intence, realizace nemusí proběhnout pomocí příznakových prvků, může být vyjádřena zcela neutrálními prostředky.

2. 9 Porušování zdvořilostních strategií ve vybraných talk-show

V následujících kapitolách popíšeme nezdvořilost projevovanou v pořadech Mr.GS, Všechnopárty a Show Jana Krause.

2. 9. 1 Porušování zdvořilosti v pořadu Mr.GS

Jako nejnápadnější a nejvýraznější jev z námi sledovaných aspektů zdvořilosti se ukázalo porušování maximy taktu. K tomuto faktu významně přispívá specifické pojetí žánru tohoto pořadu a jeho povaha. Moderátoři svým chováním cíleně porušují pravidla a zásady zdvořilosti, celková koncepce pořadu se vyznačuje naprostou rezignací na zdvořilost, tuto inklinaci k tzv. programové nezdvořilosti vykazují i ostatní late-night show, částečně to vyplývá i z jejich podstaty spočívající ve značně uvolněném chování moderátorů, nedodržování všeobecně uznávaných společenských zvyklostí a norem (nebo dokonce v jejich cíleném narušování) a zábavném charakteru. Právě porušení maximy taktu je nejmarkantnější a nejevidentnější, divák je na otázky, v nichž nejsou dodrženy konvence a standardní témata, velmi citlivý, lehce je rozpozná a snadno je vyhodnotí jako „neslušné“. I přes určitou relativitu posouzení toho, co je taktní a co už nikoli, lze konstatovat, že poznámky, otázky a celkově chování moderátorů je jednoznačně netaktní, jak ukáží naše příklady, situace jsou jednoznačné a nehrozí tedy nesprávná interpretace.

S netaktními otázkami přímo souvisí porušení zásady formálnosti, jejíž podstatou je udržování odstupu. Tato zásada by měla být uplatňována nejintenzivněji v komunikaci formálního, neosobního charakteru, tuto podmínku splňuje většina vztahů moderátor – host.

Obě dvě stránky zdvořilosti, jak je popisuje Pokorný (2010, s. 292), tedy projevování ohledu, respektu a dodržování společenských norem, jsou záměrně a explicitně narušovány. Nedodržení zásady formálnosti se projevovalo s vysokou frekvencí, stejně jako porušování maximy taktu.

2. 9. 1. 1 Porušování maxim

V této kapitole budeme na prepisech rozhovorů sledovat porušování jednotlivých zdvořilostních maxim.

Maxima taktu, jak již bylo uvedeno výše, je porušována nejčastěji, v mnoha případech se k ní přidruží i jiné maximy a další aspekty nezdvořilosti, jako netaktní totiž můžeme vyhodnotit velmi širokou škálu nevhodného chování. V následující ukázce je např. možné sledovat další výrazný rys pořadu Mr.GS, a to velmi osobní témata ze sexuální oblasti, obliba těchto témat vzrůstá vlivem postupující bulvarizace: *Suchánek: Já jsem chtěl, víš, jestli bys nám vyjmenovala všechny své aktivity, vyjma těch sexuálních.* Moderátor se mohl standardně zeptat na zpěvaččiny současné činnosti, kterým se věnuje, avšak využil asociativního slovního spojení „sexuální aktivity“ a tímto komentářem doplnil svou otázku. Podobně je tomu i následující ukázce:

Genzer: Kdy byl upálen mistr Jan Hus?

Suchánek: Kde to má ventilek?

Moderátor Richard Genzer nejprve tímto nevhodným způsobem reagoval na zjištění, že zpěvačka Leona Machálková vystudovala mj. historii, Michal Suchánek tento dotaz doplnil komentářem ke zpěvaččinu výstříhu.

Jako netaktní lze vyhodnotit i způsob, jakým Michal Suchánek ohodnotil vzhled hosta:

Suchánek: Vypadáš mnohem líp než táta

Jandová: Já, co na to říct, děkuju, já jsem namalovaná, to jsou jen ty šminky

Genzer: To nebude v tom, to tvůj táta taky

První moderátorova replika byla inherentně nezdvořilá, protože nezdvořilý byl už fakt, že zpěvačku srovnává s mužem, navíc se zpěvaččiným otcem, takže ačkoli ji pochválí (i když vyznění výpovědi je ale v podstatě ironické), její otec z tohoto srovnání vychází poškozen, což je ke zpěvačce neuctivé. Divák může mít dojem, že replika byla pronesena samoučelně, a to pouze za cílem vyvolat komický účinek. Pokud by se dalo spekulovat o nezdvořilosti, resp. netaktnosti první části rozhovoru, pak druhá část je nezpochybnitelně silně urážlivá. Srovnání s otcem, resp. jeho

urážka uvádí Martu Jandovou do rozpaků a je na ní patrné zaváhání: *Já, co na to říct* (...)

Příznačným aspektem pro vyjadřování moderátorů je rovněž velmi frekventované užívání vulgarismů, např. moderátorova otázka - *Genzer: Kdy jsi se zmatlala naposled?* je nejen sama o sobě netaktní, ale navíc zvolená forma není ospravedlnitelná ani při zohlednění faktu, že host a moderátor se znají (což divák vydedukuje na základě vzájemného tykání, míra známosti však není osvětlena), takový způsob kladení otázek lze označit za nepatřičný.

Další korelací, která se často objevuje, je porušení maximy taktu a zároveň pozitivní nezdvořilost, výskyt obou aspektů můžeme sledovat např. v otázce k frontmanovi kapely Tři sestry: *Suchánek: A co je váš největší úspěch? Asi že nejste na léčení, že?* Moderátor se nejprve zeptá a svou otázku komentuje předjímáním odpovědi. Zároveň lze sledovat napadení pozitivní tváře. Tato situace je však specifická osobností Lou Fanánka Hagena, který zakládá svou image na stereotypu „hospodského povaleče“ s kladným vztahem k alkoholu. Je tedy otázka, nakolik lze takový komentář interpretovat jako napadení tváře, když se ve své podstatě shoduje s adresátovým všeobecně známým společenským obrazem. Mohlo by se jednat o schvalování hostovy představy, to ovšem pouze za předpokladu, že by moderátor věděl, že daný mediální obraz hostovi nebyl přisouzen ostatními bez jeho vůle. Takové hypotézy jsou však velmi sporné a nejednoznačné a moderátorovo jednání tedy můžeme označit jako riskantní.

Maxima velkorysosti je poměrně specifická a na rozdíl od maximy taktu je její výskyt v pořadu Mr. GS řídký. K problematičnosti této kategorie přispívá i její nejednoznačnost a poměrně intuitivní vnímání pojmu velkorysost. Jako příklad uvádíme moderátorovu reakci na hostův pokus o vtip:

Suchánek: A jak to vůbec začalo?

Kerndl: No tak začalo to tím, že nastartovali motor a ta loď =

Genzer: = jééé ((sklesle)), myslel jsem, že dneska budu nejhorsí, ale není to pravda

Moderátor zde komentuje míru a úroveň vtipnosti hosta v jeho neprospěch, dává tím najevo, že jeho vtip byl nepovedený, což uvádí hosta do trapné situace, upozornění

na nehumornost žertu je společensky velmi citlivé, protože schopnost rozesmát je sociálně pozitivně hodnocena a oceňována, zvláště pak v zábavném pořadu. Moderátor měl podle maximy velkorysosti i podle maximy souhlasu a chvály hostův pokus o vtip minimálně přejít bez poznámek. Maxima velkorysosti se v tomto případě ukazuje jako nejnápadnější, protože adekvátní by bylo nereagovat, touto odezvou by došlo k nejmenšímu napadení pozitivní tváře, velkorysost je tedy ta vlastnost, jejíž absence se projevila nejvýrazněji. Tím došlo zároveň k implicitní kritice, takže byla porušena i maxima chvály, i když ne natolik jako maxima velkorysosti. Ve stejném díle moderátor Richard Genzer zesměšňoval hosta parodováním jeho výslovnosti, resp. hlásky l, která byla v řeči zaměňována za u: [měuy, chtěuy].

Porušování maximy chvály a ocenění lze interpretovat jako kritiku nebo výtku („minimalizace kritiky a maximalizace chvály“), právě v této podobě se toto porušení objevovalo nejčastěji.

Genzer: Nás by zajímalo, jak se z takový chytrý holky stane zpěvačka

Jihlavcová: No, modeling, každopádně je to vo chození, vo předvádění =

Suchánek: =vo chození, jak s kým, že jo, vždycky s někým chodí, pak se stane miss a pak ((hvízdne a rukou udělá gesto značící odchod))

Nedodržování maximy chvály bezprostředně souvisí s pozitivní nezdvořilostí, kritika tvoří podstatnou součást obou aspektů nezdvořilosti, jak ukazuje i náš příklad. První replika moderátora je poměrně netaktní a ironická, takže nepřímo nezdvořilá, zároveň však obsahuje ocenění v podobě označení „chytrá holka“. Přerušení projevu hosta Michalem Suchánkem za účelem pronesení vtipného komentáře je typickým rysem vyjadřování moderátorů. V podobném duchu je veden celý rozhovor s modelkou, v němž je několikrát implicitně naznačeno, že mínění moderátorů o modelkách není příliš vysoké, zejména jejich vztahy jsou podle moderátorů omezené pouze na bohaté muže: *Genzer: Chodila jste někdy s nějakým nemajetným jako mužem? (...) Chodila byste vůbec s nějakým vobyč klukem třeba jenom z Prahy? Nebo berete jen vobyčejný kluky z Dubaje se zlatou kreditkou?* Kromě netaktnosti, která se hojně vyskytuje ve většině poznámek moderátorů, je zde

projevována pozitivní nezdvořilost a kritika povahy modelek a objevuje se nařčení z vypočítavosti.

Maxima skromnosti se v pořadu vyskytuje pouze v sebeironických poznámkách, moderátoři baví přítomné na úkor své pozitivní tváře, resp. svého vzhledu:

Genzer: Řekla jste si někdy, to mě zajímá, protože člověku se asi žije líp, když je hezkej', vím o čem mluvím ((smích všech zúčastněných)), řekla jste si někdy: „Sakra, to je škoda, že nejsem hnusná, žilo by se mi líp.“

Suchánek: Tak jistě, my krásní chlapi to máme holt těžký, ženský furt otravujou, v baru si ani nedáš v klidu panáka, to je ti tak únavný, kalhotky mi pořád cpou.

Tato taktika se ukazuje jako vděčný zdroj humornosti, v našem prostředí společnost dokáže ocenit vtip pramenící ze sebeironie. Takové jednání vzbuzuje sympatie u diváků.

Explicitní vyjádření nesouhlasu, a tedy i porušení maximy souhlasu a shody jsme v našem výběru z pořadů Mr.GS nezaznamenali¹⁹, jedná se pouze o „přidružený efekt“ k jiným nezdvořilostem. Zvolená ukázka je primárním útokem na hereččinu pozitivní tvář:

Štěpánová: No ale patnáct let zase není tak dlouhá doba

Suchánek: No ale s tebou!

Vyjádření nesouhlasu je v situaci, kdy byla herečka Bára Štěpánová uražena, sekundárním jevem.

Obdobná situace nastává i v následující ukázce:

Suchánek: (...) skok vysoký. Kolik ty vyskočíš? Teda

Dvořák: Jednou jsem přeskočil teda tu laťku, když měla dva metry a devět centimetrů.

Genzer: Né:!! To nejdé:!

Dvořák: ((napodobuje intonaci po Genzerovi)) Dé:

Genzer: Voni ti povolili přinýst si židli?

¹⁹ Je na místě podotknout, že pořad nenabízí diskuzi a debatu v pravém slova smyslu, proto zde ani není prostor pro vyjadřování námitek a nesouhlasu.

Zde vyjádřený nesouhlas není prostředkem k vyvolání pře, jedná se o kompliment, moderátorovi připadá výkon sportovce neuvěřitelný, proto se uchyluje k nesouhlasnému gestu, které však nenaplnuje podstatu neshody v pravém slova smyslu. Následující replika opět představuje napadení pozitivní tváře hosta, protože zpochybňuje jeho práci, primárním zřejmým cílem však není urazit, ale pobavit iluzí, že sportovec donese na závod židli.

Porušování maximy účasti, sympatie bylo nejpatrnější v ukázce s hostem Stanleyem Povodou, výrobcem robotů, který sice působil zmateným dojmem, nicméně moderátoři na něj opakovaně útočili neomluvitelným způsobem:

Genzer: Mě by zajímalo, po jakých drogách vás oslovili mimozemšťani a řekli vám, abyste dělal roboty.

Suchánek: Zeptej se Stanleyho, kdo vyrobil jeho?

Moderátoři během hostových promluv přehnaně gestikulovali, obraceli oči, „prskali smíchy“, vysmívali se mu, zesměšňovali jej a diváci tuto strategii odměňovali smíchem. Můžeme předpokládat, že se moderátoři cítili oprávněni hosta takto urážet kvůli jeho podivinství a specifickým reakcím, a své chování tak považovali za legitimní. Poznámka pronesená Michalem Suchánkem byla vyřčena ve třetí osobě před přítomným hostem, de facto skutečným adresátem otázky, zvolená forma byla ponižující a lze ji označit jako silně nezdvořilou, protože naznačuje demonstrativní přehlížení. Jak ukázal náš příklad, maxima sympatie je provázána se zásadou přátelskosti formulovanou Robin Lakoffovou. Moderátor ani v náznaku neprojevoval hostovi solidaritu či sympatii.

2. 9. 1. 2 Pozitivní nezdvořilost v pořadu Mr.GS

Pozitivní nezdvořilost představuje poměrně snadný prostředek pro dosažení komického účinku, resp. rozesmátí diváka, jak se ukázalo v námi vybraných dílech pořadu. Následující ukázky jsou příkladem tohoto zacházení. Porušení pozitivní tváře bylo zaznamenáno nejčastěji, a to i v případě, kdy moderátoři chtěli hosta vyzdvihnout nebo ocenit, předpokládají totiž, že divák tento skrytý kompliment

dokáže dešifrovat a odhalit. Primárně se však jedná o pozitivní nezdvořilost, jež je způsobena devalvováním povolání hosta, tak je tomu i v této ukázce:

Genzer: Nás by zajímalo, jak se z takový chytrý holky stane zpěvačka

Moderátor zde pracuje se stereotypem – umělkyně, resp. zpěvačka = nevzdělaná. Zároveň se zde objevuje náznak komplimentu, v němž Richard Genzer diváka seznamuje se zpěvaččiným vzděláním. V podobném duchu pokračuje i dále:

Suchánek: Pozor a pak přišlo to, co už nám jako přijde na zpěvačku docela vostrý, vystudovala gymnázium a od roku 85 studovala v Olomouci na Filozofické fakultě Univerzity Palackého obor český jazyk – dějepis. Takže seš úča, jó:?

Genzer: Český jazyk – dějepis, tam neměli už nic jako horšího na výběr?

Titulování „úča“ evokuje despekt a taky jej lze zařadit do kategorie hanlivé oslovení, popř. označení, které podle Culpepera (1996, s. 357) spadá do oblasti pozitivní nezdvořilosti. Kritika výběru oborů přímo naplňuje podstatu pozitivní nezdvořilosti – jedná se o napadení adresátovy volby, jeho názorů, jeho pozitivní tváře, která je „tvořena okruhem zájmů a tužeb komunikanta, o nichž si komunikant přeje, aby je okolí uznávalo a pozitivně hodnotilo“ (Pokorný 2010, s. 293).

Taktika, při níž je nejprve užito pochvaly a vzápětí je toto ocenění zpochybněno, je využita i v tomto případě:

Genzer: Máte asi krásný rodiče.

Jihlavcová: No super, skvělá genetika, jsem spokojená.

Suchánek: Jste k tomu přišly jak slepý k houslím

Moderátor nejprve implicitně vyzdvihne modelčín vzhled, ale v okamžiku, kdy je kompliment přijat, moderátor toho využije a zneváží její zásluhy na daném faktu.

V proporcionalitě negativní – pozitivní nezdvořilosti v pořadu Mr.GS markantně převládá pozitivní nezdvořilost a celkově jsou voleny přímé strategie jednání. Moderátoři ve svém jednání dávají přednost příznakovému vyjádření před nepříznakovým. Zvolená taktika je pravděpodobně spjata s tendencí k netradičnímu pojetí vedení rozhovoru. Nepříznakovost je vnímána jako neutrální prostředek, který funguje bez zapojení emocí, ovšem v pořadu Mr.GS je potřeba právě emoce vyvolávat, proto komunikační záměry nejsou vyjadřovány standardními postupy, ale je upřednostňována např. příznaková slovní zásoba, útočnost před neutrálností. To se

projevuje např. v situacích, kdy moderátor ve své podstatě hosta urazí a pochválí zároveň, vznikají tak rozporuplné výpovědi. Moderátoři se neuchýlí k prostému komplimentu, ten by byl nezajímavý, proto jej formulují nečekaným způsobem, jak se ukázalo v situacích s Martou Jandovou a Leonou Machálkovou.

Pro ocenění úspěchů zvolil moderátor formu pochvaly kritikou:

Genzer: Poslechni, Marti, není ti to blbý, ty jsi přijela z Německa sem do Čech a hned jsi nějaký zpěvačce, která se tady plahočí celý život za úspěchem, hned jsi ji vyfoukla takovejhle kšeft, porotkyně v Superstar, není ti to blbý?

Jandová: Po tom, co jsme tu nabídku přijala, jsem chodila tři měsíce do kostela a omlouvala jsem se Pánu Bohu.

Genzer: A jak to dopadlo?

Suchánek: Odpustil jsem jí.

Reakce na ironickou odpověď zpěvačky obsahuje porušení maximy skromnosti, nicméně implikatura je zde velmi zřejmá, moderátor se neztotožňuje s bohem, ale představa tohoto srovnání je diváky vyhodnocena jako vtipná.

Rozhovor s Radkem „Gipsy“ Bangou představuje nejen narušení pozitivní tváře, ale i politickou nekorektnost. Moderátoři opakovaně zmiňovali fakt, že zpěvák je Rom, a to se všemi negativními konotacemi a společenskými stereotypy, které s vnímáním Romů v české společnosti souvisejí:

Banga: To musím říct, to je supr storka.

Suchánek: Pardon, neříká se storka, ale čorka.

Michal Suchánek využívá „street slangu“ a ironicky „opravuje“ hosta, zmiňování krádeží v souvislosti s etnikem, k němuž host patří, by bylo za jiných okolností krajně nevhodné a silně urážející, protože by se jednalo o křivé obvinění z trestného činu, moderátoři se však rozhodli záměrně pro takový způsob humoru. Radek Banga je veřejnosti znám tím, že je schopen se otevřeně bavit o všech stránkách romské etnické příslušnosti. Z tohoto pohledu by se mohlo jednat o tzv. škádlení (Leech 1990, s. 144), které je ovšem určeno pro komunikaci mezi osobami blízkými, to je definováno jako nezdvořilost předstíraná a „ofenzivní způsob, jak být přátelský“ (překlad převzat od Barbapostolosové 2012, s. 87). Je opět otázkou, nakolik je toto škádlení přípustné před třetími osobami, resp. diváky, a jestli se nejedná o akt

ovlivňující, či dokonce ohrožující vnímání adresáta třetími osobami a jejich názor na něj.

Další ukázka představuje narážku na vzhled a opět příslušnost k romskému etniku, takové jednání lze interpretovat i jako přátelské dobírání a škádlení, divákovi sice není známa intenzita přátelství, kterému nasvědčuje tykání, nicméně při zohlednění kontextu této výpovědi, a sice že se jedná o televizní pořad, je tato poznámka nevhodná a pozitivní tvář ohrožující:

Suchánek: Ty seš malej a ještě Rom.

V podobném duchu pokračoval rozhovor i dále, přičemž tuto poznámku je možno vyhodnotit jako plošně nezdvořilou, protože uráží všechny mluvčí, kteří užívají romštinu:

Genzer: To asi není taková věta, to asi neexistuje: „Pracovní úřad je tady rovně a doprava.“

Zcela netaktní a pozitivní tvář napadající je i následující ukázka:

Suchánek: Barunko, co u tebe nového?

Basiková: U mě nového? Mám nové děřátko.

Suchánek: Holka?

Basiková: Ne, chlapeček.

Suchánek: Takže kluk, to jsem byl blízko

Genzer: Má nějaký koníčky, ted'kom?

Basiková: Dudlík, chrastítka, pase koníčky, víš, co to je? ((Genzer kroutí hlavou))

Ne? To ležíš na bříšku a zvedáš hlavičku. A takhle děláš ručičkama ((zvedá ruce)).

Suchánek: Né, to jsme si asi nerozumněli, von myslel to děřátko, se kterým ted'ka chodíš jako.

Basiková: To je manžel ((zvýšený hlas a výrazná gesta v obličeji)).

Suchánek: Manžel!

Bára Basiková na tuto situaci reagovala pouze nesouhlasnými gesty. To však moderátory neodradilo a pokračovali v nevhodných otázkách:

Basiková: (...) Ale je to jiný mít chlapečka než holčičku.

Genzer: No to jo, no tak to je jasný, při koupání třeba, když mydlíš, tak tam to jede a tam se to zaráží.

Basiková: No to je šílený ((kroučí hlavou a dává si ji do dlaní))

V tomto okamžiku vyjádří zpěvačka svůj nesouhlas s vývojem situace i slovně. Moderátoři se daný fakt, že je téma hostovi nepříjemné a že s ním nesouhlasí, snaží zmírnit:

Genzer: No ne jako

Suchánek: Ale dyť ty si bývala taková rokerka, tak se snad můžeme bavit o pindíkách jako

Basiková: Klidně

Touto otázkou útočí na zpěvaččinu tvář, protože jí vnucují zažitý stereotyp o „rockerech“ a nedávají jí tak na výběr ohledně tématu, čímž mimo jiné porušují zásadu formálnosti R. Lakoffové. Ze strany moderátorů se spíše jednalo o snahu „omluvit“ svou předcházející repliku, kterou host evidentně neschvaloval. Nicméně dále pokračují ve svých vulgárních a silně netaktních otázkách:

Suchánek: Dobře, kdy jsi naposledy viděla pindíka?

Basiková: Asi před půl hodinou

Genzer: Michale, kde jsi byl před půl hodinou?

V předcházejících ukázkách by bylo možné nevhodné chování s prohrěšky proti etiketě omlouvat tím, že se hosté a moderátoři znají a v jejich vztahu tedy není sociální distance. Jako zcela neomluvitelný jsme vyhodnotili rozhovor s kastelánem Karlštejna Jaromírem Kubů, kterého urazili hned dvěma hrubými poznámkami:

Genzer: ((směrem k Suchánkovi)) Ty jsi ze Sobotky?

Suchánek: No a co jako?

Genzer: Takže krajaní. Super, bezva, takže vesnický roury přijely do Prahy

Suchánek: To jsem ti říkal, že jsme měli v Sobotce pošahanýho kastelána?

Označení „pošahaný kastelán“ je silně urážející.

Suchánek: (mírně opovržlivě) Můžete mi říct, co jako kasteláni děláte jako?

Kubů: Tak především jako se staráme o ten svůj památkový =

Suchánek: =né, já myslím na tý konferenci

Kubů: tak tam ta byla po dvaceti letech a bylo to docela zajímavý v tom, že jsme se všichni sešli=

Suchánek: = a řeknete nám, co ste, co tam děláte, na tý konferenci?

Kubů: éé: no tak bylo to na dva dny, tak první de=

Suchánek: =a dneska byste nám to řek'?

Kubů: takhle, ono to=

Suchánek: =ted', myslím, dneska, ted'ka

Skákání do řeči slouží moderátorovi v této situaci k tomu, aby deformoval hostovu výpověď. Michal Suchánek v dané chvíli jednak znemožňoval hostovu odpověď, jednak se pokoušel vytvořit dojem, že host není schopen odpovědět na otázku. V této situaci nejen že moderátoři neprojevili velkorysost, ale naopak svým jednáním znemožňovali hostu vytvořit si kladný obraz.

Situace, ve kterých moderátoři navzdory námitkám a jasně vyjádřenému odporu k nastolenému způsobu vedení rozhovoru pokračují dále, nastala v námi vybraných dílech několikrát:

Vladivojna La Chia: (...) nebo jsem vyfotila kozu =

Suchánek: = svoji?

Vladivojna La Chia: No ((je v rozpacích, bouřlivý smích publika))

Zde zpěvačka vyjadřuje první nesouhlas, jednak byla poznámkou moderátora uražena, jednak se nastolilo vulgární téma, což host nemusí schvalovat. Moderátor nevhodnost zaznamenal, omluvil se, avšak pokračoval v nevhodných komentářích a neváhal urazit i babičku zpěvačky:

Suchánek: Mně se to rozjelo v hlavě, ten kolotoč. (...) se omlouvám, my žijeme na planetě primitiv

Vladivojna La Chia: Babička měla takovou krásnou dřevěnou kozu =

Suchánek: = takže invalida – babička

Vladivojna La Chia: no ((pokřičuje se))

Podobná situace nastala i v rozhovoru s Bárou Štěpánovou, která byla netaktně uražena už užitým oslovením: *Suchánek k Štěpánové: Dobrý večer, mladá dámo (53 let)*

Moderátor pak pokračoval v diskrétním tématu a opakovaně narážel na délku vztahu Báry Štěpánové:

Suchánek: Ty seš s ním patnáct let a von s tebou, ste spolu patnáct let?

Štěpánová: Jako počkej, tebe zajímá ta, vo co ti de? Jako tebe tebe zaujala ta délka

toho vztahu?

Suchánek: No jasně ((směje se))

Zde moderátor poprvé naznačuje invektivu vůči herečce, ta se snaží situaci „ustát“ a nenechat se znejistit:

Štěpánová: Hele ale jako to jsou magoři, který jsou spolu i mnohem dýl

Moderátor explicitně uráží herečku, která stále trpělivě přehlíží moderátorovy výpady:

*Suchánek: No jasně, ale my mluvíme vo tobě a **tvým** manželovi*

Štěpánová: No ale patnáct let zase není tak dlouhá doba

Suchánek: No ale s tebou!

V této chvíli herečka upozorňuje na nezdvořilost moderátorů a přechází do ofenzivní role.

Suchánek: Michale, hele, pod'me si to říct úplně, dyť my se v podstatě neznáme, jakože jsem nějaká kráva nebo nebo

Herečka zmínila fakt, že mezi ní a moderátorem existuje určitá sociální distance, která umocňuje nezdvořilost moderátorova chování. Pozitivní tvář zde byla napadena pomocí porušení maximy taktu, zároveň dochází i k nedodržení zásady formálnosti, jelikož moderátor hrubě překročil hranici formálnosti, dále maximu sympatie a přátelskosti, protože hosta urážel, implicitně byla nedodržena i maxima souhlasu, to vše se dělo opakovaně a navzdory vyjádřenému nesouhlasu.

Porušení pozitivní tváře a zároveň nastolení bulvárního, až intimního tématu (a samozřejmě nedodržení maximy taktu, zásady formálnosti) nastává v následující ukázce, host je v této situaci omezen pouze na sexuální objekt, ačkoli danou výpověď by bylo možno interpretovat i jako kompliment:

Kopta: Já bych se, Nikol, chtěl zeptat, proč vůbec máte ty kalhoty. To je jako kdybych si koupil lístky na Avatar a viděl jenom reklamy

Specifické je rovněž užití pozitivní nezdvořilosti, jíž si je moderátor vědom a domáhá se jí kontrolní zpětnou otázkou²⁰, Hirschová (2009, s. 13) ji pojmenovává jako kompenzační výpověď:

Genzer: Vy jste chodila s nějakým zámožným, nebo jak to říct, vůbec nechci říct pracháč, ale ...

20 V ukázce máme na mysli podtrženou část výpovědi.

Jihlavcová: S ropákem

Genzer: S ropákem? Von byl nějakej bohatej, hodně

Suchánek: Co von byl zač? Nevaděj vám tyhle votázky?

Jihlavcová: Ne, určitě ne

Otázkou je, nakolik má skutečně host na výběr, zda odpoví či nikoli, ačkoli indiskrétní otázky sám schválil. Tato žádost moderátora o povolení týkající se kladení netaktních otázek spadá do aktů ohrožujících tvář. Modelka však nejenže souhlasila, ale navíc i sama tuto skutečnost zmínila a užila pojmenování „ropák“, což nasvědčovalo neformálnosti a dostatečnému nadhledu.

2. 9. 1. 3 Porušení negativní zdvořilosti v pořadu Mr.GS

Nedodržení negativní tváře jsme v námi vybraných dílech zaznamenali jen minimálně, jednalo se např. o situaci, v níž moderátoři opakovaně vyzvídali heslo na režisérovi Václavu Marhoulovi, který zároveň slouží v armádě. Host několikrát řekl, že heslo nemůže prozradit, nicméně moderátoři po něm tuto informaci vyžadovali, což vyvolávalo smích u diváků. Negativní tvář byla porušena vytvářením nátlaku ze strany moderátorů, hostovi byla odepřena autonomie.

2. 9. 1. 4 Nezdvořilost, škádlení a komika

Jak již bylo několikrát výše zmíněno a ilustrováno příklady, moderátoři se pokoušejí o vtipnost i za cenu nezdvořilosti a ohrožení tváře. Často je tento záměr snadno rozpoznatelný a lze jej v určitých situacích považovat za omluvu, která nezdvořilost výpovědí zmírňuje. Jejich jednání tak nemá daleko ke škádlení, jak bylo výše demonstrováno na ukázkách s hosty Lou Fanánkem Hagenem, Martou Jandovou, Radkem Bangou aj.

V dílu s Tomášem Dvořákem host přistoupil na „hru“ moderátorů a reagoval v podobném stylu:

Dvořák: Kolik ty měříš, Michale?

Genzer: Tohle je zábavný pořad, ale tohle mi přijde moc

Na hostovu otázku moderátor odpověděl nepřímou výpovědí, při níž použil implikaturu, předstíral totiž dotčenost za účelem vtipu. Implikatura je zapojena i v této výpovědi:

Keselová: (...) ale já jsem teďko v takzvané mimosoutěžní formě

Kopta: Aha, no já jsem si říkal, to já jsem, Nikol, celý život, z toho si nic nedělejte

Z kontextu situace vyplývá (sportovkyně sedí ve studiu v plavkách, její svaly jsou velmi výrazné), že Václav Kopta její výpověď ironizuje.

Moderátoři se pro pobavení diváků často uchylují k taktice, kdy je nejprve záměrně položena otázka, na níž je i zřejmá odpověď, toho moderátoři využijí, a následně dochází k zamýšlené hyperbolizaci výpovědi:

Suchánek: A kde jako třeba bejváte zakopaný?

Genzer: V zemi, že jo, protože na stromě se nezakopeš, asi

Suchánek: ((naivně)) a jó

Suchánek: Kolik to má disciplín? ((řeč byla o desetiboji))

Genzer: Deset, vole!

Suchánek: A jak jde jako průzkumník?

Genzer: Potichu

Genzer: Vy pořádáte i kurzy sebeobrany, co tam učíte?

Suchánek: Kurzy na stroji, kreténe.

Genzer: A to musíte bejt spokojená se svým tělem?

Jihlavcová: Jsem ((pokyvuje hlavou))

Genzer: Jste?

Jihlavcová: Tak určitě...

Genzer: My sme taky spokojený, jako nefotíme, my bysme možná vyhráli mistrovství světa ve (skákání šutrů) do vody, to je tak jediný, tak akorát

Suchánek: No, moh' by jenom hlavu, do huby strčí citron, vyfotit, víš co, a do řeznictví, že by to byla jako taková reklama

Tyto slovní přestřelky svědčí o dobré kooperaci moderátorů, jejich synchronizovanosti, schopnosti improvizovat a pohotovosti, nezdvořilost je v tomto případě prostředkem humoru, není myšlena vážně, jedná se o tzv. žertovnou nezdvořilost. Navíc se v poslední uvedené ukázce vyskytuje i sebeironie, která se navíc stupňuje. Sebeironie představuje sebeohrožení tváře, při níž je upozorněno na vlastní nedostatky (váha, vzhled, inteligence, schopnosti apod.), zároveň se však jedná o osvědčený komický postup.

Suchánek ke Genzerovi: Von taky tančí výrazový tanec. Kdykoliv začne tančit, vyrážej' s ním dveře.

Jihlavcová: Von ((o svém bývalém příteli, kterého přirovnává k Suchánkovi)) byl menšího vzrůstu, ale budil respekt

Genzer: ((směrem k Suchánkovi)) To ty máš taky, von jenom budí ▪ děti do školy, jinak jako respekt

Slovní komika, hra se slovy, posouvání jejich významu je diváky vždy oceněna, právě tato schopnost stojí za diváckou oblibou této moderátorské dvojice.

Kerndl: Bouře se dají rozlišovat na 13 stupňů větrů =

Suchánek: Jóó? ((usmívá se))

Kerndl: Ty [to rozlišuješ]=

Suchánek: [To ti řeknu], =že v tý kajutě to musí být docela vostrý. Když třeba přijde vosmý stupeň větrů.

Kerndl: Tak my jsme zažili devítku.

Suchánek: Devítku jste zažili?

Kerndl: A to bylo venku mimo tu loď.

Suchánek: (jste říkali), že jste si naprděli do plachet

Diváci jsou pobaveni i poměrně přímočarým a prvoplánovým humorem, např. polysémií slova větry.

2. 9. 2 Nezdvořilost v pořadu Show Jana Krause

V rámci námi vybraných talk-show lze označit projevy nezdvořilosti v pořadu Show Jana Krause jako relativně specifické. Jan Kraus volí poměrně

překvapivé strategie rozhovoru. I v tomto pořadu byla nejčastěji porušována maxima taktu, nejednalo se však o jedinou maximu, která nebyla dodržována. Jan Kraus také využívá negativní nezdvořilosti, která představuje v jednání ostatních moderátorů okrajové postavení. Z našeho rozboru také vyplývá, že moderátor této talk-show používá při komunikaci s hostem pestřejší prostředky. V pořadu Show Jana Krause je také zastoupeno největší množství nepřímých vyjádření, nepřímé nezdvořilosti a zejména ironie.

2. 9. 2. 1 Porušování maxim zdvořilosti

Maxima taktu

Nedodržování maximy taktu se i v tomto pořadu ukázalo jako nejčastější projev nezdvořilosti a lze jej postihnout jako typický rys moderátorova komunikačního chování.

Jako ukázková se jeví otázka Jana Krause:

Kraus: Koho budete volit?

Je poněkud sporné, nakolik jsou za jiných okolností zcela netaktní a společensky nepřijatelné dotazy považovány za nevhodné i v případě politicky činných osob. Tato otázka byla položena poslanci ČSSD Jiřímu Dientsbierovi ml., v tomto kontextu nebývají neobvyklé dotazy na příjmy, majetkové poměry apod. u osob angažovaných ve veřejném životě, tyto dotazy bývají legitimizovány transparentností a právem veřejnosti na informovanost. Podobné by mohlo být vnímání netaktnosti otázek na politické preference u osob, které svou politickou orientaci otevřeně zastupují. V tomto případě je možné otázku považovat spíše za provokativní než netaktní.

Porušení maximy taktu a zásady formálnosti i ohledu je patrné v následující ukázce:

Kraus: Vy jste pil v jednom období víc, né?

Host se k této otázce nevyjádřil, moderátor tuto otázku po chvíli znovu nastolil:

Kraus: (...) Ale kdysi jste více pil, né?

Dotazy takové povahy jsou velmi citlivé a host se jimi může cítit být dotčen, zároveň se zde projevuje porušení zásady ohledu a odstupu.

V následujícím komentáři moderátora odpovědi herečky Dany Batulkové je kromě maximy taktu nedodržena i zásada formálnosti:

Batulková: Třeba čtyři, pět hodin denně

Kraus: čtyři, pět hodin denně jste jako tančila?

Batulková: No, no, třeba v noci, když jsem tančila, když to bylo v noci, tak třeba jen dvě, tři =

Kraus: =pardon, já myslím jenom tanec

Moderátor je nepřímě nezdvořilý, jeho poznámka není vyřčena přímo a nejedná se o bezprostřední explicitní inzultaci, přesto je v ní skryta implikatura, která umožňuje netaktní interpretaci.

Ocenění výsledků hosta a současné expresivní pojmenování profese vyvolává rozporuplnost z moderátora představení na adresu hosta:

Kraus: Richard Nedvěd, jeden z představitelů trapnomagie, kterou já mám moc rád

Následující ukázky jsou příkladem korelace a provázanosti jednotlivých aspektů zdvořilostních koncepcí:

Kraus: Vy nemáte společný účet?

(...)

Kraus: A kdo tam má víc?

Pazderková: Co je vám do toho?

Nedodržení maximy taktu a zásady formálnosti se nápadně projevily v předcházející opakované otázce, herečka nejprve daný dotaz přešla bez reakce, podruhé dala najevo svůj nesouhlas a ostře upozornila na nevhodnost otázky.

Podobně je tomu i v následující situaci, moderátor zde pronesl směrem

k moderátorce Jitce Asterové komentář:

Kraus: Víš, co se říká. Starší ženská může udělat peklo, ale nebude ho dělat dlouho.

Zde dochází opět k porušení maximy taktu a zásady formálnosti, protože moderátor nedodržel patřičný odstup, a narážky na věk adresáta – ženy jsou jednoznačně netaktní.

Host dal najevo svůj nesouhlas s jednáním moderátora i v této ukázce:

Kraus: Jak je to jaksi s tebou v oblasti sexu?

Asterová: To bych od tebe teda nečekala, takovou podpásovku

Kraus: Podpásovku?

Jako několikanásobné porušení maximy taktu, sympatie, zásady přátelskosti a pozitivní tváře lze vyhodnotit následující ukázky:

Kraus: Na tu hru s váma, na to byla sleva náká?

Kraus: ((k Novotnému)) Vy jste hrál Romea? To musela bejt krize.

Moderátor napadá hostovu pozitivní tvář, jeho profesní schopnosti.

A zásada formálnosti v sepětí s porušením maximy taktu se projevila i v této situaci:

Kraus: Co vaše poměry jaksi soukromý, to máte v pořádku? To máte uspořádaný dobře? Řekněte, co chci.

Novotný: Mám to velmi dobře uspořádaný.

Host odpovídá vágně a obecně, čímž dává patrně najevo svou neochotu nastolené téma rozebírat, moderátor však v netaktních otázkách pokračuje:

Kraus: To jsem chtěl slyšet. A to znamená co?

Novotný: A co to znamená?

Kraus: Takhle, statisticky, kolik dětí s kolika ženama?

Maxima souhlasu

Maxima souhlasu a souladu je porušována v následující ukázce, v níž moderátor neustále oponoval modelce:

Kraus: Ale vám nejde vo to, aby něco udělal, vám jde vo to, aby neležel.

Hanychová: Ne, i vo to, aby i něco udělal, samozřejmě.

Kraus: Ale co? Dyt' jaký dříví, tak si dříví vobjednejte, at' vám to někdo naštípe

Hanychová: A proč by to neudělal von?

Kraus: A proč by to dělal vón?

Hanychová: A proč by spal?

Kraus: No potřebuje si vodpočnout. Dyt' je grogy

Hanychová: No a z čeho?

Moderátor se staví do demonstrativní opozice, modelce odporuje záměrně a programově, vyvrací ji její názor a postoj. Sekundárně by bylo možné situaci vnímat i jako napadání tváří, pozitivně nezdvořilý je při kritice modelčinych stanovisek a přesvědčení, negativní nezdvořilost se zde projevuje neposkytováním autonomie, protože moderátor hosta tlačí do určité role.

Nesouhlas moderátora s hostem je zřejmý i v rozhovoru s moderátorkou a herečkou Jitkou Asterovou:

Kraus: Počkej, já jsem stydlivej člověk

Asterová: Já taky ale

Kraus: No počkej, ale víš, co vlastně znamená stydlivej?

Asterová: ((směje se))

Kraus: Víš, co znamená stydlivej?

Asterová: Já tak nevypadám, já se tak neumím tvářit=

Kraus: =mně je jedno, jak vypadáš

Toto neschvalování vede k pozitivní nezdvořilosti, moderátor napadá představu Jitky

Asterové, kterou se snaží prezentovat, její kýžený obraz, kterým se snaží veřejnosti představit. Ohrožuje její pozitivní tvář – společenskou hodnotu. Implicitně lze v nastolené situaci vnímat i porušení maximy sympatie a zásady přátelskosti, zejména poslední replika moderátora: „*mně je jedno, jak vypadáš*“ vyznívá útočně a nelze ji charakterizovat jako solidární, což je stěžejní atribut zásady přátelskosti.

Maxima skromnosti

Přímé nedodržení maximy skromnosti v námi sledovaných dílech bylo nejčastěji zamýšleno jako sebeironická výpověď:

Kraus: Já bych byl dokonalej Romeo! (...) Já bych byl i perfektní Lear, Tříška by byl úplnej vochtovník proti mně.

Je otázka, nakolik lze takové porušení vnímat jako nezdvořilost.

Maxima sympatie

Zásada přátelskosti a s ní spojená maxima sympatie jsou porušeny např. v dotazu:

Kraus: Jste spolu ještě? Teda vona s váma?

Moderátor se snaží evokovat asymetrii vztahu host a jeho přítelkyně, takové náznaky jsou nepříjemné a k hostu nezdvořilé.

Maxima chvály

Porušením maximy chvály je kritika, ta je v různé míře otevřenosti přítomna v několika hodnoceních situace, resp. hosta:

*Kraus: S váma teda musí bejt radost bydlet. (...) Tohle ((ukazuje na obraz, který namaloval host)) někdo jako fakt kupuje? (...) To čekáte, že vám za tohle dá někdo dvacet tisíc? Tak možná dvacet korun. (...) A vy se tímhle opravdu živíte? ((aromaterapie pro zvířata)) Vyděláváte **skutečné** peníze?*

2. 9. 2. 1 Pozitivní nezdvořilost v pořadu Show Jana Krause

Moderátor Jan Kraus napadá a kritizuje ideje, které host jako příslušník dané politické strany reprezentuje:

Kraus: Jak vono to v tý partaji chodí? Jak to tam můžete vydržet? Když se tam hrají takový ty hry: pudem nově a vyčistíme ten chlív. A pak, když se skončej ty volby, tak pak se řekne: Hurá do chlíva a ještě tam jde starej dobytek

Jiří Dientsbier odpovídal zdrženlivě a užíval obecné a neutrální formulace a fráze.

Kraus: Jakej tam máte poměr, ten starej dobytek a jaksi novej skot

Jan Kraus pojmenovává hanlivými výrazy hostovy kolegy, host to komentuje a od tématu si drží odstup:

Dientsbier: To je poněkud expresivní výrazivo, já bych to takhle...

Kraus: Vy si to nemůžete dovolit, ale já jako nestraník

Kraus: Nabízel vám už někdy někdo, že byste se jako dohodli, v rámci politický praxe?

Moderátor pokračuje v získávání zákulisních informací, host se však k tématu odmítá vyjádřit.

Pozitivně nezdvořilý byl rozhovor s modelkou Agátou Hanychovou, moderátor neváhal klást osobní otázky a komentovat modelčino soukromí netaktními poznámkami, jimiž porušoval zásadu ohledu a formálnosti:

Kraus: Vy jste chtěla dítě pět let? ((ušklebek))

Hanychová: Já jsem to jako pět let zkoušela a =

Kraus: =já vím, ale vy jste za těch pět let měla asi pět partnerů

Celý dialog je veden bulvárně. Volba tématu je evidentně nezdvořilá a v obvyklé situaci by se jednalo o napadení pozitivní tváře hosta. V případě, že by Agáta Hanychová zvolené téma vnímala jako nevhodné nebo nepříjemné, byla by volba tématu také ohrožením negativní tváře. V tomto případě host podle všech okolností

s (nevhodnou) volbou tématu souhlasí a dialog sám rozvíjí. Zdá se proto, že Agáta Hanychové postavení do (podle konvencí) negativní role nevadí a v jistém smyslu jej i vítá. Tato patologická situace je způsobená právě bulvarizací. Můžeme předpokládat, že posunutí hranic zdvořilosti (nebo alespoň tolerování jisté nezdvornosti v komunikaci) je znakem bulvarizace samé. Většina znaků bulvarizace se týká i následujícího pokračování rozhovoru:

Hanychová: No ((pokyvuje hlavou)), ale to jakoby nebylo kvůli partnerovi, já sama jsem chtěla dítě

Kraus: A víte, že to dítě pak má hodně z toho partnera?

Hanychová: Vím

Kraus: Čili vám bylo jedno, kterej to je, hlavně aby už to bylo moje tady miminko

Hanychová: Ne až tak, ale já jsem vždycky měla jakoby ty partnery dobrý, takže

Kraus: Jo vždycky byli, tak to já zapomněl, to mě vůbec nenapadlo. No. Já jsem tak blbej. A vždycky byli dobrý?

Moderátor ironizuje odpověď Agáty Hanychové, a tím porušuje maximu taktu a zásadu formálnosti, napadá její pozitivní tvář.

Hanychová: No vždycky

Kraus: A proč jste se s nima rozcházela, když byli dobrý? To jako skončilo? Nebo se našel lepší?

Hanychová: Našel se lepší.

Moderátor několikrát porušuje zásadu ohledu a formálnosti:

Kraus: A teď máte partnera, s ním to vidíte na jak dlouho? Jak dlouho jste spolu?

(...) A ten vypadá perspektivně?

Hanychová: Tak asi zatím jó

Kraus: No né, kdy tam je ten zlomovej moment, kdy si pak: Ty né ((zamračí se a rukou naznačí gesto vyprovození))

Volba tématu je opět netaktní, ohrožuje hostovu pozitivní tvář. V obvyklém

schématu komunikace by volba tématu musela být hostu nepříjemná a byla by ohrožena také negativní tvář. Komunikanti přijali pravidla bulvárního rozhovoru a na tuto nezdvořilost nereagují. V tomto případě ale moderátor nepřímo ohrožuje pozitivní tvář Agáty Hanychové zvolenou formou. Způsob uvažování a vnímání partnerského vztahu, který hostu podbízí, působí povrchně a nelichotivě. Volba takovéto komunikační strategie je pro hosta nepříjemná, protože neumožňuje efektivní obranu a celkově je nesnadné vyjít z takovéto konverzace kladně – zvláště ve spontánním projevu. Podobný způsob komunikace má manipulativní charakter a je nutně nevhodný pro veřejnou komunikaci.

Kraus: No dobře, a u těch předchozích, co je tam ten zlomovej moment, když už ((mračí se))

Hanychová: Když už začnou bejt líný?

Kraus: Když už začnou bejt líný? ((mračí se a tváří se nechápavě)) A jak se to projevuje, že je líný?

Kraus: A von s váma bydlí, tenhle poslední?

Hanychová: ((kývá souhlasně hlavou))

Kraus: Chudá:k ((přehnaně intonuje))

Závěrečné negativní expresivní hodnocení je urážlivé k modelce, je tím napadena jednak její pozitivní tvář, je porušena zásada přátelskosti a formálnosti, protože si moderátor nezachoval patřičný odstup, a jednak maxima sympatie.

Specifické užití pozitivní nezdvořilosti lze sledovat v replice:

Kraus: Jak si to, čoveče, představujete?

Oslovení „čoveče“ je zde znakem škádlení, ačkoli komunikanti nejsou v blízkém vztahu. Znakem škádlení v této situaci může být fakt, že moderátor s hostem sympatizuje, v průběhu rozhovoru ho několikrát oceňuje, např.:

Kraus: Nó:, ale ted'ko jste se ohromně etabloval a dneska patříte mezi přední tady český herce, že jo

Jan Kraus dává najevo, že si hosta váží, že jej respektuje, proto zvolená forma

oslovení může být projevem škádlení a nikoli pozitivní nezdvořilosti, jejímž znakem je podle Culpepera (1996, s. 357) právě hanlivé oslovení.

Host může rovněž sám podstoupit riziko napadení vlastní tváře, moderátor toho pohotově využívá a v nastolené tendenci pokračuje:

Jarchovský: (...) Já tak hodně vypadám, jako bubák

Kraus: Né, jako bubák né. Takovej miša, ale nesmělej.

Jarchovský: Já tak, že jo, e:=

Kraus: =Ale mně je to příjemný

(...)

Kraus: Né, já bych se s váma taky hádat nemoh

Jarchovský: Já dělám ksichty jediné

Kraus: Né, já bych se s váma hádat nemoh, já bych měl pocit, že vám ubližuju. Já už to mám trochu i teď (...) Vy máte v sobě takovou nekonečnou výčitku, jako v pohledu

Jarchovský: Děkuju vám ((ironicky))

Moderátor podrývá autoritu hosta a snaží se vytvořit iluzi, že Petr Jarchovský je nerovný komunikační partner.

2. 9. 2. 3 Negativní nezdvořilost v pořadu Show Jana Krause

Negativní nezdvořilost se ve vybraných pořadech projevovала jako vyvíjení nátlaku na hosta. I přes explicitní nesouhlas hosta s nastoleným tématem a jeho neochotu odpovídat konkrétně moderátor pokračoval v otázkách:

Kraus: A co se vám tam nezdálo?

Svoboda: No mně se tam nezdál ten scénář

Kraus: A co se vám tam nelíbilo?

Svoboda: No tak é: byly tam momenty, určitý momenty v tom scénáři, který mně

nevyhovovaly.

Host odpovídá záměrně neurčitě a vyhýbavě, Jan Kraus nadále klade stejnou otázku:

Kraus: Který momenty třeba?

Svoboda: No tak ((rozpačitý smích))

Kraus: Příklad momentů, který

Svoboda: No tak konkrétně to byl hořící klášter, ze kterýho vybíhaly prostitutky.

Třeba

Kraus: Ale počkejte, dyť to je zajímavý

V uvedené ukázce moderátor nerespektoval hostovu autonomii, tlačil jej k odpovědím, které nebyly Petru Svobodovi příjemné, neposkytl mu možnost výběru, čímž přímo porušil zásadu ohledu.

Svoboda: (...) mám film, kterej ted' začínám připravovat, takže já se samozřejmě chci.

Kraus: Film? Jakej film?

Svoboda: To vám ted' nemůžu říct, když ho ted' začínám připravovat.

Host podává moderátorovi přímou zamítavou odpověď a jasné vysvětlení, proč nemůže prozradit námět filmu, moderátor však předstírá nechápavost a v otázkách pokračuje:

Kraus: Proč byste to nemohl říct?

Svoboda: Že bych vám tady vykýbloval vo desce, že jo, která vyjde za rok. Přece vám tady nebudu hned říkat=

Kraus: =No vykýblujte film a jdeme dál

Jan Kraus nutí Petra Svobodu k prozrazení marketingového tajemství. Tento výslech ocenili diváci smíchem.

Svoboda: Víte, že to je práce, takovej film postavit

Kraus: To vím, ale budete mít žízeň za chvíli

Svoboda: Ještě tam trošku mám

Moderátor zde pro pobavení publika předstírá, že míní hosta vydírat. Přitom opakovaně porušuje negativní tvář kladením otázky, na kterou host odmítá odpovědět:

Kraus: Ale tak zhruba vo čem ten film má bejt

Svoboda: Ale to se nedá, to tady řeknu

Kraus: Tak zhruba

Svoboda: To je tak geniální scénář, to nemůžu tady říkat

Kraus: Ne, neříkejte obsah, zhruba, kostra, muzikál, žánr, tohle myslím

Taktika opakovaného vyptávání se na téma, které host neschvaluje, se stala charakteristickým rysem komunikačního jednání moderátora v jeho talk-show. Diváci opakované dotazy, které moderátor doprovází umíněnými gesty, hodnotí jako vtípné a oceňují je smíchem a potleskem.

2. 9. 3 Porušování nezdvořilosti v pořadu Všechnopárty

Uvolněnost a neformálnost se staly hlavním atributem charakteru i tohoto pořadu, k porušování zdvořilostních strategií však v námi vybraných dílech docházelo s mnohem menší frekvencí, než tomu bylo v ostatních talk-show. Mezi rozpoznatelná porušování je možno zařadit nedodržování maximy taktu a volbu diskrétních předmětů rozhovoru. Pozitivní tvář byla napadána výrazně častěji než negativní, přesto byl celkový počet porušení zdvořilosti nejnižší ze všech tří analyzovaných pořadů.

2. 9. 3. 1 Nedodržování zdvořilostního principu

Maxima taktu byla nejčastěji porušována primárně za účelem pobavit všechny přítomné, snahy o explicitní a přímé poškození hosta, resp. jeho potenciální znevážení nebyly v námi vybraných dílech pořadu zaznamenány. V následující ukázce je tato tendence snadno prokazatelná, je patrné, že urážka hosta nebyla cílem moderátora a ani takového výsledku nebylo dosaženo.:

Šíp: Když jste jedla jenom hrách a zelí, tak jinde než na Karlově mostě se hrát prakticky nedá

V tomto případě šlo o vtipnou glosu k situaci, znevážení hosta a poškození jeho tváře nebylo v tomto kontextu přímé a napadající.

Další komentář lze vnímat jako netaktní a zároveň tvář ohrožující. Velký podíl na této interpretaci hraje fakt, že adresátem je žena, u níž by podobné poznámky mohly být chápány jako narážky na vzhled, takové téma je v našich podmínkách vnímáno jako choulostivé:

Šíp: Vy máte třiačtyřicítku? Vona má větší nohu než já! To není možný!

Radůza: Áno

Šíp: Ty vole, vona má větší nohu než já! To je neuvěřitelný!

Na tento fakt upozornila zpěvačka sama, tím se stává chování moderátora ospravedlnitelným, intenzita jeho reakce je pak motivována snahou pobavit diváky, nikoli pokusem urazit zpěvačku, ačkoli takové jednání je relativně riskantní.

Naopak podobná (téměř analogická) narážka na vzhled u muže je hodnocena jako vtipná:

Šíp: Jakýho prince byste si rád zahrál?

Klus: Hezkýho

Šíp: Tak samozřejmě, že hezkýho, všude jsou maskérky

Komentářů týkajících se vzhledu hosta jsme v námi vybraných dílech zaznamenali

více, v případě herečky Anny Polívkové se vyskytly poznámky podobného rázu opakovaně, navíc se stupňující se intenzitou (viz kapitola 2. 9. 3. 3 Negativní nezdvořilost):

Šíp: ((k Polívkové, která si spravuje vlasy a natáčí se na kameru)) No s tím nosánkem bych tak dopředu nechodil

V tomto případě šlo o poměrně jasnou narážku na velikost hereččina nosu.

Porušování ostatních maxim jsme zaznamenali v marginálním množství, většinou se jednalo o přidružený jev k jinému výraznějším porušení ostatních aspektů zdvořilosti, na jejich výskyt upozorníme u komentářů ukázek, na nichž budeme demonstrovat vybrané jevy.

2. 9. 3. 2 Pozitivní nezdvořilost

Zastřešující téma každého dílu a společné či alespoň podobné profese pozvaných vedou moderátora ke srovnávání hostů. Tak tomu bylo i v případě dílu, v němž byli hosty psychiatr Cyril Höschl, psycholožka Radana Štěpánová a psychotronik František Libica.

Štěpánková: (...) já jsem hodně ráda, že ke mně chodí hodně lidí s tím=

Šíp: =S čím?

Štěpánková: Že se cítí normálně

Šíp: S tím za váma lidi jdou? No a co vy? Vodejde nenormální, teď teda nevím

Zde se jednalo o první porušení pozitivní tváře, moderátor vyjadřuje nesouhlas s názorem hosta, ironizuje jeho repliku a znevažuje tak jeho práci. Dalším fenoménem přispívajícím ke snižování reputace hosta bylo opakované přerušování jeho projevu, což je sice ve spontánním rozhovoru obvyklý jev, v tomto rozhovoru bylo ale skákání do řeči nápadným a příznakovým jednáním.

Porušení maximy souhlasu a shody a současná pozitivní nezdvořilost se projevují v otázce a zejména v užitých nonverbálních prostředcích:

Šíp: To mám zavřít voči a kouknout se sobě do žaludku? ((obrací se k Höschlovi, nedůvěřivě))

Právě fakt, že se moderátor obrací na jiného odborníka, snižuje hosta a jeho důvěryhodnost, ohrožuje jeho pozitivní tvář a zároveň s ním vyjadřuje nesouhlas.

Profesní autoritu psycholožky podryvá i dalšími poznámkami:

Šíp: K vám musí bejt radost chodit

Šíp: No vod vás pojedu rovnou k Höschlovi

V těchto situacích dochází ke komparaci dvou profesí, moderátor vyzdvihuje jednoho odborníka na úkor druhého, toto laické srovnání ohrožuje tvář psycholožky. Psycholožku dokonce nabádá k návštěvě psychiatra, záměrem této repliky je však především pobavit:

Šíp: ... jeho vnitřní dítě? ((nevěřicně)) ■ Už jste byla někdy třeba u ((ukazuje na Höschla))

Ironizace a posouvání významu výpovědi hosta je patrné i v následující ukázce:

Šíp: Takže se mám mazlit s medvídkem, abych se cítil vnitřně krásnější, aha

Moderátor za účelem vyvolání vtipného účinku vědomě pozměňuje a deformuje smysl hostovy promluvy.

K porovnávání profesí a zejména výsledků v dané oblasti dochází ze strany moderátora i nadále:

Šíp: ((obrací se k Höschlovi a k Štěpánkové, ukazuje na Libicu)) To je léčitel, to je kapacita!

Tohoto vzájemného odkazování na postupy a výroky jednotlivých odborníků-hostů moderátor využívá opakovaně:

Šíp: Zdá se mi to už nějak moc, jestli vy nejste zralý na mazlení s medvídkem.

Takové výpovědi jsou jednoznačně interpretovatelné jako ironické.

Porušování pozitivní tváře hosta vyvrcholilo v rozhovoru s psychotronikem Františkem Libicou:

Šíp: Jste léčitel, přijde ženská v minisukni a vy nejste vůbec schopnej slova

Libica: Né, to jsem neřekl

Šíp: No řek jste to v podstatě

Libica: Né, já jsem jenom řek, že jí požádám, ať se jde převlíknout

Moderátor se pokoušel výrok hosta obrátit proti němu, host se brání a snaží se svou výpověď uvést na pravou míru.

Šíp: Až popadnete dech, tak jí řeknete, že se má jít převlíct, no honem pryč, no co si vo vás asi taková ženská ale pomyslí? Jak má po tom k vám důvěru, po tom přijde jak jeptiška

Libica: To je právě vo tý důvěře, tuhle tu důvěru můžete velmi rychle ztratit

Šíp: Ale léčitel, kterýho rozhodí, že má vona minisukni

Libica: No to bylo nedávno v Ostravě, že léčitel znásilnil nebo byl tam pokus o znásilnění, prostě klientky

Šíp: Jó?

Libica: No to není žádná sranda

Šíp: No dobře, ale to vopačně, než vy říkáte, vy se bojíte, že byste ji znásilnil? To jsme si pozvali ptáčka, teda ((obrací se k Höschlovi))

Pozitivní nezdvořilost se v ukázce projevovala jako znevažování profesních kvalit hosta, jeho pracovních výsledků, a dokonce i jako zpochybnění jeho morální bezúhonnosti. Moderátor používá ve spojitosti s psychotronikem výrazy vyvolávající negativní konotace – *znásilnit*, rovněž expresivní označení „ptáček“ je dehonestující. Implicitně je v tomto díle naznačená určitá hierarchie a subordinace hostů, moderátor neustálými narážkami a dovoláváním se autority dává najevo prominentní postavení Cyrila Höschla. V této ukázce například směřoval své promluvy a komentáře právě k psychiatrovi a o hostu (Františkovi Libicovi) mluvil ve třetí osobě.

Bagatelizace výsledků mnohaleté práce hostů je častým moderátorovým prostředkem k vyvolání vtipného efektu. Moderátor naznačuje, že výsledky

astronomovy práce jsou zanedbatelné a nevýznamné:

Šíp: Ale tak já jsem si myslel, že vy hodiny musíte sedět na té zahradě a koukat do toho! A vy to jenom a vy to jenom vyfotíte a jdete rejt zahrádku?

Hornoch: No dřív =

Šíp: =bych taky moh' bejt astronom

Poslední replika by mohla být interpretována jako porušení maximy velkorysosti, ovšem i v tomto případě je jasně patrné, že Karel Šíp pouze předstírá zlehčování a podceňování hostových zásluh.

Moderátor Karel Šíp také často parafrázuje hosty a následně tohoto vlastního pozměněného výkladu využívá v jejich neprospěch, resp. k dosažení komického účinku:

Šíp: Pak se divte, že vám Adamová nadávala tři roky do blbců

2. 9. 3. 3 Negativní nezdvořilost

Moderátor Karel Šíp poskytoval svým hostům dostatek prostoru pro vyjádření myšlenek a postojů, přerušování projevu hosta jsme zaznamenali v míře, která je pro spontánní mluvený dialog obvyklá a přiměřená. V námi vybraných dílech nenastala situace, v níž by moderátor hosty k něčemu nutil, omezoval je či jinak s nimi manipuloval, tedy neobjevovaly se takové jevy, které spadají do kategorie negativní nezdvořilosti. Lze tedy konstatovat, že projevy negativní nezdvořilosti se vyskytovaly pouze v malém množství. K výraznějšímu porušení negativní nezdvořilosti došlo v rozhovoru s herečkou Annou Polívkovou. Moderátor během vysílání opakovaně nastolil netaktní téma týkající se hereččina nosu:

Šíp: Dokonce někde jsem čet, v nějakým bulváru, ale to jsou ty bulvární nesmysly, že už jste přemejšlela, že byste s tím něco udělala, asi ne, proč taky, že jo, co?

Polívková: Né

V tuto chvíli měl moderátor možnost ukončit téma. Herečka naznačuje neochotu

věnovat se tomuto problému, navíc se uchýlila pouze k jednoslabičné odpovědi. Moderátor však pokračuje dále:

Šíp: Nebo jste nad tím přemejšlela?

Polívková: No jednu chvíli jo

Ačkoli herečka odpověděla, moderátor se ptá dále:

Šíp: Přemejšlela jste?

Polívková: Jo, přemejšlela jsem

Šíp: Taky seděl, tady v tomhle křesle docent Měšťák, znáte docenta Měšťáka?

Polívková: Znam

Šíp: No, ten to umí

Polívková: No, ale já už jsem to ((kroutí hlavou))

Anna Polívková naznačuje, že tato otázka už není aktuální, Karel Šíp však na tématu sveřepě trvá:

Šíp: Ten by vám udělal tohle ((ukazuje na svůj nos))

Moderátor zde využívá sebeironie, a dává tak prostor k smíchu na úkor své vlastní osoby. Tímto komentářem odlehčuje situaci, téma však neopouští:

Šíp: No ale tak vám to nikdy v životě žádnou velkou paseku nedělá

Polívková: Ne

Herečka téma nekomentuje, své výpovědi nerozvádí, pouze stručně odpovídá. Moderátor téma rozvíjí a přechází k ještě osobnějším otázkám:

Šíp: I když teda zatím jste svobodná, to musím říct, to jsem si zjišťoval, že jo?

Polívková: No jakoby ano

Šíp: Že jo

Polívková: Nový cirkus? Je tady téma večera?

Herečka dává explicitně najevo, že téma rozhovoru a celého pořadu mělo být zcela profesní a nikoli osobní. Moderátor na její poznámku reaguje vtipem:

Šíp: To byla jenom záminka vás tady dostat. A teď už nás bude zajímat, jestli se budete vdávat.

Polívková: Já jsem měla číslo na hrazdě

Anna Polívková používá taktiku ignorování a mění téma.

4 Rozbor porušování zdvořilostních strategií

Dosavadní koncepce a přístupy ke zdvořilosti, resp. aparát Leechových maxim, teorie pozitivní a negativní tváře a zásady zdvořilosti Robin Lakoffové umožnily diferencovat jednotlivé typy nezdvořilosti podle jejich kategorií (tedy kvalitativně). Základní otázkou našeho rozboru je, zda existuje dominance určitého aspektu nezdvořilosti v jednotlivých pořadech. Zkoumané jevy nás vedly k položení těchto otázek:

Jakého druhu je nezdvořilost projevovaná moderátory Richardem Genzerem a Michalem Suchánkem v pořadu Mr.GS?

Jakého druhu je nezdvořilost projevovaná Karlem Šípem v pořadu Všechnopárty?

Jakého druhu je nezdvořilost projevovaná Janem Krausem v pořadu Show Jana Krause?

Tyto hlavní otázky jsme rozvedli následujícími podotázkami:

Existuje ve výše uvedených pořadech významná dominance porušování některé zdvořilostní maximy?

Převažuje v jednotlivých pořadech relevantní porušování pozitivní, nebo negativní tváře?

Vyskytuje se ve vybraných pořadech převaha porušování určité zásady zdvořilosti Robin Lakoffové?

Druhá zásadní otázka je formulována následujícím způsobem: Existuje korelace mezi jednotlivými aspekty zdvořilosti?

Na základě těchto otázek byly sestaveny následující tabulky, v nichž byly zaznamenány tyto kategorie: maxima taktu, maxima velkorysosti, maxima chvály, maxima skromnosti, maxima sympatie a maxima shody; pozitivní nezdvořilost (v tabulce pod symbolem „+“) a negativní nezdvořilost (v tabulce zaznamenána symbolem „-“); dále zásada ohledu, zásada formálnosti a zásada přátelskosti.

Do tabulky jsme zaznamenali jednotlivá porušení konkrétních aspektů,

rovněž jsme zachytili i korelace, tedy takové situace, v nichž došlo k porušení několika jevů současně, a to následujícím způsobem: u každé maximy jsou podkategorie zásad nezdvořilosti a pod nimi znaménka pro pozitivní a negativní nezdvořilost. U příslušné maximy se v prvním řádku nachází pouze porušení maximy, v dalším řádku současné porušení zásady zdvořilosti, ve třetím řádku současné porušení maximy, zásady i pozitivní nebo negativní zdvořilosti. V čtvrtém sloupci je pak zaznamenáno porušení maximy a pozitivní či negativní tváře. Tabulky se nacházejí v příloze.

Vzhledem k relativitě a obtížné definovatelnosti pojmu nezdvořilost (stejně jako dalších termínů dané problematiky jako je takt či chvála) jsme zapisovali pouze taková porušení jednotlivých aspektů zdvořilosti, která nejsou sporná a jsou jasně vymezená podle uvedené sekundární literatury, proto potenciální odchylky v hodnocení a posuzování nezdvořilosti, které jsou nezbytně ovlivněny subjektivním názorem, nenaruší výsledek rozboru jako celku.

K následujícímu rozboru nám posloužilo 36 dílů talk-show o celkové stopáži 1332 minut (tj. 22,2 hodin), analýze jsme podrobili 10 pořadů Všechnopárty a 10 dílů Show Jana Krause, pořad Mr.GS je kratší (jeden díl má 27 minut), proto jsme analyzovali 16 dílů.

4.1 Rozbor nezdvořilosti v pořadu Mr.GS

V pořadu Mr.GS byla s markantní převahou nejvíce porušována maxima taktu (102 porušení, tj. 81, 6 % porušení všech maxim), následovala maxima souhlasu (8, tj. 6, 4% porušení), nejméně byla porušována maxima skromnosti (jeden výskyt). Ze zásad zdvořilosti byla nejčastěji nedodržena zásada formálnosti (39 případů porušení, 69, 4 %). Moderátoři byli jednoznačně pozitivně nezdvořilí (92, 6 %), celkem jsme zaznamenali 50 porušení oproti čtyřem výskytům negativní nezdvořilosti. V 64% všech porušení pozitivní tváře byla zároveň porušena i maxima taktu.

Tyto výsledky korespondují se způsobem komunikace obou moderátorů, jejich strategie lze vyhodnotit jako přímé, o vyvolání komického účinku na diváka se pokouší přímočaře a poněkud prvoplánově. Porušování zdvořilosti je podstatou pořadu a stalo se zde normou (Svobodová 2011, s. 141), moderátoři zvolili nezdvořilost jako prostředek vedoucí k vyvolání komického účinku, tedy základní cíl pořadu, základnímu cíli pořadu tedy podřídili celkovou formu komunikace. Michal Suchánek a Richard Genzer neváhají útočit na hosta netaktními otázkami, při nichž nedodržují patřičný formální odstup, a porušují tak zásadu formálnosti, a invektivami napadajícími hostovu pozitivní tvář. Dalším faktem umocňujícím bulvární charakter pořadu je volba témat, ta je podle Svobodové (2011, s. 141) ovlivněna cílovým recipientem, tedy divákem komerční televize. Právě přesah do intimních témat a agresivní způsob vedení rozvoru, který je zdrojem porušování maximy taktu, zásady formálnosti a pozitivní tváře (tedy aspektů nejčastěji zaznamenaných v našem výzkumu), měl pořadu zajistit sledovanost.

4.2 Rozbor nezdvořilosti v pořadu Všechnopárty

Maxima taktu nebyla Karlem Šípem dodržena ve 49 případech (62 %), jedná se tak o jednoznačně nejčastěji porušovanou maximu. Analyzovali jsme i silvestrovský díl, jehož hostem byl František Ringo Čech, který nastolil intimní téma, a sice své milenky a milostný život, v rámci objektivitu dodáváme, že iniciátorem tohoto předmětu konverzace byl sám host. Moderátor v nastoleném tématu v rámci silvestrovského speciálu pokračoval, tento rozhovor pak významně navýšil počet porušení maximy taktu. Co se nedodržení zásad zdvořilosti týče, nejvíce porušovanou byla zásada formálnosti zaznamenaná v devíti situacích. Výraznou převahu jsme zaznamenali v porušování pozitivní a negativní tváře, moderátor byl pozitivně nezdvořilý v 28 případech (77, 8 %), negativně pouze v osmi situacích. Nejvýraznější korelací je vztah pozitivní nezdvořilosti a nedodržení maximy taktu, a to v 67, 9 % výskytu porušení pozitivní tváře. Výskyt porušování zdvořilostních strategií se prokázal jako nejnižší z vybraných pořadů.

Nedodržení maximy taktu představuje 20,2 % případů z celkového počtu výskytů jejího porušení ve všech pořadech. Nezdvořilost tedy není primárním prostředkem projevu moderátora Karla Šípa, zaznamenané výskyty jsou spíše důsledkem neformálního a uvolněného charakteru talk-show.

4.3 Rozbor nezdvořilosti v pořadu Show Jana Krause

V projevu moderátora Jana Krause výrazně dominovalo nedodržování maximy taktu, a to v 81,4 % případů porušení zdvořilostního principu. Porušení ostatních maxim bylo zaznamenáno v mnohonásobně menší míře. Maxima souhlasu nicméně byla porušena v největším počtu z námi vybraných pořadů, a to v 17 situacích, oproti ostatním pořadům (osm výskytů v Mr.GS a čtyři ve Všechnopárty). Svědčí to o silně konfrontačním charakteru komunikace Jana Krause, který často hostům oponuje v podstatě okázale a programově, aby docílil komického účinku. Nezdvořilost Jana Krause je rovnoměrněji rozvrstvena mezi porušení maximy taktu a souhlasu, než je tomu v ostatních pořadech.

V porušování zásad zdvořilosti jsme nezaznamenali žádnou dominanci, výskyt nedodržování zásad byl rovnoměrný, a to 44,6 % porušení zásady formálnosti, 43,4 % zásady ohledu, ve 12 % případů byla porušena zásada přátelskosti. Polovinu případů nedodržení zásady formálnosti tvořily situace, v nichž Jan Kraus opakovaně vyžadoval po hostovi informace, které host odmítl poskytnout.

V poměru porušování pozitivní a negativní zdvořilosti jsme častěji zaznamenali negativní nezdvořilost, a to v 60,5 % případů. Tato převaha není tak markantní, jak prokázal výzkum v bakalářské diplomové práci, tato skutečnost může být ovlivněna odchodem moderátora z veřejnoprávní instituce na komerční televizní stanici. Stále však lze konstatovat, že pro komunikaci moderátora Jana Krause je charakteristické nepřímé vyjadřování a negativně nezdvořilé strategie. Pro jeho komunikační chování v talk-show je typické neposkytování autonomie a nerespektování svobody hosta. Těžiště jeho nezdvořilosti nespočívá v přímých inzultacích a invektivách, které s vysokou frekvencí vidáváme v pořadu Mr.GS, ale

v nátlaku na hosty. Jan Kraus vytváří dojem komunikační hry, opakovaně se hosta ptá na stále stejnou informaci, komická situace vzniká tehdy, pokud se host jednoznačné odpovědi vyhýbá. S výše uvedenou situací souvisí i korelace negativní nezdvořilosti a porušování zásady ohledu, v 51 % případů negativní nezdvořilosti byla zároveň nedodržena i zásada ohledu.

Shrnutí

Celkově ve všech pořadech s výraznou převahou dominovalo porušování maximy taktu. Takové jednání souvisí s neformálním a uvolněným chováním moderátorů talk-show. Dodržování maximy taktu, reprezentující řečovou etiketu a slušnost obecně, je podřízeno zábavnosti a snaze naplnit očekávání cílového recipienta. Bezprostřední a explicitně netaktní otázky se ve vybraných pořadech setkávaly s úspěchem u diváků. Nejvyšší počet porušení maximy taktu byl zaznamenán v pořadu Mr.GS, i když převaha nebyla výrazná, činila 41 % výskytů, v pořadu Show Jana Krause to bylo 37, 8 %. V pořadu Mr.GS byl rovněž zaznamenán největší počet výskytů porušení maximy velkorysosti, sympatie, chvály. Maxima souhlasu byla v 58, 6 % z celkového počtu všech pořadů nedodržena v Show Jana Krause. Maximy velkorysosti, sympatie a chvály patřily obecně k nejméně porušovaným maximám, nejnižší výskyt byl zaznamenán u nedodržení maximy velkorysosti.

V rámci porušování zásad zdvořilosti Robin Lakoffové byla nejčastěji nedodržena zásada formálnosti, a to v 53, 1 %, zásada ohledu byla porušena v 31, 6 % a zásada přátelskosti, 15, 3 %. Zásada formálnosti je úzce spjata s maximou taktu, a proto je jejich dominance tak výrazná.

V poměru pozitivní a negativní nezdvořilosti moderátoři inklinovali k porušování pozitivní tváře, 64, 3 % porušení pozitivní nezdvořilosti oproti 35, 7 % porušení negativní tváře. Pozitivní nezdvořilost byla nejčastěji zaznamenána v projevu Michala Suchánka a Richarda Genzera (45, 5 %), negativní nezdvořilost s relevantní převahou v pořadu Show Jana Krause (80, 3 % všech porušení negativní

nezdvořilosti).

Nejvýraznější korelaci jsme zaznamenali ve vztahu pozitivní nezdvořilosti a maximy taktu, které doplňuje zásada ohledu. Tato korelace se objevila celkově v 63 situacích.

4.4 Ironie jako prostředek nezdvořilosti

Analýza vybraných talk-show ukázala mj. silnou tendenci využití ironie jako prostředku nepřímé nezdvořilosti. John Haiman zkoumá ironii v rámci postmodernistického kontextu, v jeho centru se ocitá díky své mnohvrstevnatosti, kromě své „ostenzivní zprávy totiž nese i metaodkaz“, a dále poukazuje na korelaci verbální agrese a ironie (Biroščáková 2010, s. 6). Definice i vymezení pojmu ironie je poměrně vágní a zahrnuje několik pohledů, od formulací chápajících ironii jako zákeřnost vůči adresátovi: „skrytý výsměch, posměšné úmyslné použití slov v opačném významu; předstírání nevědomosti nebo neznalosti“; „uštěpačný, bezohledný výsměch“ (Krátký slovník spisovného slovenského jazyka, převzato z Biroščákové tamtéž); „posměšné užití slov vyjadřující opak toho, co se míní nebo co působí jako výsměch“ (Slovník spisovné češtiny, s. 115 – 116), po neutrální: ironie je charakteristická „rozdílem mezi vyjádřeným významem doslovným (konvenčním) a nevyjádřeným významem intendovaným“ (Hirschová 2006, s. 192) nebo jako jemný výsměch nebo vtipné vyjádření zpravidla opakem toho, co se míní (Akademický slovník cizích slov 2001, s. 834). Pojem ironie je spojen s termínem sarkasmus, jehož definice je rovněž nejednoznačná a problematická, obecně je však sarkasmus považován za vyhrocenou formu ironie, mezi těmito pojmy existuje vztah inkluze, často bývají tyto výrazy volně zaměňovány, hranice mezi nimi se stírají a jsou obtížně rozeznatelné. Pro naše potřeby budeme používat termín ironie jako zastřešující pojem pro všechny jevy, které vykazují dále uvedené rysy. Ironie je v rámci rétoriky vnímána jako anomálie, odchýlení od normy (Biroščáková tamtéž). Z výše uvedených definic ironie vyplývá, že při jejím užití může dojít k porušení zdvořilosti (zejména v pojetích, která chápou ironii jako výsměch adresátovi), v následující kapitole budeme proto sledovat, v jakých situacích byla ironie použita a zda vedla k nezdvořilosti.

Ve výpovědi obsahující ironii existuje rozdíl ve významu propozičním, odlišnost mezi doslovným významem a intendovaným ilokučním smyslem (Hirschová 2006, s. 192). V ironii je záměrně porušena maxima kvality, protože intendovaný záměr je opakem významu doslovného: *Genzer: To ses zas předved'*

jako inteligent.; Kraus: *To se tam asi hodně nudíte, že?;* Šíp: *Korupce ve vládě, né, tomu nevěřím.* V první výpovědi je možné sledovat i posun ilokučního významu, daná výpověď má sice formu pochvaly, ale skutečným smyslem je kritika adresáta.

Protiklad mezi tím, co mluvčí vyřkne, a tím, co touto promluvou skutečně míní, je rovněž podstatou lži. Rozdíl mezi lživou výpovědí a ironií spočívá právě v identifikování prostředků, které mají adresáta upozornit na ironii, v případě lži má být tento rozpor a porušení maximy kvality adresátovi zatajen, v případě ironie „se protiklad doslovného a intendovaného významu neskrývá, naopak má být adresátem rozeznán a intendovaný význam má být identifikován, ironie bývá tedy signalizována“ (Hirschová tamtéž). Ve vybraných pořadech byla ironie doprovázena fonickými prostředky – intonací a barvou hlasu, dále pak gesty, tyto projevy lze zařadit mezi tzv. ironické klíče. Biroščáková (2010, s. 7) uvádí dva názory na percepci a rychlost vnímání a vyhodnocení ironie. Zastávce prvního přístupu je Grice: ironie je náročnější na zpracovávání, protože vyžaduje metareprezentační schopnost vyššího řádu, adresát totiž musí nejprve rozpoznat, že mluvčí nemyslí svou promluvu doslova, ale že míní opak. Podle standardního pragmatického modelu spouští ironickou interpretaci porušení konverzačního principu, resp. maximy kvality, aby bylo možné toto narušení konstatovat, je potřeba nejprve doslovnou interpretaci provést a zpracovat. Z těchto důvodů vyplývá, že zpracování ironické výpovědi je náročnější a zdlouhavější než interpretace doslovné konvenční výpovědi. Druhý názor pak tvrdí, že ironie doprovázená patřičnou intonací a jinými fonickými prostředky je jednodušeji rozpoznatelná, protože zvuková signalizace ironie je výraznější, než je běžné u doslovného konvenčního ekvivalentu.

Ironie je chápána jako speciální případ implikatury (Hirschová 2006, s. 193), Leech ji chápe jako otevřeně neupřímnou zdvořilost substituující nezdvořilost (s. 142, převzato od Hirschové 2006, s. 193). Ironie se podle Hirschové (tamtéž) dá odstupňovat a může nést několik atributů – jízlivá, humorná, ponižující adresáta, laskavá apod.

Podle Hirschové (2006, s. 193) je užití ironie z hlediska zdvořilosti specifickým druhem komunikační strategie, protože v interakci vůči adresátovi nese ironická výpověď zpravidla různě intenzivní a příznakový prvek posměchu vůči

adresátovi. Ironické výpovědi obsahují dehonestující sémantický prvek, který v neironickém sdělení chybí.

Nekula zpochybňuje možnost jednoznačného a nesporného vymezení výrazových prostředků ironie: „ironie totiž nemá vlastní výrazové prostředky, jejichž primární funkcí by bylo vyjadřovat a signalizovat ironii“ (1991, s. 10). V pořadu Mr.GS se však nápadně často vyskytují určité prvky, které se opakují: *Genzer: Ha ha ha, ty seš ale hróóózně vtipnej, Suchánek: ((reakce na banální informaci)) Aha, to jsem nevěděl (...) Fakt jó? (...) A jó! (...) Hmm, tak to jsem teda fakt nevěděl.* Hraný smích onomatopoicky lexikalizovaný do formy „hahaha“, suprasegmentální prvky jako přehánění délky, intonace, přehrávání, nebo naopak apatická melodie a falzeto, jímž se napodobují a parodují ženy, lze nejen v projevu moderátorů pořadu Mr.GS označit jako spolehlivé znamení ironie. Avšak obecně definovat výrazové prostředky ironie, jež by měly všeobecnou platnost, je velmi obtížné. Ironie bývá totiž kromě intonace a gest určována i komunikační situací, zakotveností v ní a kontextem, například v případech, v nichž je ironie vyvozena z kontrastu vzhledem k předchozím informacím. Šíře a rozmanitost těchto komunikačních situací znesnadňuje klasifikaci a definici výrazových prostředků ironie.

V následující ukázce je ironie kromě suprasegmentálních fonologických prvků (v tomto případě ironický tón promluvy) gest signalizována i jinými prostředky, v tomto případě spojením „víte, že“ + banální samozřejmá informace:

Kraus: A víte, že to dítě pak má hodně z toho partnera?

(...)

Hanychová: Ne až tak, ale já jsem vždycky měla jakoby ty partnery dobrý, takže

Kraus: Jo vždycky byli, tak to já zapomněl, to mě vůbec nenapadlo. No. Já jsem tak blbej. A vždycky byli dobrý?

V poslední replice je to částice *jo*, která má funkci signalizátoru ironie, podtržené věty jsou hodnotícími výrazy. V této ukázce ironie sloužila k zesměšnění hosta.

Moderátor zachoval ironický ráz promluvy i dále.²¹

21 Kompletní rozhovor se nachází v kapitole 2. 9. 2. 1 Pozitivní nezdvořilost v pořadu Show Jana Krause

Hanychová: Já jsem si to nechala vypočítat.

Kraus: Vy jste si to nechala vypočítat? Takhle. Víte i hodinu?

Ironie je zde signalizována přeháněním a hyperbolizací.

Hanychová: To si tak jako vzpomínám a bylo to večer

Kraus: Jó, bylo to večer, tak zase gratuluju. Ale to je zajímavý, že na tom tak lpíte, že jste si to nechala vypočítat

Gratulace je zde myšlena jako výsměch.

Hanychová: A bych přesně věděla. Né, že bych měla obavy

*Kraus: Né., to né: ((zveličený a přehnaný tón promluvy, okázalé kroucení hlavou))
To já nemyslel takhle. Ale těch partnerů jste poznala dost, čili jste si mohla vybrat, že jo*

I v tomto případě vedla ironie k zesměšnění a ponížení hosta.

V následující ukázce nedocházelo při ironických výpovědích k zesměšnění hosta, ani k jiné jeho devalvací a ohrožení. Ironická forma zde byla znakem nadhledu a odstupu od jinak tragické události, sama herečka na ironickou podobu rozhovoru přistoupila:

Kraus: Né, ale ještě k tomu hořícímu baráku, není to, tak se k tomu nějak postavíte

Batulková: No

Kraus: No k hořícímu baráku se blbě staví, jednak nevíte, kde byl vlastně. Ale vám vyhořel nějak úplně, že jo?

Batulková: No úplně. No ale já jsem ho viděla, já jsem tam stála v noční košili.

Kraus: Takže Hoří, má panenka, malinko.

V tomto okamžiku host svým přitakáváním souhlasí s nastolenou formou tématu:

Batulková: Ták, ták. Dejte dědka blíž, ať mu není zima

Kraus: Votočte ho, ať mu není zima, ať na to nemusí koukat

Batulková: Takhle to bylo

Kraus: Vopravdu? Dědeček tam byl?

Batulková: Děda tam nebyl. Já jsem tam byla. Takže bylo dejte bábu blíž, ať jí není zima

Herečka přistupuje k sebeironii, kooperuje s moderátorem.

Kraus: Vážně? Takže Hoří má panenku autenticky. A vám vyhořel do základu?

Batulková: Né, základy zůstaly. Protože ten dům je starej tři sta let a tam jsou, prostě nejsou to žádný ytongy, tam zůstaly vopravdu metrový zdi. Fakt že to potom bylo, když se to potom votesalo, tak to byla krásná antická památka.

Kraus: Patinu to dostalo

Batulková: No nádherný to bylo. Bez tý střechy jak antická památka

Kraus: Čili byla škoda to dostavět.

Batulková: Byla, byla

Kraus: Ale zase se v tom blbě bydlelo, malinko

Batulková: Blbě, blbě

Dále uvedená ironie v následující ukázce vede ke snižování profese hosta (aromaterapeut pro zvířata):

Kraus: Jako počkat, to jako přijde paní, že má nervozní morčata?

Moderátor záměrně zveličuje výpověď do absurdní podoby, tím vzniká komický efekt.

Kraus: My jí jako dáme vybrat? No to jsem teda zvěďavej, jak si vybere. (...) Co vy hledáčko vůní? co vyberete? (...) Já tady sedím jako blbec a čekám, co mi řeknete. (...) Vetřeme do oušek? Na nosánek? ((opovrživě a nedůvěřivě))

Podtržené výrazy v těchto ukázkách nabývají funkce signalizátorů ironie, resp. intenzifikátorů dehonestující oslovení, příznakové zdrobněliny, sebekritika.

Velmi frekventovaný byl rovněž výskyt sebeironie, tedy ironická výpověď zaměřená na vlastní osobu, čímž mluvčí podle Hirschové (tamtéž) poškozují svou pozitivní tvář. Toto ohrožení může být motivováno rozmanitými důvody, jedním

z nich může být obrana:

Novotný: Kde jsem skončil, to nevím, ale to je jedno, vono to stejně nemělo žádnou logiku, tady zabijíme čas, to je úplně jedno

Host se v tomto případě rozhodl sám upozornit na svůj nedostatek, může to být způsobeno obavou z moderátora, host preventivně ukazuje, že ví o svých slabých stránkách, a snaží se tak vyhnout možnému ohrožení ze strany moderátora (Hirschová tamtéž).

Novotný: Já bych se přece jen napil. Ale za chvíli. Je to přece jen vaše šou, až uznáte za vhodné, že mi dáte napít, tak já budu rád

Kraus: Ne, ne, uprostřed vašeho monologu v žádném případě. Protože já bych vám přerušil ten váš monolog a to by byla strašná škoda.

Novotný: No, dobrý no

Kraus: ((pohrává si s vodou, dělá gesta)) Chcete napít? Já vám, čoveče, budu muset dát napít.²²

Dalšími důvody, proč se mluvčí uchyluje k sebeironii, mohou být psychologicko-strategické a sociální motivy, které slouží k tzv. „prolamování ledů“ a k vytvoření přátelské atmosféry. Dále takové jednání může zmenšovat sociální distanci mezi komunikanty a v neposlední řadě se jedná o prostředek vedoucí k humoru, což je stěžejní konstitutivní prvek analyzovaných pořadů:

Michaelová: Mě vždycky pobaví, jak se ptáte

Kraus: No tak jsem debilní

Nejčtenější výskyt jednoznačně ironických výpovědí jsme zaznamenali v pořadu Show Jana Krause, celkově se však ukázalo, že ironie je častým vyjadřovacím prostředkem moderátorů talk-show. Ironie je totiž nástrojem pro zpestření projevu, vede k jeho ozvláštnění, a především je spjata s vtipem. Vtip a ironie jsou podle Nekuly rozděleny i propojeny komickým účinkem. Ironie ho často způsobuje, ale není jeho podmínkou, „ve vtipu je rozhodující dvojznačnost, v ironii

²² Podtržené výrazy v předcházející replice zaujímají roli intenzifikátorů, které pomáhají signalizovat ironii.

inkongruence, a to nikoli v rovině sémantické, nýbrž v pragmatické opozici mezi explicitním vyjádřením a znalostmi adresáta o mluvčím a referentu“ (Nekula 1990, s. 99).

4. 4. 1 Příklady ironie v pořadu Všechnopárty

V následujících ukázkách ironie vede k pozitivní nezdvořilosti, na příkladech je možné sledovat zakotvenost ironie v komunikační situaci²³:

Šíp: To ses dostal daleko, z Japonska do Chaber

Šíp: K vám musí bejt radost chodit

Šíp: .. jeho vnitřní dítě? ((nevěřicně)) ■ Už jste byla někdy třeba u ((ukazuje na Höschla))

Šíp: Zdá se mi to už nějak moc, jestli vy nejste zralý na mazlení s medvídkem.

4. 4. 2 Příklady ironie v pořadu Mr.Gs

Tato ukázka je příkladem komplimentu, ironie použitá ve výpovědi je humorná a vyzdvihující, tedy pozitivní, pozitivní tvář zde není ohrožena, naopak je oceněna:

Genzer: Poslechni, Marti, není ti to blbý, ty jsi přijela z Německa sem do Čech a hned jsi nějaký zpěvačce, která se tady plahočí celý život za úspěchem, hned jsi jí vyfoukla takovejhle kšeft, porotkyně v Superstar, není ti to blbý?

Jandová: Po tom, co jsme tu nabídku přijala, jsem chodila tři měsíce do kostela a omlouvala jsem se Pánu Bohu.

Genzer: A jak to dopadlo?

23 Kompletní rozhovor na dané téma se nachází v kapitole Porušování zdvořilosti v pořadu Všechnopárty, kde je rovněž okomentováno napadení pozitivní tváře

Suchánek: Odpustil jsem jí.²⁴

Ironie je prostředkem k porušení pozitivní tváře v této replice směřované k modelce:

Suchánek: ((směrem k Jihlavcové, mj. blondýna)) Rozumíte mi, nejste snad nějaká hlbá blondýna, vy mi rozumíte, nee:?

Sebeironie byla opakovaně zaznamenána v pořadu Mr.GS, této strategie moderátoři využívali jako snadného prostředku k rozesmátí publika, nejčastěji se jednalo o zesměšňování vzhledu.

Genzer: Řekla jste si někdy, to mě zajímá, protože člověku se asi žije líp, když je hezkej', vím, o čem mluvím ((smích všech zúčastněných))

Moderátoři se ve svých narážkách na vzhled vzájemně utvrzují, sebeironii Richarda Genzera rozvíjí ironickou výpovědí v podobném duchu Michal Suchánek:

Genzer: My sme taky spokojený, jako nefotíme, my bysme možná vyhráli mistrovství světa ve (skákání šutrů) do vody, to je tak jediný, tak akorát

Suchánek: No, moh' by jenom hlavu, do huby strčí citron, vyfotit, víš co, a do řeznictví, že by to byla jako taková reklama

4. 4. 3 Rozbor ironických prvků

Naše analýza se zaměřila rovněž na výskyt ironie v projevu jednotlivých moderátorů. Položili jsme si základní otázku: Existuje významná relevance používání ironie u moderátorů talk-show? S tou otázkou jsme spojili další výzkumné otázky: Převládá určitý typ ironie, resp. sebeironie v projevech moderátorů? Vede ironie k nezdrovilosti v projevu některého moderátora?

Ve sloupci Ironie jsme zaznamenali celkový počet výskytu ironických výpovědí, v druhém sloupci s názvem Sebeironie jsme zapsali, kolik výpovědí

²⁴ Rozbor této situace z hlediska zdvořilosti byl proveden v kapitole 2. 9. 1 Porušování zdvořilosti v pořadu Mr.GS.

z kompletního počtu ironií je sebeironických, ve třetím sloupci se nachází množství ironických replik, které vedly k nezdvořilosti vůči hostovi:

Moderátor	Ironie	Sebeironie	Ironie → Nezdvořilost
Jan Kraus	47	11	27
Karel Šíp	15	4	6
Michal Suchánek a Richard Genzer	24	17	5

Na základě našeho rozboru můžeme zodpovědět položené otázky následujícím způsobem: Ironie se nejčastěji vyskytovala v projevu Jana Krause, a to v 54,7 % všech zaznamenaných ironií. Sebeironie je nejfrekventovanějším prvkem projevu moderátorů Michala Suchánka a Richarda Genzera, v 70,8 % ironie byli sebeironičtí. Ironie jako jev vedoucí k nezdvořilosti je typická pro promluvy Jana Krause, v 57,4 % užití ironie byla porušena zdvořilostní strategie.

Shrnutí

Ironie se ukázala jako frekventovaný jev v projevech moderátorů talk-show, bývá užívána jako prvek ozvláštňení a prostředek vedoucí k vyvolání komického účinku. Nejčastěji byla zaznamenána u Jana Krause, lze ji označit jako charakteristickou a signifikantní pro jeho vyjádření, moderátor totiž celkově tenduje k nepřímému vyjadřování, resp. nezdvořilosti, kam spadá právě ironická výpověď. Ironická vyjádření jsou prostředkem pro porušení zdvořilostních strategií, tato taktika byla nejčastěji využívána moderátorem Janem Krausem. Sebeironie se ukázala jako typický prvek promluvy moderátorů Michala Suchánka, takové jednání souvisí se sebeironií jako poměrně jednoduchým a prvoplánovým prostředkem pro dosažení komického účinku.

4.5 Typy odpovědí hostů

V naší analýze jsme věnovali pozornost rovněž míře a způsobu poskytování informací v odpovědích hostů. Sledovali jsme, nakolik kooperovali s moderátorem a jakým způsobem podávali moderátorovi, resp. moderátorům informace a ke kterému typu odpovědi budou inklinovat.

Mluvnice češtiny 3 (1987, s. 653) rozlišuje čtyři typy odpovědi podle množství a kvality informací, které obsahují. Prvním typem jsou odpovědi plně informativní, jež nesou veškerou informaci, která byla v otázce vyžadována, druhým typem je odpověď superinformativní, která kromě požadované informace přináší i nějaké další. Třetí typ představuje odpověď subinformativní, ta poskytuje méně informací, než bylo vyžádáno. Čtvrtým typem je odpověď subinformativně-superinformativní, v níž není poskytnuta informace, na kterou se mluvčí ptal, ale obsahuje některé informace navíc.

Prvním typem odpovědi jsme se v našem rozboru nezabývali, tento druh odpovědi není příznakový.

Odpovědi superinformativní se projevují v situacích, v nichž mluvčí předchází dalším otázkám, předjímá je a téma rozvíjí. Hosté chtějí diváky rovněž pobavit, proto neodpovídají jednoduše a stroze, ale např. připojí zábavnou historku nebo vtip, tak vznikají superinformativní reakce. Posuzování superinformativních výpovědí je v mediálním diskurzu relativní a mnohdy sporné, nelze totiž jednoznačně stanovit, jak by měla vypadat ideální a adekvátně dlouhá odpověď. Některé otázky vynikají svou obšírností, odpovídající se často uchýlí k rozsáhlejší odpovědi, aby postihli celý dotaz. Superinformativní odpovědi jsou v podstatě očekávatelné a predikovatelné z charakteru zábavného pořadu, resp. talk-show, stručnost odpovědi zde není primární a svým způsobem ani chtěná, předpokládá se, že host dané téma rozvine automaticky, tedy pomocí superinformativních odpovědí. Pokud by host na moderátorovy otázky odpovídal stručně a plně informativně, moderátor by musel vyvinout větší úsilí a host by tak nekooperoval. V díle pořadu Mr.GS, jehož hostem byl zpěvák Miro Žbirka, si host uvědomoval neadekvátní

délku své odpovědi a snažil se své chování legitimizovat replikou: „*Ak môžem zdržovať (...)*“.

Odpovědi subinformativní se v pořadech objevovaly ve vyhýbavých reakcích (viz rozhovor Jana Krause a Petra Svobody o tématu připravovaného filmu), mluvčí položí otázku, která nemusí být netaktní a nezdvořilá, ale adresát má své důvody, proč nemíni odpovědět:

Šíp: A vy byste takové angažmá přijala?

Polívková: To se tak nedá říct.

Odpovědi subinformativně-superinformativní bývají ve vybraných pořadech motivovány snahou odpovědět zábavně a vtipně, hosté proto někdy nedbají na přesné zodpovězení, příslušnou otázku chápou jako široké téma k rozhovoru:

Genzer: Ve svých pořadech, nejen na Slovensku, ale i u nás jste lez' politikům hrozně na nervy, nebo mně to tak přišlo. Máte mezi nima vůbec kamarády?

Markovič: Ja už ich vôbec nepoznám, ja, to je asi. Človek by mal živiť tieto predstavy divákov, že to je ten politický satirik, on asi nemôže byť normálny, nikdy už v živote, ja som to nikdy nerobil, len v televízii to tak vyzeralo. Ja som sa živil poctivou prácou.

Mluvnice češtiny 3 (1986, s. 650) nastiňuje dvě tendence v různých komunikačních situacích. Jednak je to tendence k ekonomii, tato úspornost se nejpatrněji projevuje v rozhovoru dvou blízkých osob, popř. v pracovních vztazích, v nichž se projevuje společná znalost věcí apod., a jednak je to tendence k redundanci, jež je zapříčiněna různými vlivy (psychologické – např. extrovertní povaha mluvčího, sociální – často je společensky nežádoucí vyslovit pouze strohou odpověď, protože se očekává, že položená otázka je zároveň i nastolením tématu konverzace). Z charakteru komunikace vyplývá, že v našich pořadech se bude projevovat právě druhá tendence. Celkově lze totiž konstatovat, že hosté spíše inklinovali k rozsáhlejším odpovědím.

4. 5. 1 Rozbor typů odpovědí hostů v talk-show

Následující tabulka zaznamenává počet výskytů jednotlivých typů odpovědí podle množství a způsobu poskytovaných informací:

Hosté v pořadu	subinformativní	superinformativní	subinformativně-superinformativní
Mr.GS	4	59	8
Všechnopárty	3	28	3
Show Jana Krause	16	36	14

Hosté se v naprosté většině případů uchýlovali k superinformativním odpovědím, tedy řekli více, než bylo vyžadováno. Tento výsledek souvisí s povahou talk-show, hosté jsou pozváni za účelem rozhovoru, pořady jsou navíc neformální, relevance a kvantita příspěvků je odsunuta do pozadí, celková dominance superinformativních odpovědí je proto přirozená a očekávatelná.

Zajímavý výsledek přináší frekvence odpovědí subinformativních a subinformativně-superinformativních v pořadu Show Jana Krause. V 69,6 % všech zaznamenaných subinformativních výpovědích a v 56 % subinformativně-superinformativních replik se tyto jevy vyskytovaly v pořadu Show Jana Krause, tento jev souvisí s moderátorovou taktikou negativní a nepřímé nezdvořilosti, v níž opakovaně klade otázku, na kterou host nechce odpovídat, uchyluje se proto k subinformativním a sub-superinformativním odpovědím. Host tedy nepodá požadovanou informaci, řekne méně, nebo se snaží otázku obejít, moderátor však pokračuje ve svém nátlaku na hosta a počet odpovědí s neúplnou informací narůstá.

Závěr

Cílem této práce bylo sledovat a popsat projevy nezdvořilosti ve vybraných českých televizních talk-show.

Práce je rozdělena do dvou stěžejních částí, z nichž první charakterizuje mediální dialog. Pro povahu komunikace ve vybraných talk-show bylo určujícím a formujícím rysem mediální prostředí a žánr mediálního dialogu. Mediální dialog je oproti dialogu standardnímu obohacen o další roviny, komunikační okruh je rozšířen o diváka. Diváci v publiku se podílejí na interakci, svými reakcemi, smíchem, potleskem, povzbuzují komunikanty, a tak nepřímo ovlivňují verbální a neverbální chování účastníků komunikace. Reakce publika v natáčecím studiu zároveň umocňují emoční percepci diváků a přispívají k intenzivnějšímu vnímání vtipnosti a zábavnosti pořadu.

Rovněž diváci u televizních obrazovek se stávají cílovými recipienty promluv hosta a moderátora, oba se snaží získat divákovy sympatie, neboť divák je skutečným adresátem této komunikace.

Všechny tři analyzované pořady spadají do žánru talk-show, jehož stěžejním atributem se stala zábavnost, a naplňují tři hlavní rysy tohoto útvaru formulované Tolsonem. Těžiště pořadů je přesunuto na téměř výhradně osobní až intimní a soukromá témata, kromě mluveného projevu je zastoupena i výrazová komika, hudební složka, výstupy, scénky apod., informační přínos ustupuje zábavnosti a humornosti. Tyto uvedené jevy souvisejí s procesem bulvarizace, demokratizace a konverzacionalizace, pořady se vyznačují neformálností, neoficiálností, familiárností, projev moderátorů lze charakterizovat jako ležerní a uvolněný. Na základě rozboru vyjadřování moderátorů lze konstatovat, že mluvčí volí výhradně obecnou češtinu, ve snaze přiblížit se divákovi a navodit důvěrný vztah k němu se nevyhýbají vulgarismům. V pořadu Mr.GS se užívání vulgarismů stalo příznakovým jevem, jejich množství a intenzita expresivity je vyšší než v ostatních talk-show. Dále se prokázala silná inklinace k bulvárním tématům, která byla nejčastěji zaznamenána v pořadu Mr.GS, nejméně pak v pořadu Všechnopárty.

Druhá část práce je zaměřena na zdvořilost a nezdvořilost. Nejprve jsme shrnuli a porovnali dosavadní přístupy ke zdvořilosti a popsali jsme jednotlivé koncepce, včetně poznatků o nezdvořilosti a pohledů na ni. Tato problematika byla doposud opomíjena jako minoritní a patologický jev. Na teoretickém podkladě, který umožňuje nezdvořilost klasifikovat, jsme stanovili výzkumnou otázku: jakého druhu je nezdvořilost v pořadech? Na vybraném materiálu jsme zaznamenávali výskyt následujících jevů: porušování maxim zdvořilosti Geoffreyho Leech (maxima taktu, velkorysosti, souhlasu, sympatie, chvály, skromnosti), zásad zdvořilosti Robin Lakoffové (zásada formálnosti, ohledu a přátelskosti) a pozitivní a negativní zdvořilosti. Údaje z analýzy jsme dokumentovali v tabulce a na okomentovaných příkladech jsme demonstrovali míru a projevy nezdvořilosti a nejčastější tendence moderátorů a jejich komunikační strategie.

Rozbor prokázal relevantní převahu porušování maximy taktu. Netaktnost lze považovat za nejvýraznější projev neslušnosti a provinění vůči řečové etiketě, opakované kladení netaktních otázek nejčastěji soukromého a osobního rázu je pro diváka překvapující, moderátoři jsou při pronášení těchto poznámek povzbuzováni smíchem a potleskem publika. S porušováním maximy taktu souvisí nedodržování zásady formálnosti, které se prokázalo jako frekventované. Tento fakt se promítl v korelacích, v pořadu Všechnopárty a Mr.GS se objevovala nejčastěji korelace maximy taktu a ohrožení pozitivní tváře, v pořadu Show Jana Krause jsme zaznamenali jako nejčastěji korelaci negativní nezdvořilosti a zásady ohledu.

V projevu moderátorů pořadů Mr.GS a Všechnopárty dominovala pozitivní nezdvořilost a přímé strategie. Nezdvořilost v pořadu Show Jana Krause má své těžiště v napadání negativní tváře, rozdíl mezi výskytem pozitivní a negativní nezdvořilosti není tak markantní jako v pořadech analyzovaných v bakalářské diplomové práci, převaha je však patrná, a to především ve srovnání s výskytem negativní nezdvořilosti v ostatních pořadech. Lze proto konstatovat, že napadání hostovy negativní tváře, nerespektování jeho svobody a permanentně vyvíjený nátlak na adresáta jsou typické a významné rysy moderátorovy komunikační taktiky, což dokumentují naše okomentované situace. Moderátor dosahuje komického účinku opakovaným kladením otázky, na kterou host explicitně odmítá

odpověď, moderátor však na své otázce trvá.

Nezdvořilost v pořadu Mr.GS spočívala v přímých narážkách, útocích a invektivách namířených proti hostům, moderátoři neváhali hostům opakovaně přerušovat promluvu, pouze aby pronesli vtipnou repliku.

Jako nejnižší jsme vyhodnotili míru výskytů prohrěšků proti zdvořilostnímu principu v pořadu Všechnopárty.

Dále jsme se zaměřili rovněž na výskyt a frekvenci ironie, která se prokázala jako častý prostředek vedoucí k nezdvořilosti a především k napadení tváře. Tato strategie výrazně dominovala v projevu moderátora Jana Krause. Sebeironie se nejčastěji vyskytovala v pořadu Mr.GS, moderátoři jí vyvolávali komický efekt komunikace.

Náš rozbor se zabýval druhem odpovědí hostů, které jsme klasifikovali podle míry informativnosti. Jako výrazně nejčastější se prokázaly odpovědi superinformativní, tento jev souvisí s povahou talk-show, hosté jsou pozváni za účelem rozhovoru, pořady jsou navíc neformální, maxima relevance a kvality replik je odsunuta do pozadí, dominance superinformativních odpovědí je proto přirozená.

Rozbor vybraných pořadů mimo jiné ukázal, že i přes opakované nerespektování zdvořilostních principů a zásad rozhovor nadále pokračuje. Přestože ve standardním partnerském dialogu je vyjadřování zdvořilosti automatickým předpokladem, u pořadů typu talk-show, respektive late night show je její porušování konstitutivním prvkem a podílí se na celkovém charakteru žánru. Na tento druh pořadu není kladen požadavek nestrannosti, objektivity a nezaujatosti, moderátor není vázán věcností a nepředpojatostí, primárním cílem je zaujmout a pobavit diváky a tomuto účelu jsou podřízeny všechny složky komunikace včetně zdvořilosti.

Summary

The master thesis deals with manifestations of impoliteness in selected Czech talk-shows, paying attention to politeness principle violation in media dialogues excerpted from entertaining talk-shows. The following three programmes were analysed: Všechnopárty, representing public-service television talk-shows, Mr.GS and Show Jana Krause representing mutually differentiated instances of the late night show format.

Firstly, the focus was on media dialogue characteristics provided upon the basis of a comparison with general dialogical interaction. The media dialogue differs mainly thanks to the presence of the audience in the studio, as well as thanks to the fact that individual members of the audience are in fact target recipients i.e. addressees of the enunciations. Actual target of moderator guest communication lies in amusing the audience by evoking the effect of comicality. Guest moderator mutual information transfer is not an issue. Within the Czech media discourse the description the influence of tabloidization and its individual manifestations upon the characteristics of individual programmes. The following features proved to be characteristic for conversationalisation: the turn to personal and private topics, the inclination to jocularity which, becoming a priority overwhelms politeness. Consequently, communicative norms, conventions and politeness principle are subject to violation. The analyzed programmes show conversationality, democratisation of the moderators' enunciations and tabloidization. The moderators in general speak in an informal register with familiarity features, their register is generally limited to Common Czech and vulgarisms are not avoided. Vulgarisms are significant feature of the programme Mr.GS. High frequency of vulgarism occurrence and expressive potential of the vulgarisms listed belong to the characteristic features of the programme.

The second part of the thesis deals with impoliteness. The theoretical background for analysis is provided by basic concepts of impoliteness. In total, 22.2 hrs of audiovisual material were analysed. The following features were traced

in the material: politeness maxims by Geoffrey Leech (the maxims of tact, generosity, agreement, sympathy, acclaim, modesty) the politeness principle (the principle

of formalism, consideration and friendliness) formulated by Robin Lakoff also caught out attention. Positive and negative politeness was also explored. The analysis results were represented by a table. Examples were also listed and commented upon to demonstrate the most common tendencies in the moderators' communication strategies.

In general, the violations of tact maxim were by far dominant in all programmes. Such communicative behaviour is a consequence of the informal behaviour of the talk-show moderators. The tact maxim is subordinated to the entertaining function of the programme and the intention to fulfil the expectations of the audience. Imminent, tactless questions were appreciated by the audience. Most tact, generosity, sympathy and acclaim maxim violations were recorded in the programme Mr.GS. The maxim of agreement maxim was most often violated in the programme Show Jana Krause. The generosity, sympathy and acclaim maxims belonged to the least violated maxims in the analysed corpus. The generosity maxim was the very least violated one. Regarding the Robin Lakoff politeness principles, the principle of formality closely connected with the tact maxim was most often violated one. Considering the positive and negative face, the moderators inclined to positive face violations. Positive impoliteness was most often recorded with Michal Suchánek and Richard Genzer. Relative prevalence of negative impoliteness was recorded in Show Jana Krause. The analysis focussed on the relations of individual aspects of politeness, their correlations, that is situations documenting violation of several politeness principle elements, politeness maxims and positive or negative face at a time, were listed. The most obvious correlation was recorded between the positive impoliteness and tact maxim accompanied by the principle of consideration.

We have also paid attention to the occurrence of irony and its frequency, as irony proved a widely used means leading to impoliteness and face attacks. The strategy was dominant with Jan Kraus. Irony aimed against the speaker himself was

most frequently recorded in Mr.GS programme. Moderators used it to construct comic effect of the communicative interaction.

The answers provided by the guests were classified on the informatively scale. Super informative answers, naturally, proved by far the most frequent, which is in concord with the character of a talk-show as the guests are invited to give an informal interview. The quirkily and informational relevance of individual replicas is not considered important fro the purpose of the genre.

Anotace

Příjmení a jméno autora:	Zuzana Brovjaková
Název katedry a fakulty:	Katedra bohemistiky, Filozofická fakulty Univerzity Palackého v Olomouci
Název práce:	Porušování zdvořilosti v talk-show ve veřejnoprávní a soukromé televizi
Vedoucí práce:	Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.
Počet stran:	112
Počet příloh:	3
Počet použité literatury:	46

Klíčová slova:

mediální dialog – talk-show – late night show – moderátor – host – konverzacionalizace – zdvořilost – zdvořilostní princip – zásady zdvořilosti – pozitivní a negativní tvář – nezdvořilost – kooperační princip – ironie – typy odpovědí

Key words:

media dialogue, talk-show, late night show, moderator, guest, conversationalisation, politeness, the principle of politeness, politeness maxims, positive face, negative face, impoliteness, co-operative principle, irony, types of answers

Práce se zabývá komunikačními strategiemi s důrazem na porušování zdvořilosti ve specifickém prostředí mediálního diskurzu. K rozboru jsme zvolili tři pořady: Všechnopárty jako reprezentanta talk-show veřejnoprávní instituce, Mr.GS a Show Jana Krause jako různá pojetí formátu late night show. Práce je rozdělena do dvou částí. První část charakterizuje mediální dialog a jeho specifické prvky a žánr zábavné talk-show. Rozboru jsme podrobili vyjadřování moderátorů se zvláštním zaměřením na projevy bulvarizace a konverzacionalizace. Druhá část se zabývá

zdvořilostí, resp. nezdvořilostí, nejprve uvádí základní koncepce zdvořilosti, které posloužily jako teoretický základ pro následný rozbor. Excerpovaný materiál jsme podrobili rozboru, výsledky analýzy jsou vyhodnoceny a okomentovány.

The thesis deals with communication strategies, special attention is paid to politeness violation occurring in the field of media discourse. The following three programmes were subjected to analysis a public-service television talk-show Všechnopárty; and two mutually different instances of a late night show, i.e. Mr.GS and Show Jana Krause. The thesis is composed into two parts. The first part characterises media dialogue and the genre of talk-show, listing their specific features. The communicative behaviour of the moderators was analysed especially with respect to the occurrence of tabloidization and conversationalization features. The second part of the thesis deals with politeness and impoliteness, listing politeness theories used as a theoretical basis for analysis. The analysis results were interpreted and commented upon.

Bibliografie

Barbapostolosoová, L.: Komunikace v televizní reality show. Nepublikovaná disertační práce, FF UP, Olomouc 2012.

Biroščáková, M.: Irónie a jej signalizovanie v texte. In: Na kus reči. Zborník z VII. medzinárodnej konferencie študentov a doktorandov Trnava 27. – 28. apríl 2010. Trnava 2011.

Brown, P. – Levinson, S.: Politeness. Some universals in language usage. Cambridge 1987.

Berger, T.: Specifický poměr zdvořilosti a oslovení v češtině. In: Čeština - univerzália a specifika 4. Praha 2002.

Culpeper, J.: Towards an anatomy of impoliteness. In: Journal of Pragmatics. 1996, č. 25, s. 349-367.

Čermák, F. – Sgall, P.: Výzkum mluvené češtiny: jeho situace a problémy. In: Slovo a slovesnost, 58, 1997.

Čmejrková, S. - Hoffmannová, J.: Jazyk, média, politika. Praha 2003.

Čmejrková, S.: Televizní interview a jiné duely: Mediální dialog jako žánr veřejného projevu. Slovo a slovesnost 60, 1999.

Čmejrková, S.: Ty, já a oni v jazyce a v literatuře. Sborník mezinárodní konference PF UJEP v Ústí na Labem, 2008.

Čmejrková, S.: Od partnerského rozhovoru k talk-show. In: Přednášky z 50. běhu Letní školy slovanských studií. Praha 2007.

Čmejrková, S.: Jazyk médií a jeho konverzacionalizace. In: Jazykovědné aktuality 45, 2008.

Guth-Jarkovský, J.: Společenský katechismus. Praha 2009.

Grice, H.-P.: Logic and conversation. In: Speech Acts, New York, 1975.

Hirschová, M.: Pragmatika v češtině. Praha 2006.

Hirschová, M.: Nezdořilost jako pragmalingvistický fenomén. In: Linguistica Brunensia 58, Brno 2010.

Hoffmannová, J.: Projevy taktu (a beztaktnosti) v televizních rozhovorech. Slovo a slovesnost, 55, 1994.

Hoffmannová, J.: Prezentace kultury a jejích představitelů v českých televizních talk-show. In: Jazyk a komunikácia. Bratislava 2011.

Hoffmannová, J. - Müllerová, O.: Kapitoly o dialogu. Praha 1994.

Chejnová, P.: Zdvořilost jako lingvistický problém. In: Multidisciplinární komunikace-Problém a princip všeobecného vzdělávání. Praha 2005.

Chejnová, P.: Pochvaly a komplimenty. In: Naše řeč 89, 2006.

Kol. autorů: Encyklopedický slovník češtiny. Brno 2002

Kol. autorů: Mluvnice češtiny III. Praha 1987.

Kol. autorů: Akademický slovník cizích slov. Praha 2001.

Kol. autorů: Slovník spisovné češtiny. Praha 1998.

Kořenský, J. - Hoffmannová, J. - Jaklová, A. - Müllerová, O.: Komplexní analýza komunikačního procesu a textu. České Budějovice, 1987.

Křivohlavý, J.: Jak si navzájem lépe porozumíme. Praha 1988.

Lakoff, R.: The Logic of Politeness; or, Minding Your P's and q's. In: Chicago Linguistic Society: Papers from the Ninth Regional Meeting. Chicago: 1973.

Leech, G.: Principles of Pragmatics. London 1990.

Lotko, E.: Kapitoly ze současné rétoriky. Olomouc 2004.

Mukařovský, J.: Dialog a monolog, K jevištnímu dialogu. In: Kapitoly z české poetiky. Praha 1948.

Müllerová, O. - Hoffmannová, J.: Kapitoly o dialogu. Praha 1994.

Müllerová, O. – Hoffmannová, J. – Schneiderová, E.: Mluvená čeština v autentických textech. Praha: Jinočany 1992.

Nekula, M.: Pragmalingvistická interpretace irone. In: Slovo a Slovesnost 51, Praha 1990.

Nekula, M.: Signalizování ironie. In: Slovo a slovesnost 52. Praha 1991.

Pokorný, J.: Lingvistická antropologie. Praha 2010.

Pravdová, M.: Infotainment, politainment, edutainment aneb K jazyku masových

médií. In: Naše řeč 86, 2003.

Svobodová, J.: Signalizace projevů nezdvořilosti v pořadu Jana Krause „Uvolněte se, prosím“. In: Hovorená podoba jazyka v médiích, Nitra 2008.

Svobodová, J.: Funkce nezdvořilosti v talk-show na komerční televizní stanici. In: Jazyk a komunikácia. Bratislava 2011.

Švehlová, M.: Zdvořilost a řečová etiketa. Praha 1994.

Trubačová, L.-A.: O problematice (jazykovéj) zdvořilosti. In: Varia XIX. Zborník plných příspěvků z XIX. kolokvia mladých jazykovedců. Trnava 2010

Trubačová, L.-A.: Jazyková zdvořilost jako předmět výskumu. In: Na kus řeči. Zborník z VII. medzinárodnej konferencie študentov a doktorandov Trnava 27. – 28. apríl 2010. Trnava 2011.

Trubačová, L.-A.: Koncept tváře a koncept ega v teorii jazykovéj zdvořilosti. In: Jazyk a komunikácia. Bratislava 2011.

Uličný, O.: Lingvistické a psychociální aspekty užívání agresivních verbálních prostředků, zvl. vulgarismů, v současné veřejné české komunikaci. In: Eurolingua & Eurolitteraria 2009, Liberec 2009.

Watts, R.- J.: Politeness: Key Topics in Sociolinguistics. New York: Cambridge University Press, 2003.

Zítková, D.: Komunikační přístup ke zdvořilosti a jeho aplikace na reklamy. Liberec 2008.

Elektronické zdroje

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10090925908-vsechnoparty/> [20. 11. 2011]

Foltýn, M: Česko po setmění. A2, č. 8, 2006: <http://www.advojka.cz/archiv/2006/8/cesko-po-setmeni> [20. 2. 2012]

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/media-a-technologie/159306-nejvlivnejsi-lide-v-mediich-podle-forbesu-sarbu-smuclerova-a-dvorak/> [28. 2. 2012]

Primární zdroje:

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10090925908-vsechnoparty/video/>

[17. 12. 2011]

<http://voyo.nova.cz/porady/3863-mr-gs> [25. 11. 2011]

<http://www.iprima.cz/showjanakrause> [2. 11. 2011]

Příloha

	Takt				Velkorysost				Chvála				Skromnost				Sympatie				Shoda				+	-								
	Forma	Ohled	Přátelství	--	Forma	Ohled	Přátelství	--	Forma	Ohled	Přátelství	--	Forma	Ohled	Přátelství	--	Forma	Ohled	Přátelství	--	Forma	Ohled	Přátelství	--			Forma	Ohled	Přátelství	--				
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-			+	-	+	-	+	-	+	-
Milan Markovič			3	--				--				--				--				--				--				--	1			--		
Dagmar Jihlavecová	1			3				--			4	--			1	--				--				--				--				--		
Leona Machálková	1		6	3				--				--				--				--				--				--	4	1		--		2
Václav Tomšovský			1	--				--				--				--				--				--				--			x	--		
Radek Gipsy Banga		1	4	3				--				--				--				--				--				--		1	x	--		
Stanislav Gazdík				--				--				--				--				--				--				--	1		x	--		
Bára Basiková	4		2	--				--				--				--				--				--				--	2		x	--	1	1
Juan Braun				--				--				--				--				--				--				--		1	x	--	1	
Marta Jandová				4				--				--				--				--				--				--	1		x	--	1	
Petr Koukal				--				--				--				--				--				--				--			1	--		
Ladislav Kernl			4	--				1				--				--				--				--				--	2			--	1	
Stanley Povoda			6	1			1	--				--				--			3	--				--				--		1	3	--	2	
Imrich Bugár				--				--				--				--				--				--				--	1			--	1	
Lukáš Uhl				--				--				--				--				--				--				--			1	--		
Honza Vyčítal				--				--				--				--				--				--				--				--		
Jaromír Kubů	2		2	--				--				--				--			1	--				--				--	5		3	--	2	
Lucie Bílá			5	1				--				--				--				--				--				--	2			--		
Pavel Boček				--				--				--				--				--				--				--				--	1	
Petr Novák	1			--				--				--				--				--				--				--	1			--	1	
Martina Sábliková	1			--				--				--				--				--				--				--	1			--	1	
Miro Žbirka	1		3	--				--				--				--				--				--				--			1	--	1	
Dagmar Damková			4	--				--				--				--				--				--				--				--		
Tomáš Dvořák			1	--				--				--				--				--				--				--			1	--	4	
Vladivojna La Chia	3		3	--				--			1	--				--				--				--				--	1	3		--	3	
Václav Marhoul			2	--				--				--				--				--				--				--			1	--	1	3
Nikol Keselová			8	--				--				--				--				--				--				--			1	--	2	
Jiří Macháček			5	1				1				--				--			1	--				--				--				--		
Martina Číková				--				--				--				--				--				--				--				--		
Bára Štěpánová	1	1	4	2				--				--				--				1				3				--				--		
Pavel „Hakim“ Majer				--				--				--				--				--				--				--				--		
Lou Fanánek Hagen			4	4				--				--				--				--				--				--				--	1	
Petr Kuchař a Matěj Česák				--				--				--				--			1	--				--				--	1		x	--		

